

'In de beleving van veel burgers is de overheid geen schild, maar een schutter die pijlen afschiet waardoor mensen gewond raken'

– Michiel Grauss

'Zonder regulering en ingrijpen van de overheid zou in onze samenleving het recht van de sterkste heersen'

– Peter Schalk

'Omzien naar de ander moeten we samen blijven doen'

– Gerben Helder

'Het bewustzijn dat er armoede in Nederland is, groeit'

– Jonna van den Berge-Bakker

2022

3

NIET

THEMA

Schild der zwakken

Waar is de overheid toe verplicht?

wi.sgp.nl

**'It has been said
that there is
nothing more
uncommon than
common sense'**

[Het gezegde luidt dat er niets ongewoners is dan gezond verstand.]

Thomas Chalmers
(1780-1847)

Zicht

Mislukt en geslaagd

Na de Tweede Wereldoorlog is in Nederland een stelsel van wetten opgetuigd dat beoogt iedere burger te verzekeren van inkomen: sociale zekerheid. Het leek erop dat de overheid in die opzet slaagde. Maar wie naar de werkelijkheid achter de cijfers keek, wist dat de enorme welvaartsstijging en de opbrengsten van het Groningse gas de situatie flatteerden. Nu Nederland nogmaals een economische crisis voor de kiezen krijgt, zal eens te meer blijken dat het experiment 'sociale zekerheid' is mislukt. Bestrijding van armoede en eenzaamheid vraagt om meer dan financiële steun.

Van meet af aan heeft de SGP de verantwoordelijkheid van de overheid op sociaaleconomisch terrein willen begrenzen. Niet omdat zij meende dat mensen zelfredzaam moeten zijn. Wel omdat de samenleving en haar gemeenschappen zoveel mogelijk ruimte moeten krijgen en mensen het niet mogen verliezen oog te hebben voor elkaar. Sociale draagkracht, daar gaat het om.

Al in de 19^e eeuw betoogde de Schotse predikant Thomas Chalmers (1780-1847) dat het onvoldoende is om arme mensen via een uitkering geld te geven. Ook sociale en morele verheffing zijn onmisbaar. In Glasgow initieerde hij in een verpauperde stadswijk het zgn. 'St. John's Experiment'. De werkloosheid daalde, het alcoholisme nam af, de gezinsverhoudingen verbeterden en in een paar jaar tijd daalden de uitgaven voor armenzorg met 80 procent. Voorwaar een geslaagd experiment dat ons vandaag inspiratie biedt voor een antwoord op de vraag hoe de overheid een schild voor de zwakken kan zijn.

Wel moeten we dan de economische ontwikkeling, sociale zorg en ethische overwegingen niet langer van elkaar scheiden, maar die juist op elkaar betrekken. Deze *Zicht*-editie geeft daarvoor wat denkduwtjes.

AUTEUR

drs. Jan Schippers
Eindredacteur

14

Zicht stelt zich ten doel de bevordering van een wetenschappelijk verantwoorde bezinning op actuele politieke en maatschappelijke ontwikkelingen, in het licht van de bijbelse grondslagen en reformatische levensbeschouwing. Het tijdschrift is opiniërend en thematisch van karakter.

10

Inhoudsopgave

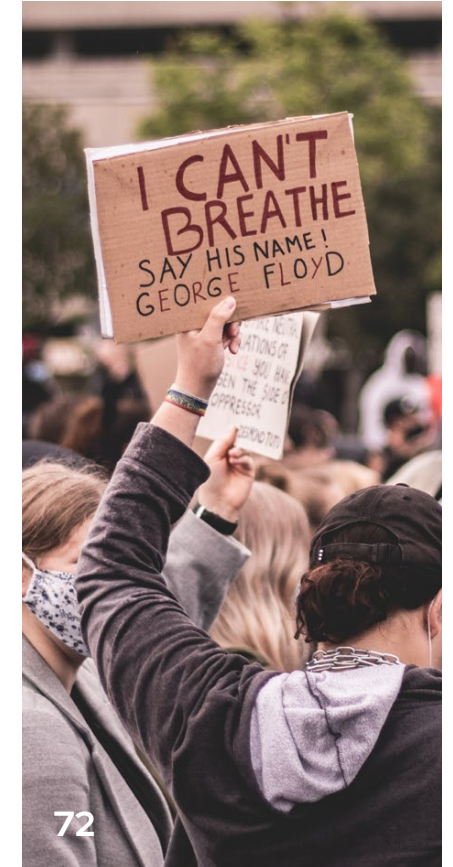
Blikopener	03	Mislukt en geslaagd experiment	drs. Jan Schippers
Bijbelstudie	06	'Geeft zij hun te eten'	ds. H. Brons
Interview	10	Kerk herinnert overheid aan de kwetsbaren	dr. Klaas van der Zwaag
Kijk vanuit de kamer	14	Niet meer rond kunnen komen	Henri Krooneman MA
Interview	18	Interview met Michiel Grauss	drs. Jan Schippers
Thema artikel	26	De markt als schild der zwakken?	dr. Hans van de Breevaart
Interview	36	Rina Molenaar, Chris Lukkien en Gerben Heldoorn	Henri Krooneman MA en Jacoline Waaijberg MA
Brandpunt	44	De overheid laat het schild zakken	Arthur Alderliesten MA
Thema artikel	46	De Europese Unie, een zegen voor de zwakken?	Jaap Jan Wondergem
Infographic	54	Armoede in Nederland en wereldwijd	Aris van Dijk MSc Jacoline Waaijberg MA
Lokaal vizier	58	Strijd tegen thuisloosheid	Marie Tulin van Ekeren MSc
Focus	62	Zelfredzame ouders?	Ardjan Boersma MA
Worldview	86	Dienstbaar tot gerechtigheid	dr. Hans van de Breevaart
Thema artikel	72	Moedige mensen zijn onmisbaar	Gertjan de Jong
Thema artikel	80	Staat of maatschappelijk middenveld?	Mart Kranen MA
Boekenschap	86	Plussen en minnen in de strijd om gerechtigheid	mr. Frank van Putten
Perspectief	101	Ieder voor zich	Bernard van den Belt MA MSc

26

18

72

Highlights

“De overheid een schild voor kwetsbaren... Wanneer gaan we ermee beginnen?”

18 INTERVIEW MICHEL GRAUSS
drs. Jan Schippers

Armoede in Nederland en wereldwijd

54 INFOGRAPHIC
Aris van Dijk MSc & Jacoline Waaijberg MA

Moedige mensen zijn onmisbaar

72 THEMA ARTIKEL
Getjan de Jong

AUTEUR

Ds. H. Brons,
predikant van de
gereformeerde
gemeente te
Moerkapelle

'Geeft gij hun te eten'

Een 'politieke' vermaning van Jezus

In dit Bijbelgedeelte krijgen de discipelen van Jezus een opdracht. Deze confronteert hen met hun eigen onmacht om hongerende mensen te voorzien van het meest basale. Uiteindelijk hebben we ook daar God voor nodig.

Vaak is over dit woord gesproken rond het sacrament van het Heilig Avondmaal en dat met reden. Jezus zal in deze geschiedenis het brood zegenen, breken, vermenigvuldigen en delen. Ook in het sacrament gaat het om de Middelaar Die door de Vader gezegend is, Zichzelf als brood heeft laten breken om zo Zijn zegen te vermenigvuldigen en te delen. Wie ontvangen zijn armen en hongerigen en dat uit genade.

ONTSTELLEND NIEUWS

Maar laten we bij het overdenken van dit gedeelte niet vergeten wie de Zaligmaker hier voor Zich ziet. Hij ziet de vermoeide en hongerige schare van Galilea, een schare die bovendien net als Hijzelf zojuist ontstellend nieuws heeft ontvangen, zo bericht Mattheus. Wanneer we dat aspect meewegen in de

overdenking, kan het tot opscherping zijn van burgers en mogelijk ook van bestuurders in een aards koninkrijk. Wel kan het ook dan pas werkelijk tot blijvende zegen zijn als ook het hemelse koninkrijk zich opent.

Het ontstellende nieuws betreft de dood van een belangrijke publieke figuur. Johannes de Doper is slachtoffer geworden van een politieke intrige, en bleek weerloos te zijn tegenover de blinde staatsmacht van koning Herodes en de sluwheid van zijn echtgenote. Het heengaan van Johannes brengt Christus in diepe rouw. Hij weet wel van het zalige deel van de Doper, maar rouwt ook over hem als een man over zijn vriend.

VURIGE IJVER VERTEERT

Ook de schare is diep geschokt. Er broeide toch al zoveel. Er is bittere ontevredenheid over het huidige regime dat allerlei vrijheden ontnomen heeft. Vrijheidsstrijders maken plannen voor een politieke omwenteling. Het lijkt erop dat dit streven tot in de kringen van de discipelen is doorgedrongen, gegeven de naam van Kananites of Zelotes die een van hen draagt. Dat wijst op felle ijver voor een politieke zaak. Voor dat ideaal mag je zelf branden van ijver, en met datzelfde vuur mag je stobalen langs een snelweg in brand

BIJBELTEKST

'Laat ze van U,
opdat zij heengaan
in de omliggende
dorpen en vlekken,
en broden voor
zichzelfen mogen
kopen; want zij
hebben niet, wat zij
eten zullen.

Maar Hij,
antwoordende,
zeide tot hen:

Geeft gij hun
te eten.'

MARKUS 6:36-37

‘Ideaal-gedreven politiek zonder voldoende diep geworteld waardenbesef zal de ijveraar zelf verteren.’

steken of andere vormen van verzet plegen. Althans in eigen ogen rechtvaardigt een zaak dan vele middelen. Ook in de tijd van Christus gingen vuur en licht niet altijd samen op. Dat is voor ons een waarschuwing. Want ideaalgedreven politiek zonder voldoende diep geworteld waardenbesef zal de ijveraar zelf verteren. Werkelijk christelijke politiek wordt beoefend door mensen die zelf vernieuwd en gevormd zijn en worden onder invloed van het Woord van hun Naamgever Christus (2 Korinthe 3:18). Van hoe dat kan zijn, licht iets op in deze geschiedenis.

VERGEET NIET: JE BENT MENS

Want nu komt er een andere roep, van een ander koninkrijk. Geeft gij hun te eten! Deze oproep omvat veel aspecten die hier niet allemaal uitgewerkt kunnen worden. Wat zegt dit woord van Jezus in ieder geval? Dit: vergeet als discipel niet dat je mens bent, en dat de mensen om je heen dat ook zijn. Vergeet dat nooit. Doe als mens wat je hand vindt om te doen, in welke aardse verantwoordelijkheid je ook bent. Dan krijgt de hongerige eten, en de arme noodzakelijke middelen van bestaan. Deze oproep betekent natuurlijk niet dat een mens zijn aardse roeping moet vergeten. Zo mag een bestuurder het schip van staat op koers brengen en houden. Maar voor dat aspect heeft dit gedeelte geen bijzondere aandacht. Hier vraagt de honger om iets te doen. En als er iemand iets kan doen, zijn het de discipelen wel. Zij dragen immers het gezag van Hem Die hen riep. Zij worden hier geroepen om vervuller te zijn van de oproep in het Oude Testament om een schild te zijn voor zwakken. Die gold in het bijzonder voor Israëls koning. Wanneer hij vergeet dat zijn onderdanen mensen zijn, zondigt hij tegen het gebod om zich te ontfemen over

het zwakke. De discipelen mogen nu iets van die rol op zich nemen.

Maar wat kun je concreet doen? Hier is dat maar weinig. Al die mensen zijn arm en iedereen heeft honger. Intussen verstaan de discipelen de oproep. Ze gaan rond om eten in te zamelen. Hun optreden werkt nivellerend: wie wat heeft, mag wat geven. De nadruk ligt daarbij op vrijwilligheid. Gezagsdragers kunnen niet alles. De samenleving mag hen bijstaan. Hier kan maar weinig gegeven worden, en toch is er iets. Alleen een jongen heeft iets bij zich. Hij had zijn middageten klaargeemaakt. Dat wijst erop dat hij er rekening mee heeft gehouden dat een uur met de Heere Jezus uit kan lopen tot een hele dag. Voor die inzamelende gezagsdragers is dat vertrouwen van dat jongetje beschamend, net als voor de duizenden andere volwassenen. Maar wat we ook van dat jongetje vinden, zijn middagmaaltijd is maar weinig en nooit genoeg voor al die mensen.

WEINIG WORDT VEEL

Maar juist dat kleine is bruikbaar in de handen van Christus. En daarmee is dat kleine een teken van hoop. Het wordt gelegd in de handen van de Koning van alle dingen. Dan voltrekt zich het wonder. Dat is op het gebed, omdat Christus niets doet buiten de wil van Zijn Vader. Dit gebed is niet slechts het gebruikelijke dankgebed aan het begin van een Joodse maaltijd. Het is een daad van zegen. Alleen God kan zo zegenen. We zien hier het scheppende vermogen van God Die uit niets tevoorschijn kan roepen, en nu het geringe tot veel kan maken. Het is dit scheppende vermogen waar alles in het Koninkrijk der hemelen op rust, en ook in het aardse rijk. Ze blijkt uit Gods hand die het aanschijn van de aarde vernieuwt en het bestaande tot in

de kleinste dingen draagt, terwijl Gods herscheppende kracht het dode levend maakt en Zijn genade kroont. Die vermenigvuldiging van het geringe is hier het gevolg van Jezus' handen. Handen die straks doorboord zullen worden, breken het brood. En steeds breekt Hij, totdat er genoeg is voor allen. Er is zelfs overvloed. Daarachter zit een diep geheim dat vanuit de kerk de wereld in mag. Een van de uitleggers merkt op dat Christus blijft breken, totdat Hijzelf gebroken is. In het offer en de overgave van Christus ligt het leven van hongerigen. Hen geeft Hij brood, rijken zendt Hij leeg weg. Intussen kan Hij het teveel van zulke rijke mensen wel gebruiken. Hij wil middelen van hun bestaan onder de zegen van Zijn kruis brengen, opdat ze door Zijn handen gaan en anderen overvloed brengen. Het betekent niet dat Christus hier Zijn apostelen opdraagt om een praktijk van gemeenschap van goederen na te streven. Wel dat Hij vraagt om een houding van dienstbaarheid en offerbereidheid. Juist zo wil Hij zegenen en vermenigvuldigen. Hijzelf maakt de onbekwame zondaar door

Zijn levenscheppende genade bekwaam en zegent het geringe.

HET LEVENDE BROOD

Deze geschiedenis heeft een afloop die niet naar de verwachting is van de schare. De mensen willen iemand die als een wonderdokter hun aardse problemen oplost of iemand die aardse regeringen omverwerpt. Daarom willen ze nu meer, ze zien nu kans voor de vervulling van hun politieke ideaal en willen Jezus Koning maken. Maar Hij onttrekt Zich. Zijn koninkrijk is niet van deze wereld. Hij gaat heen om straks met Zijn lijden en sterven alle voorwaarden te vervullen voor Zijn hemels koninkrijk. En Hij zal alles doen, en alleen Hij, om dat koninkrijk te vestigen in en tussen mensen. Intussen voedt Hij hier de hongerigen. Zijn oproep en optreden vormen een voorbeeld voor moreel handelen in aardse zaken, maar strekken veel verder. Zijn innerlijke ontferming over het verlorene komt ermee tot uitdrukking, en Zijn wonderlijke macht om de diepste wonden te helen en dat door het breken van levend Brood alleen.

‘In het offer en de overgave van Christus ligt het leven van hongerigen. Hen geeft Hij brood, rijken zendt Hij leeg weg.’

Kerk herinnert overheid aan de kwetsbaren

In gesprek met Jonna van den Berge-Bakker

INTERVIEW
Jonna van den Berge-Bakker is werkzaam voor Kerk in Actie (PKN)

De overheid als een schild der zwakken. Vanuit de kerk kent bestrijding van armoede en sociale ongerechtigheid een langdurige traditie. Het is een bijbels inzicht dat de overheid er is voor en mét de kwetsbare mensen, zegt Jonna van den Berge-Bakker, werkzaam voor Kerk in Actie, het diaconale programma van de Protestantse Kerk in Nederland.

Jaarlijks dragen talloze kerkleden via allerlei collectes vele miljoenen euro's bij aan de bestrijding van armoede. Tegelijkertijd steken vele kerkelijke vrijwilligers hun handen uit de mouwen om in hun naaste omgeving "te doen wat hun hand te doen vindt" (Prediker 9:10). Ze zetten zich in voor de voedselbank, bezoeken zieken, zetten kerstpakketten-acties op touw enzovoorts. Beide vormen van betrokkenheid en diaconale inzet zijn onontbeerlijk en wezenlijk voor het werk en bestaansrecht van de kerken, aldus Van den Berge-Bakker.

NIEUWE ONDERZOEKEN

Bestrijding van armoede staat al lang op de agenda van de Nederlandse kerken. De Raad van Kerken organiseerde enkele jaren het project de Arme Kant van Nederland, later overgegaan in het Knooppunt Kerken en Armoede. Deze presenteerde regelmatig onderzoeken. De laatste keer was dat in 2019 in de Pauluskerk te Rotterdam, een kerk die zich veel heeft beziggehouden met de opvang van daklozen, onder de legendarische ds. Hans Visser.

De laatste jaren was het Knooppunt niet zo

AUTEUR
Dr. Klaas van der Zwaag,
hoofdredacteur

‘Ongetwijfeld heeft de overheid goede bedoelingen, maar in de praktijk is de regelgeving vaak zodanig dat mensen de weg kwijt-raken in de verschillende systemen.’

actief meer. Het bleek lastig om mensen betrokken en bij elkaar te krijgen rondom de activiteiten/projecten van het Knooppunt. Meestal waren het dezelfde mensen die elkaar buiten dat Knooppunt om ook al wel wisten te vinden. Twee jaar geleden werd besloten om de naam van Knooppunt Kerken en Armoede wel te laten bestaan en onder die vlag in elk geval een nieuw armoedeonderzoek uit te voeren.

Nieuw is dat dit volgens Van den Berge-Bakker gedaan wordt met meer partners dan alleen kerken, zoals SchuldHulpMaatje en netwerk DAK, dat meer dan 150 inloophuizen, buurt- en straatpastoraat door heel Nederland vertegenwoordigt. Dat onderzoek verschijnt eind dit kalenderjaar. Gekoppeld aan het onderzoek wordt door de betrokken partners een conferentie rond het thema armoede georganiseerd. “En mogelijk dat er onder de vlag van Knooppunt Kerken en Armoede daarna een nieuw project volgt, maar dat weten we nog niet”, zegt Van den Berge-Bakker die namens de Protestantse

Kerk in Nederland en Kerk in Actie hierin het voortouw neemt.

Wat is vooral de inzet van de kerken?

“Die betreft vooral het verzachten en bestrijden van armoede en het geven van een stem naar de overheid. De nadruk bij de meeste kerken ligt bij het verzachten van de armoede. Neem bijvoorbeeld het probleem van de stijgende energieprijzen. Kerken voeren actie om geld op te halen voor degenen die hun energierekening niet kunnen betalen. Hier komt de eigenlijke taak van de diaconie om de hoek kijken: de dienst van barmhartigheid en gerechtigheid. Het gaat in het diaconaat om het omzien naar elkaar, zorg voor het zwakke en kwetsbare.”

Wat is dan het verschil van de kerk met een overheidsinstantie?

“De kerk is geen welzijnsorganisatie, maar wil ook de hele mens in het vizier krijgen. Ieder mens is Gods beeld. Omdat ieder mens gelijk is, is er ook sprake van een wederkerigheid, in die zin dat we ook van armen of mensen die lijden mogen ontvangen. Het is dus meer dan alleen het helpen van de naaste. En diaconaal handelen wordt ingegeven door de verwachting van het Koninkrijk van God.”

De overheid is een schild der zwakken. Functioneert dat wel?

“Was dat maar waar. Soms is dat juist helemaal niet het geval. Denk maar aan de toeslagenaffaire of de misstanden rond de huisvesting in Ter Apel. Ongetwijfeld heeft de overheid goede bedoelingen, maar in de praktijk is de regelgeving vaak zodanig dat mensen de weg kwijt raken in de verschillende systemen. Het komt voor dat de kerk een flink protest laat horen. In 2015 stapte de Pro-

testantse Kerk in Nederland naar de Europese rechter om het bed-bad-broodakkoord te bestrijden dat in Den Haag werd gesloten maar dat volgens de kerk onrealistisch, onhoudbaar en inhumaan was. De Protestantse Kerk in Nederland won deze rechtszaak.”

Is er sprake van toenemende armoede in Nederland?

“Ja, vooral door de huidige crisis in de wereld. Het bewustzijn dat er armoede in Nederland is groeit. Het is belangrijk dat de overheid signalen van de kerk ontvangt om de misstanden in de samenleving te kunnen bestrijden. Maar wat kerken momenteel vooral zorgen baart is dat de kloof tussen arm en rijk groter wordt.”

Hoe ziet de toekomst van Nederland eruit wat betreft de armoede en de economische tweedeling en waar zou de prioriteit van de kerken moeten liggen?

“Gezien de stijging van kosten voor levensonderhoud en energie, is te verwachten dat meer mensen financieel klem komen te zitten. Het overschakelen naar duurzame energie, met lagere kosten, is vooral voor

rijkere mensen haalbaar. Zoiets vergroot de kloof tussen arm en rijk. Dat probleem kunnen kerken niet oplossen, maar ze kunnen wel mensen bijstaan en waar mogelijk de pijn verzachten. De prioriteit van kerken zou vooral moeten liggen bij het leren kennen en ontmoeten van mensen in armoede en dan samen met hen bepalen wat te doen.”

Veel kerken vinden dat best lastig, aldus Van den Berge. “Ze vragen zich af hoe ze mensen die in armoede leven op het spoor komen. Het helpt dan om relaties aan te gaan met organisaties en sleutelfiguren in de buurt, denk aan de welzijnsorganisatie, een speeltuinvereniging, de huisarts, een wijkagent en de kapper. Via hen kun je beter zicht krijgen op wat er speelt. En verder is uitnodigen voor de maaltijd (diaconie betekent “dienen aan tafel”) of buiten op straat een bak koffie delen een goede manier om mensen zelf te ontmoeten. Dat verlaagt de drempel om te delen wat er speelt en geeft inzicht in of je te maken hebt met armoede.”

BEELD
KerkinActie
Twitter.com

‘De prioriteit van kerken zou vooral moeten liggen bij het leren kennen en ontmoeten van mensen in armoede en dan samen met hen bepalen wat te doen.’

BEELD

Asielcomplex Ter Apel. Bron: Directie Voorlichting Flickr.com

Niet meer rond kunnen komen

Peter Schalk (Eerste Kamer) over bescherming van ZZP-ers en werknemers in crisistijd.

BEELD

Campagne
De eerste stap helpt je verder.
Bron: Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Juist de overheid is geroepen een schild voor de kwetsbaren te zijn. Een gesprek met senator Peter Schalk over noodzaak en grenzen van het overheidsoptreden.

Is er Bijbels gezien reden om te streven naar een overheid als 'Schild der zwakken'?

"Voorzitter, vanmorgen rond een uur of 7 had ik een stil moment, waarin ik Psalm 82 las. Ik bleef haken bij het derde vers, waar staat: 'Doet recht aan de arme en de wees'. Dat bleef even hangen (...) nu minister Kaag gisteren de realistische opmerking maakte dat we collectief armer zouden worden." Zo begon ik op de laatste avond voor het zomerreces mijn bijdrage aan het debat over koopkracht en de voorjaarsnota. Juist in een tijd van toenemende armoede, onder andere vanwege de hoge inflatie, komt de opdracht voor de overheid meer in het zicht. Bijna aan het eind van mijn betoog heb ik dan ook gezegd: "Maar als gezinnen echt niet meer rond kunnen komen, moet de overheid zich opstellen als een schild van de zwakken".

Welk appel gaat er uit van zo'n Psalmtekst

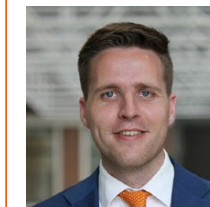
en je verdere optreden in de Eerste Kamer?

Op zo'n moment, als we spreken over de toenemende zorgen rond de situatie in gezinnen, is er een dringende noodzaak om de verbinding met de Bijbelse oproep te leggen. Of dat altijd landt is moeilijk te zeggen. Wel weet ik dat juist het citeren van een Bijbelwoord van belang is. Ons spreken staat niet op zichzelf. Natuurlijk, niet elk onderwerp leent zich voor een tekst uit de Bijbel, maar met name als het over de positie van de burgers gaat, dan plaats ik het toch graag in het Bijbelse kader.

Een concreet voorbeeld. Is de verplichting om je als ZZP'er te verzekeren gerechtvaardigd in het licht van de roeping van de overheid een 'schild der zwakken' te zijn?

Het beginselprogramma van de SGP wijst het dwangmatig karakter van verplichte verzekeringen af. Toch zijn er op verschillende terreinen in ons land verplichtingen om je te verzekeren. Neem bijvoorbeeld de koop van een huis, en het nemen van een hypotheek. Of denk aan de verplichting van een zorgverzekering. De overheid doet dat niet voor niets, en ziet de verplichte verzekering misschien wel als een bescherming tegen

AUTEUR
Henri Krooneman MA,
redactielid

'Als we spreken over de toenemende zorgen rond de situatie in gezinnen, is er een dringende noodzaak om de verbinding met de Bijbelse oproep te leggen.'

'De overheid gebruikt dan het onderwijs als 'schild'. Dat gaat soms wel heel ver.'

roekeloos gedrag van de burgers. Desalniettemin heeft de overheid wel oog voor de gemoedsbezwaarden. Burgers van NL kunnen besluiten zich niet te verzekeren, maar dan moet het wel op een consequente en consistente wijze een gemoedsbezwaar zijn. Je kunt dan dus niet shoppen door de ene verzekering wel te nemen, maar bij een andere verzekering je te beroepen op gewetensbezwaar.

Zijn er groepen in de samenleving voor wie een beschermend schild extra noodzakelijk is?

Met name voor de kwetsbaren moet de overheid het schild voor de zwakken zijn. De 'rijken' regelen het zelf wel, zou je kunnen zeggen. Een recent voorbeeld hiervan is de tandartszorg. Momenteel wordt er weer meer gewerkt met de schooltandarts, en wel met name omdat blijkt dat gezinnen die het niet breed hebben weinig of geen tandartscontroles ondergaan. Daar gaat de overheid dus zorg dragen voor betere zorg.

Zie je een tendens waarbij de overheid steeds meer groepen in de samenleving als 'zwak' aanduidt?

De overheid heeft soms de neiging om heel veel naar zich toe te trekken. Nog maar een voorbeeld uit de gezondheidszorg: uit zorg voor de toenemende obesitas onder kinderen gaat de overheid ingrijpen op verschillende manieren. Te denken valt aan reclamespotjes om te waarschuwen tegen verkeerde eetgewoontes, maar ook dit onderwerp wordt vaak weer richting onderwijs geschoven. Daar moet goede voorlichting gegeven worden. De overheid gebruikt dan het onderwijs als 'schild'. Dat gaat soms wel heel ver.

Hoe beoordeel je in dat verband de impact die lockdownmaatregelen hebben gehad, ook op bijvoorbeeld het MKB?

Corona heeft veel losgemaakt, zeker ook in het bedrijfsleven. De lockdowns hebben mensen tot wanhoop gebracht, zeker als de bedrijfsvoering ernstig belemmerd werd.

De overheid nam toen ook de rol als 'schild voor de zwakken' serieus, met name door de financiële steunmaatregelen. Oftewel, de lockdownmaatregelen waren hard en zwaar, met name ook voor het MKB, maar er stond iets tegenover. Overigens moesten de MKB'ers wel goed opletten, want er zijn ook terugbetalingen vereist onder bepaalde omstandigheden.

En de boeren: is het terecht hen aan te duiden als 'zwakken' in de strijd om het huidige stikstofbeleid? Welk 'schild' moet de overheid hen bieden?

De boeren zijn op zich geen zwakken, maar ze worden wel zwak gemaakt. De overheid heeft daarin een kwalijke rol gespeeld, met name door de wijze waarop het stikstofbeleid in de agrarische sector is aangekondigd. Vandaar dat ik in het al eerder genoemde debat over de koopkracht en de voorjaarsnota de volgende opmerking heb gemaakt: "Het gedram op het stikstofdossier levert een enorme sociale onrust op, en die vertaalt zich onmiddellijk in een afnemend vertrouwen in de regering en in het economisch bestel. Stop daarmee, zorg dat zo snel mogelijk reële voorstellen op tafel komen, en laten we vooral voorkomen dat de schuldenlast verder oploopt".

Vind je het nodig dat de SGP zich speciaal profileert als partij 'voor de zwakken'? En zo ja, hoe zou dat kunnen?

Het is niet alleen nodig, maar ook werkelijkheid, dat de SGP zich profileert als partij voor de zwakken. Het verkiezingsprogramma van de SGP is duidelijk. Wel spreken we ook met twee woorden. Ik citeer: "Burgers, kerken en maatschappelijke organisaties zijn geroepen om naar elkaar om te zien. De SGP is van-

BEELD
Peter Schalk
fractievoorzitter SGP
Eerste Kamer
(Bron: SGP)

ouds kritisch op een te grote overheid die de verantwoordelijkheid van de samenleving te veel overneemt. Dan worden mensen in knelsituaties te veel afhankelijk van een anonieme, bureaucratische overheidsinstantie. Maar, zonder regulering en ingrijpen van de overheid zou op onze arbeidsmarkt en in onze economie en samenleving het recht van de sterkste heersen."

Daarom: voluit steun voor de oproep aan de overheid om 'schild voor de zwakken' te zijn. Naar mijn mening is dat een dure plicht. De Bijbel spreekt niet alleen in Psalm 82 over het recht doen aan armen. Het is een Bijbelse opdracht die steeds opnieuw klinkt! Dat is een opdracht waaraan de SGP zich niet mag onttrekken. Het beginselprogramma stelt niet voor niets: "De christelijke naastenliefde gebiedt de hulp aan de behoeftige medemens." Waarvan akte!

'Zonder regulering en ingrijpen van de overheid zou op onze arbeidsmarkt en in onze economie en samenleving het recht van de sterkste heersen.'

BEELD
Tijdens de boerenprotesten hingen de boeren de Nederlandse vlag ondersteboven om te laten zien dat ze het niet eens waren met de besluiten van de overheid

BEELD
Michiel Grauss
Wethouder
Michiel Grauss
in gesprek met
ambassadeur
Donovan Felter.
Bron: Twitter.
com. Gemeente
Rotterdam
9 november.

“De overheid een schild voor kwetsbaren... Wanneer gaan we ermee beginnen?”

Interview met Michiel Grauss, oud-wethouder van de gemeente Rotterdam

Vier jaar lang was Michiel Grauss (1970) wethouder armoedebestrijding en schuldenaanpak in Rotterdam, namens ChristenUnie en SGP. Een periode waarin hij de stad en haar bewoners nog beter leerde kennen. Voor het deltaplan dat hij samen met vele anderen in 2018 ontwikkelde, kreeg hij brede bijval in de Rotterdamse raad. De uitvoering ervan gaat nog steeds door, ook nu er een andere coalitie is aangetreden.

Hoe kijk je terug op vier jaar wethouder van de gemeente Rotterdam?

Heel dankbaar. Toen ik in 2018 als wethouder begon was het onzeker of de coalitie wel de vier zou volmaken. Het was een erg krappe raadsmeerderheid op basis van een samenwerking van zes partijen. In gebed heb ik toen samen met mijn gezin deze stap genomen. We waren ons bewust van de risico's. Zo had ik geen terugkeergarantie voor mijn vorige baan bij de gemeente Rotterdam.

Dus de dankbaarheid overheerst. Te meer omdat in die vier jaar de armoede onder Rotterdamse kinderen terugliep van 20,6 naar 16,6 procent. Elk jaar 1 procentpunt er af! Sneller dan in de andere grote steden en het verschil met het landelijk gemiddelde is enorm, want dat daalde in die vier jaar met maar 0,9 procent.

AUTEUR
drs. Jan Schippers
Eindredacteur

‘Door de coronacrisis konden we helaas geen verdriedubbeling realiseren. Dat was denk ik haalbaar geweest. Ga maar tot het uiterste, zo was mijn opdracht aan de ambtenaren. En ze hebben dat ook gedaan.’

Het aantal arme kinderen nam af. Daarnaast hebben we twee keer zoveel kinderen weten te bereiken met sport en cultuur, zodat ze kunnen bewegen of samen met anderen iets kunnen doen. De gemeente werkt hiervoor samen met allerlei sportclubs en andere organisaties. Zij krijgen hier subsidie voor. We hebben ook twee keer zoveel mensen dan in de vorige collegeperiode uit de problematische schulden weten te krijgen. De laatste twee jaar zaten we ruim boven de 4000 mensen per jaar. Een ander fraai resultaat is dat de uitval uit het schuldsaneringstraject werd gehalveerd.

Ben je tevreden met de bereikte resultaten?

Nee. Door de coronacrisis konden we helaas geen verdriedubbeling realiseren. Dat was denk ik haalbaar geweest. Ga maar tot het uiterste, zo was mijn opdracht aan de ambtenaren. En ze hebben dat ook gedaan. Samen met talloze organisaties en vrijwilligers in de stad. Ik geloof niet in een aanpak door de overheid alleen.

De nieuwe coalitie in Rotterdam is na de zomer aangetreden...

Ik vond het wel spannend na de afgelopen verkiezingen. Hoe zal het verder gaan? Maar ik was wel verrast dat alle intensiveringen waartoe de raad de afgelopen vier jaar had besloten werden voortgezet. Geweldig. En er komt nog eens 5 miljoen euro per jaar bij, ondanks de krappe financiële situatie van Rotterdam. Daar spreekt brede waardering uit voor de aanpak in de vorige periode.

Wat mis je nu het meest?

De wekelijkse huisbezoeken bij mensen thuis. Ook in coronatijd gingen we daarmee door.

Heel voorzichtig, met allerlei voorzorgsmaatregelen en afstand houden, natuurlijk. Maar nodig was het wel. Armoede trekt zich immers niets aan van een epidemie.

Welke bijzondere gebeurtenissen staan nog levendig bij jou op het netvlies?

Een basisschooldirecteur in Rotterdam-zuid vertelde mij over een leerling bij hem op school. Haar situatie bezorgde hem buikpijn. Want de moeder van dat meisje was door corona overleden. Haar vader was al jaren niet meer in beeld. De huur van de woning zou opgezegd worden. Het meisje zou daardoor niet alleen haar moeder verliezen, maar ook de vertrouwde omgeving van school en buurt. Haar tante waar ze naar toe zou gaan, woonde in Spijkenisse. Kortom, een heel schrijnende situatie.

Helaas kon ik de basisschooldirecteur tijdens het gesprek niets anders beloven dan dat ik mijn best zou doen. Uiteindelijk heeft de woningcorporatie aangeboden dat het huurcontract overgenomen kon worden door de tante van het meisje. Bij alle verdriet dat het meisje had, is dit toch wel een heel mooi gebaar van troost.

Een andere situatie kwam ik in het noorden van de stad tegen. Een leerkracht maakte zich zorgen over een kind dat een ‘stuiterval’ was in de klas. Een schoolmaatschappelijk medewerker is toen bij het kind thuis geweest. Wat bleek? Het gezin sliep op matrassen op de kale betonnen vloer. Verder was er zo goed als niks in huis. Met een paar hulpfondsen is toen een fatsoenlijke inrichting van de woning gerealiseerd, de Voedselbank is ingeschakeld, et cetera. Een halfjaar later was het kind geen ‘stuiterval’ meer in de klas. Ook waren de leerprestaties beduidend verbeterd.

Met gemak zouden meer voorbeelden te noemen zijn. Dit zijn er twee over kinderen waarvoor de situatie veel beter is geworden. En zoals je merkt, dat doet de gemeente niet alleen, maar samen met andere instanties. Als wethouder kun je ook in concrete situaties iets voor een ander betekenen. Meestal komt het daarbij aan op een goede samenwerking met anderen.

Zijn zulke situaties typerend voor een stad? Of heeft een dorpsgemeenschap op het platteland er ook mee te maken?

Dit kan zich overal voordoen. De aantallen zullen op het platteland lager liggen dan in de stad. Maar in een dorp is de schaamte vaak weer groter. Om hulp vragen doe je dan pas als het echt helemaal niet meer gaat. Anderzijds hoop je dat dankzij de sociale controle mensen het eerder zien. Overigens moet je niet te licht denken over de stap om het anderen te zeggen. Dat is voor de meeste mensen een heel hoge drempel.

Hoe kunnen we die drempel verlagen?

Je kunt bijvoorbeeld leerkrachten helpen om signalen te herkennen die erop duiden dat de thuissituatie van een leerling problematisch is. Vervolgens is het zinnig om die leerkracht of de schoolmaatschappelijk werker te trainen in de manier waarop zij of hij de ouders van het kind aanspreekt. De medewerkers van een Centrum voor Jeugd en Gezin kun je ook zo’n training geven. En zorgmedewerkers. Een huisarts bijvoorbeeld. Die kan een pilletje voorschrijven, maar ook doorvragen. Wat is er nou echt aan de hand?

Wat kunnen politici en bestuurders zelf doen?

Vanuit het gemeentehuis of stadhuis ga je het niet redden. Je moet het dorp, de stad,

de woonbuurten in. Ga er alsjeblieft op uit, zou ik tegen alle politici zeggen. Praat met vrijwilligers van een voedselbank. Zij doen daar soms al lange tijd vrijwilligerswerk en hebben een relatie met de mensen die daar boodschappen komen halen. Ze kennen die mensen.

Natuurlijk kun je ook alle notities en stukken lezen. Maar ik heb in al die jaren dat ik raadslid was nooit een briefje gekregen met de boodschap dat het mis gaat bij een gezin. Daarvoor moet je toch echt van achter je bureau vandaan komen.

Wanneer je de situatie buiten het gemeentehuis goed kent, helpt je dat ook in het debat, zo is mijn ervaring. Als wethouder deed ik het niet voor mezelf of voor mijn politieke club, maar voor die kinderen. Als raadslid moet je ook toetsen of een wethouder hart heeft voor de zaak en welke motieven een rol spelen. Ik vroeg raadsleden vaak om suggesties. Armoede is zo’n complex probleem, dat kun je niet in je eentje bestrijden. Van elke partij in de raad heb ik voorstellen gekregen, behalve van de PVV-fractie. En waar dat maar kon, heb ik ideeën opgepakt, overgenomen en in het beleid verwerkt. Raadsleden zijn volksvertegenwoordigers. Zij zien dingen, zij ontmoeten mensen, zij horen anderen die ik niet hoor, zij hebben daar vast ideeën over. En wanneer een voorstel werd uitgevoerd of het plan gerealiseerd, dan nodigde ik bij de presentatie ook bewust de initiatiefnemer vanuit de raad uit om erbij te zijn.

Het duurde wel even voor je uit de startblokken kwam, zogezegd.

Ja, het eerste jaar was lastig. Het kost immers tijd om met een goed doordacht plan te komen. Met allerlei ervaringsdeskundigen, wetenschappers en met alle fracties ben ik

‘Als wethouder kun je ook in concrete situaties iets voor een ander betekenen. Meestal komt het daarbij aan op een goede samenwerking met anderen.’

‘Vanuit het gemeentehuis of stadhuis ga je het niet redden. Je moet het dorp, de stad, de woonbuurten in. Ga er alsjeblieft op uit, zou ik tegen alle politici zeggen.’

eerst het gesprek aangegaan. Het doel was om met een goed doortimmerd verhaal te komen. Hierdoor hield ik aan budget het eerste jaar zo'n 3 miljoen euro over. Daarover kwam wel gedoe in de raad: hoe kun je nou geld overhouden terwijl de armoede in Rotterdam het hoogste is van heel Nederland?

Hoe reageerde je op dat verwijt?

Tegen de raad heb ik gezegd dat geld uitgeven niet mijn doel is. Een wethouder armoedebestrijding moet niet met geld gaan strooien. Het is gemeenschapsgeld waar je zorgvuldig mee moet omgaan. Mijn doel is effectief te zijn. Samen met alle betrokkenen eerst een goede aanpak bedenken en daarbij passende maatregelen die effect sorteren.

Noem eens een voorbeeld van een onderzoek wat je voor het 'deltaplan armoede' hebt gebruikt?

De minima-effectrapportage van het NIBUD. Daarbij hebben we gekeken naar welke groepen in de samenleving echt in de knel zitten. Het NIBUD-rapport brengt in beeld hoe de situatie is voor mensen met een inkomen op 100% bijstandsniveau, vervolgens voor 110, 120 en 130 procent. Bij bepaalde groepen zag je dat als ze 10 of 20 procent bruto meer gingen verdienen, ze er netto toch op achteruitgingen. Dat is de beruchte armoedeval!

Ook viel op dat er veel vaker sprake is van armoede in gezinnen met twee of meer tieners tussen 12 en 18 jaar. Ouderen daarentegen zaten volgens de NIBUD-plaatjes altijd in de groene cijfers. Dat komt bijvoorbeeld door het zgn. AOW-tegoed van 450 euro per jaar dat de gemeente Rotterdam aan armere ouderen beschikbaar stelt.

De uitkomsten van de NIBUD-rapportage

leidden tot een verruiming van het jeugdtegoed. Het bedrag werd verhoogd naar 500 euro per jaar en de grens om ervoor in aanmerking te komen werd verlegd van 110 naar 130% van het sociaal minimum. Dat betreft een grote groep gezinnen.

De gemeenteraad verzette dus de bakens?

Zeker. Qua beleid is de afgelopen vier jaar voor een andere koers gekozen. Op basis van de economische theorie wordt vaak gesteld dat je drempels moet opwerpen, om te bereiken dat alleen echte probleemgevallen een uitkering krijgen. Zo vond de vorige coalitie in Rotterdam dat je pas na 5 jaar in armoede een individuele uitkering kunt aanvragen van 50 euro per maand. De huidige coalitie wijzigde dit in 120 euro na 1 jaar armoede. Dat is een heel grote stap. En ik vind het ook een verbetering, maar naar mijn smaak gaan we hiermee toch niet echt het verschil maken.

Waarom niet? Leg dat eens uit.

Mijn twijfels gaan vooral over de effectiviteit van zo'n regeling. Ook het feit dat er zoveel regelingen naast elkaar bestaan. Dertien in totaal. Ik zou graag naar minder regelingen willen. Minder maar wel robuuster. Zodat de administratieve belasting een stuk lager uitvalt.

Naast armoedebestrijding behoorde de aanpak van problematische schulden ook tot je portefeuille.

Ook hierover heb ik heftige debatten mee-gemaakt, met name over de aanpak van jongeren die in de schulden zaten. De fractie van Leefbaar vond dat je die jongeren niet moest helpen, omdat ze domme dingen hebben gedaan. Slecht gedrag moet je niet belonen, maar bestraffen, zo klonk

het in de raad. Nou ben ik ook niet voor een lieverige, slappe aanpak. Maar het punt is dat allerlei onderzoeken laten zien dat deze jongeren als gevolg van hun schulden stoppen met hun opleiding. Dat blijkt de kortste route richting de bijstand te zijn. Ook lonkt dan vaak het pad van de criminaliteit. Als je daar al jong mee begint, gaat het van kwaad tot erger. Terwijl de samenleving deze jongeren juist hard nodig heeft, als vakman, in de zorg, bij de politie of het onderwijs. Met een veel kleiner bedrag dan een jarenlange bijstandsuitkering kun je ervoor zorgen dat die jongeren naar school blijven gaan en hun opleiding voltooiën.

Die rekensom klopt zondermeer. Maar voor veel mensen voelt het wat vreemd en onrechtvaardig aan om een schuld zomaar kwijt te schelden.

Dat begrijp ik helemaal. En kwijtschelden moet je ook niet zomaar doen. Jongeren met schulden hebben vaak fouten gemaakt. Dat moeten ze inzien. Het belangrijkste is echter dat ze ervan leren. Daarom wordt er wel degelijk een tegenprestatie van deze jongeren verwacht. Maar de samenleving als geheel is ermee gediend dat zij hun opleiding afronden en zinvol werk gaan doen. Het helpt enorm om het gesprek aan te gaan met MBO'ers die met schulden worstelen. Wat zijn de redenen voor schooluitval? Kijk goed welk effect het huidige beleid heeft. Heb dan de moed om het over een andere boeg te gooien. Mijn visie is: behandel die jongeren zoals je zelf met je eigen kinderen in zo'n situatie zou doen. Iedere ouder wil immers dat z'n kind leert van fouten maken. Maar als ouder wil je ook dat je kind verder kan, perspectief krijgt en gemotiveerd wordt om het anders te gaan doen.

Deze Zicht-editie gaat over de overheid als schild voor kwetsbare mensen. Een schild heeft een afwerende functie. Hoe kijk jij vanuit je ervaring als wethouder naar deze Bijbelse metafoer?

Op basis van wat ik in de samenleving om mij heen zie, denk ik dat de overheid voor een flink deel het probleem is. Zij is in de beleving van veel burgers geen schild, maar een schutter die pijlen afschiet waardoor mensen gewond raken.

Heb je daar voorbeelden bij?

De grootste schuldeiser en incasseerder is de overheid. Zij is preferent, dat wil zeggen dat zij voorrang heeft op alle andere schuldeisers. En de overheid is, zeker in het verleden, vaak hardvochtig geweest jegens goedwillende burgers. Vooral de Belastingdienst en het CJIB, de instantie die bekeuringen int. Vroeger was met deze instanties geen betalingsregeling te treffen. Inmiddels is dat gelukkig veranderd. Een ander voorbeeld is de toeslagenaffaire. Je zult maar denken dat je alles correct geregeld hebt, terwijl de kinderopvanginstelling fouten maakt en jij vervolgens alle uitbetaalde toeslagen van de afgelopen drie jaar ineens moet terugbetalen. Vaak is dat een groot bedrag dat bijna niemand ineens kan ophoesten. Mensen gaan in paniek hun huis verkopen en alles bij elkaar schrappen om de vordering op te brengen. Ouders gingen soms veel kleiner wonen, brachten hun kinderen onder bij grootouders. Komt vervolgens de kinderbescherming langs die hen ervan beschuldigt geen goede ouders te zijn, zodat de kinderen naar een jeugdinstantie gaan. Dan is de overheid toch echt geen beschermend schild voor de zwakken, maar een vijand die het op je ondergang gemunt heeft. Bizar.

‘Een wethouder armoedebestrijding moet niet met geld gaan strooien.’

'Mijn ervaring is dat het enorm helpt als je direct met de mensen spreekt die ervaring hebben met armoede en schulden.'

Wat maakt jouw verontwaardiging hierover zo groot?

Dit is zo funest, omdat het slechte overheidsoptreden het vertrouwen ondermijnt. Dat heeft verstrekkende gevolgen. Zo komen mensen niet naar de overheid met hun hulpvraag. Want wie weet, moet je op een kwade dag alles ineens weer terugbetalen omdat je een vakje niet hebt afgevinkt of een formuliertje onvolledig invulde.

Fraude is opzettelijk proberen de boel te bedriegen. Fraudeurs moet je stevig aanpakken, daar ben ik helemaal voor. Maar een vergissing maken, dat is geen fraude. Een vorm van coulance is dan op z'n plaats. Of een straf die te behappen is, die in verhouding staat tot de gemaakte fout.

Hoe komt de overheid tot zo'n houding om burgers het leven zuur te maken? Wat voor geest zit erachter?

Daar heb ik in de afgelopen vier jaar meer dan eens over nagedacht. Ik kom bijvoorbeeld vooroordelen tegen, zoals 'arme mensen zijn lui' en 'schulden zijn het gevolg van foute keuzes.' Maar dit klopt meestal niet of op zijn minst niet helemaal. Zo heeft stress heel veel impact op mensen. Als je langere tijd onder grote druk staat, zie je dat mensen gaan roken of drinken. Om hun hoofd een beetje tot rust te krijgen. Maar voor hun portemonnee of gezondheid is dat onverstandig.

Een mevrouw die al jaren in de bijstand zit en botje bij botje moet leggen, had op een gegeven moment een nabetaling gekregen waardoor ze ineens iets te besteden had. Wat doet zij met dat geld? Zij gaat een middagje uit met de kinderen naar McDonalds.

Misschien niet zo verstandig, maar wel heel begrijpelijk als je bedenkt dat ze zoiets jarenlang niet kon doen.

Hoe kan die houding bij de overheid veranderen?

Mijn ervaring is dat het enorm helpt als je direct met de mensen spreekt die ervaring hebben met armoede en schulden. Daarom nam ik om de beurt de andere collegeleden mee om ook hen in contact te brengen met mensen die worstelen om hun huishoudboekje op orde te krijgen of te houden. Zij vertellen dan hun verhaal. Soms zeggen ze ronduit dat ze domme dingen hebben gedaan of fouten hebben gemaakt. Die eerlijkheid is ontwapenend. Door het gesprek aan te gaan, blijf je als bestuurder niet op afstand staan, maar ontmoet je medemensen. Dat vergroot het begrip enorm.

Ook ben ik ervan overtuigd dat het veiligheidsdomein het sociaal domein nodig heeft – en andersom. Dan denk ik aan hoe het sommige daklozen vergaat. Als die ergens rondhangen waar dat niet mag, krijgen ze een boete. Soms verzamelt een dakloze heel wat boetes. Van betalen komt het niet, want die bekeuringen bereiken hem niet eens omdat hij geen woonadres heeft. Maar wanneer zo'n dakloze uit een hulpverleningstraject komt, een baantje heeft en een woning krijgt toegewezen, dan rolt ineens die ris boetes door de brievenbus. Of meneer die maar wil betalen. Hij krijgt meteen loonbeslag opgelegd.

Op z'n Rotterdams gezegd: ze proberen op de kade te klimmen en de overheid duwt ze gewoon weer terug, het water in.

Precies. En nou vraag ik je: is de overheid een beschermend schild? Nee, ze schiet de

ene na de andere pijl op die kwetsbare af die net de weg terug heeft ingeslagen. Ik vind dat we dit echt anders moeten aanpakken. Laat die boetes maar in het systeem zitten en laat de ex-dakloze eerst z'n best doen om te bewijzen dat hij z'n leven weer op de rails heeft. In een jaar of twee à drie kun je stapsgewijs die boetes kwijtschelden. Als een extra stimulans. Ik zou heel graag willen dat de overheid een schild voor de zwakken is. Maar zullen we er eerst eens mee beginnen...

Is armoedebestrijding wel een primaire taak van de overheid? Moet de overheid dat per se zelf doen?

De overheid moet dat zeker niet op haar eentje doen. Elk jaar weer wordt er in de stad Rotterdam veel meer aan armoedebestrijding gedaan buiten de overheid om dan wat de gemeente zelf doet. Ook al krijgt de gemeente miljoenen van het Rijk, zij haalt dan nog bij lange na de samenleving niet in. Neem het onderzoek 'Tel je zegeningen'. Dat is in 2008 uitgevoerd en in 2020 herhaald. Dit onderzoek toont dat vele vrijwilligers in allerlei sportclubs, verenigingen, kerken en religieuze organisaties actief zijn voor heel veel mensen. De waarde van dit werk is onbetaalbaar. In het onderzoek wordt daar een prijskaartje van meer dan 200 miljoen euro per jaar aangehangen. Dat zegt niet alles, maar het geeft wel een idee van de impact van dit werk.

Afgelopen zomer maakte ik het volgende mee. De energietoeslag was in eerste instantie beloofd voor mensen tot 130% van het sociaal minimum, conform het lokale armoedebeleid. Maar de rijksoverheid beperkte later de doelgroep tot 120%. Als college waren we demissionair, dus we konden niets

zelf besluiten. In de gemeenteraad bleek de nieuwe coalitie zich al af te tekenen. Zij zag het probleem wel, maar wilde eerst het totaalplaatje rond hebben en dan zelf een voorstel doen. Dus zat ik met lege handen voor een grote groep armere mensen die hun energierekening niet kunnen betalen. Dat vond ik heel moeilijk, pijnlijk ook, omdat er wel verwachtingen waren gewekt.

In de week waarin dit speelde, werd ik uitgenodigd voor een jubileumbijeenkomst van het fonds Bijzondere Noden in de Laurenskerk. Ik heb daar gesproken en ook over deze kwestie mijn zorgen op een eerlijke manier gedeeld met de directeur van dat fonds. Nog herinner ik me dat ik de dag na het teleurstellende debat op de fiets zat en werd gebeld door burgemeester Aboutaleb. Hij berichtte mij dat het fonds Bijzondere Noden een gift van maximaal 15 miljoen euro beschikbaar stelde om het beschikbare budget voor de energietoeslag aan te vullen, zodat Rotterdammers met een inkomen tot 140% van het sociaal minimum hiervoor in aanmerking kunnen komen. Om stil van te worden. Er kwam hulp uit geheel onverwachte hoek.

Wat ik hiervan leer? Het is altijd goed om de problemen eerlijk te benoemen. Ook ontdekte ik de kracht van het gebed op een kenmerkende manier. Armoedebestrijding is een te grote taak voor de overheid alleen. Gelukkig zijn er vanuit de samenleving veel positieve krachten. Die zou de overheid veel meer moeten benutten en waarderen.

'Nou vraag ik je: is de overheid een beschermend schild? Nee, ze schiet de ene na de andere pijl op die kwetsbare af die net de weg terug heeft ingeslagen. Ik vind dat we dit echt anders moeten aanpakken.'

De markt als schild der zwakken?

AUTEUR
dr. Hans van de Breevaart,
redactielid

De verrassende geschiedenis van het neoliberalisme in Nederland

Hoe kan aan de roeping 'schild der zwakken' te zijn, het beste worden nageleefd: via directe overheidsbemoeyenis of via het scheppen van randvoorwaarden voor een vruchtbaar samenspel van markt en maatschappelijk middenveld? Welke ontwikkelingen hebben zich op dat punt sinds de Fortuyn revolutie voorgedaan? En: hoe dienen we dat alles te waarderen?

In twee recente publicaties passeren dergelijke belangrijke vragen de revue.

'Neoliberalisme' is een nonsenswoord, zo wordt onze collega van de liberale Teldersstichting, Patrick van Schie, niet moe te benadrukken. Zo-

Bram Mellink & Merijn Oudenampsen, Neoliberalisme. Een Nederlandse geschiedenis. Uitgave van Boom te Amsterdam, 2022; 352 blz.; € 24,90.

Friso Wielenga, Op zoek naar stabiliteit. Nederland tijdens de Balkenende-jaren 2002-2010. Uitgave van Boom te Amsterdam, 2022; 536 blz.; € 34,90.

BEELD
Minister van Economische Zaken Jan van den Brink (rijzige gestalte met donker haar in het midden) bij de opening van bonenfabriek Bofa in 1950. Bron: Nationaal Archief, collectie Anefo.

BEELD

Twee belangrijke grondleggers van het neoliberalisme, Friedrich Hayek (links) en Ludwig von Mises (rechts). Bron: Mises Institute Archives.

wel deregulering als toegenomen regeldruk, zowel onbeteugelde marktwerking als de toegenomen verstrengeling van overheid en big business – het neoliberalisme krijgt er de schuld van. Het is uiteindelijk ook niet meer dan links scheldwoord zonder inhoudelijke betekenis, aldus Van Schie.

Niettemin hebben historicus Bram Mellink en socioloog Merijn Oudenampsen in hun jongste publicatie de euvele moed om te stellen dat het neoliberalisme een belangrijk stempel heeft gedrukt, niet alleen op de Angelsaksische wereld, maar ook op onze eigen geschiedenis gedurende de twintigste eeuw.

MEER DAN EEN SCHELDWOORD

Anders dan Van Schie beweert is 'neoliberalisme' volgens de auteurs veel meer dan een scheldwoord. Al in de jaren 1920-30 was er een beweging die zich nadrukkelijk als liberaal presenteerde. Economen en filosofen als Ludwig von Mises, Wilhelm Röpke en Friedrich Hayek propageerden onder die vlag een politiek concept waarin gesteld werd dat een vrije markt het aangewezen middel was om zoveel mogelijk mensen van een redelijk bestaan te voorzien.

Had het negentiende-eeuwse liberalisme gepleit tegen elke vorm van overheidsbemoeienis met de markt, de nieuwe generatie liberalen meende dat marktwerking zonder hulp van de overheid zou bezwijken onder druk van belangengroepen die overheidsingrijpen bepleitten met het oog op een herverdeling van materiële middelen en macht. De staat diende volgens hen daartegenover vrije concurrentie te garanderen, belastingen zo laag mogelijk te houden, en de markt niet te reduceren tot een middel om de samenleving te onderwerpen aan een of andere gelijkheidsideologie. Deed ze dat wel, dan zou

dat onvermijdelijk ten koste gaan van de benodigde vrijheid die een samenleving nodig heeft om een zo groot mogelijke welvaart voor zoveel mogelijk mensen te realiseren. Sterker nog: elke poging om zonder die vrije markt een dergelijk doel te bereiken, zou eindigen in een totalitaire samenleving. Het (nationaal)socialisme in Duitsland en, later, het stalinisme in de Sovjet-Unie waren voor deze neoliberalen het onvermijdelijke eindresultaat van een dergelijk politiek streven.

WEDEROPBOUW

Niet alleen in de Angelsaksische wereld lieten neoliberalen hun invloed gelden, maar veel eerder ook al in Duitsland en Nederland, zo laten Mellink en Oudenampsen zien. Vlak na de oorlog liet minister van Economische Zaken in de eerste kabinetten-Drees, de katholiek Jan van den Brink, zich tijdens de wederopbouw inspireren door het Duitse Wirtschaftswunder zoals dat onder leiding

van Ludwig Erhard gestalte kreeg. Die laatste stond sterk onder invloed van het neoliberalisme van de eerdergenoemde Röpke.

Deze mannen lieten zich leiden door de neoliberale gedachte dat het de taak van de overheid was om het marktmechanisme optimaal te faciliteren door het bedrijfsleven in tijden van crisis te stimuleren werkgelegenheid te creëren via lagere belastingen en het bevorderen van onderlinge concurrentie. De verminderde belastinginkomsten zouden de daaropvolgende jaren worden gecompenseerd door stijgende fiscale inkomsten als gevolg van een herstellende economie.

Met die benadering namen ze radicaal afstand van de politiek die de econoom John Maynard Keynes in de dertiger jaren had bepleit. Keynes was ervan overtuigd dat de overheid zelf met publiek geld via groot-schalige projecten diende te investeren in de economie. Volgens de neoliberalen werd herstel daardoor echter vertraagd, omdat crises duiden op een onbalans in de economie die langs deze weg dient te worden gecorrigeerd – niet door de overheid maar door het marktmechanisme zelf. De overheid dient zich ertoe te beperken dat marktmechanisme te faciliteren in plaats van het te verstoren door zelf een marktpartij te worden.

POLDERMODEL?

Tijdens de wederopbouw is die neoliberale politiek succesvol gebleken, zo stellen Mellink en Oudenampsen. De industrie kreeg een geweldige stimulans doordat ondernemers de ruimte kregen zoveel mogelijk te investeren en, langs die weg, werkgelegenheid te creëren. Het feit dat daarbij op initiatief van Van den Brink werkgevers en werkne-

mers lage lonen overeenkwamen speelde een belangrijke rol. Daarmee werd tegelijk een begin gemaakt met het later veelgeprezen 'poldermodel', dat diende om tot collectieve afspraken te komen tussen verschillende belangengroepen. Strikt genomen vormen dergelijke afspraken natuurlijk een storende factor binnen het vrije marktmechanisme. Van den Brink werd weliswaar beïnvloed door neoliberale ideeën, maar zijn beleid was goed beschouwd een mengvorm van neoliberalisme en overheidsinmenging. En zo is het sindsdien ook gegaan. Via minister van Financiën Onno Ruding was het neoliberale denken sterk vertegenwoordigd tijdens de kabinetten-Lubbers. Gerrit Zalm komt de eer toe het neoliberale geweten van de kabinetten-Kok en Balkenende te zijn geweest. Maar in een poldercultuur zoals die de politiek in Nederland lange tijd heeft beheerst, is het oorspronkelijke neoliberalisme nooit de enige ideologie geweest die economische besluitvorming bepaalde. Alleen zo is ook te verklaren dat tijdens de kabinetten-Van Agt-Wiegel, die beiden sterk liberaal dachten, de rol van de overheid in de economie toenam en de verzorgingsstaat fors werd uitgebreid. En de kritiek van Pim Fortuyn op de kabinetten-Kok was dat zij niet liberaal genoeg waren – met alle paarse puinhopen van dien in sectoren als onderwijs, gezondheidszorg en sociale voorzieningen als eindresultaat.

BEGRIJSVERWARRING

Na een goede start, die aansluit bij oorspronkelijke neoliberale gedachten, laten Mellink en Oudenampsen al snel ruimte voor de begripsverwarring waartegen Van Schie terecht ageert. Daarbij komt dat ze zich niet de moeite getroosten om aan te geven dat er

'In een poldercultuur zoals die de politiek in Nederland lange tijd heeft beheerst, is het oorspronkelijke neoliberalisme nooit de enige ideologie geweest die economische besluitvorming bepaalde.'

'Al in de jaren 1920-30 was er een beweging die zich nadrukkelijk als liberaal presenteerde.'

‘Globalisering heeft niets uit te staan met het oorspronkelijke neoliberalisme.’

in het publieke debat gaandeweg sprake was van een betekenisverandering. In plaats van deregulering zien we toegenomen regelzucht. En in plaats van marktwerking zien we neoliberalisme steeds meer geassocieerd worden met een toenemende verstrengeling van overheid en grote marktpartijen. Alsof dat nog niet erg genoeg is, associëren Mellink en Oudenampsen neoliberalisme ook nog eens met toegenomen globalisering. Maar als globalisering betekent dat steeds meer macht in handen raakt van internationale organisaties en multinationals, ten koste van nationale soevereiniteit en familiebedrijven, dan heeft dat niets uit te staan met het oorspronkelijke neoliberalisme van Mises, Hayek en Röpke. Die gingen namelijk uit van een sterke nationale overheid. De globalisering heeft weliswaar op macro-niveau gezorgd voor economische groei – het dogma van het huidige neoliberalisme –, maar tegelijk op microniveau tot verpaupering van bepaalde sociale groepen en lokale gemeenschappen geleid. De wereldwijde economie met haar eindeloze beweging van kapitaal, goederen en mensen is zodanig gaan heersen over het denken van individuen dat bestaande maatschappelijke en culturele verbanden ontworcht raakten. Volgens oorspronkelijke neoliberalen als Röpke was dat de dood in de pot, aangezien een mens veel meer is dan een homo economicus die enkel oog heeft voor materiële welvaart. Bovendien: het dogma van de economische groei heeft internationaal tot toenemende macht voor grote multinationals. Wanneer hun belangen ook nog eens overeenkomen met de politieke agenda van nationale staten of supranationale samenwerkingsverbanden, dan ontstaat precies de wantoestand waarvoor de neoliberalen van het eerste

uur waarschuwden: een totalitair systeem dat geen oog meer heeft voor het belang van vrije concurrentie tussen marktpartijen die ook lokaal in de economische behoeften van zoveel mogelijk mensen voorziet – werkgelegenheid, goederen en diensten en het kapitaal voor het ontplooiën van belangrijke maatschappelijke initiatieven.

NEOLIBERALE REVOLTE

De oorspronkelijke neoliberalen waren geen voorstander van economische, laat staan politieke, integratie van Europa. Volgens hen werd daarmee de vrijheid van burgers geofferd aan het dogma van de economische groei, terwijl nu juist die vrijheid volgens hen een noodzakelijke voorwaarde was voor het realiseren van een redelijke welvaart voor zoveel mogelijk mensen. De nazaten van diezelfde neoliberalen zagen met afgrijzen hoe binnen de Europese Unie (EU) de euro werd ingevoerd zonder dat sprake was van voldoende politieke integratie. Om het project enige kans van slagen te geven benadrukte Zalm het belang van het Stabiliteits- en Groeipact (SGP). Daarin werden regels vastgelegd waaraan landen zich volgens neoliberale opvatting moesten houden om een gezonde economische huishouding met een stabiele koopkracht te garanderen. Aan die regels bleken de EU-lidstaten en de Europese Centrale Bank zich in de praktijk niet te houden. Met een almaar stijgende inflatie als onvermijdelijk gevolg.

Dat zijn echter ontwikkelingen die in de Nederlandse geschiedenis van het neoliberalisme van Mellink en Oudenampsen niet meer aan de orde komen. Hun verhaal stopt in 2002, met de val van Paars. En dat terwijl, met de kritiek van Pim Fortuyn op datzelfde

BEELD

Bordesscène van het neoliberale kabinet Balkenende-I in juli 2002. Bron: ANP

Paars én de herwaardering van belangrijke oorspronkelijke noties binnen het CDA van Jan Peter Balkenende, het oorspronkelijke neoliberale verhaal weer aan kracht en invloed won.

Zo laat historicus Friso Wielenga in zijn Op zoek naar stabiliteit. Nederland tijdens de Balkenende-jaren 2002-2010 zien dat daarin een oorspronkelijk liberaal concept als dat van de ‘verantwoordelijke samenleving’ een belangrijke rol ging spelen in reactie op de wijze waarop het Paarse kabinet grote groepen in de kou had laten staan – met name de lagere middenklasse en mensen aan de onderkant van de samenleving.

In de tijd dat hij verbonden was aan het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA had Balkende zelf een belangrijke rol gespeeld bij de herwaardering van zoiets als het maat-

schappelijk middenveld. Daarin kwamen de van oorsprong gereformeerde ideeën over soevereiniteit in eigen kring en het katholieke subsidiariteitsdenken samen. Het was de staat die de initiatieven in dit middenveld – een buffer tussen individu en overheid – zoveel mogelijk de ruimte diende te geven om vorm te geven aan de eigen verantwoordelijkheid van burgers.

Het boek van Mellink en Oudenampsen laat zien dat er belangrijke overeenstemming is tussen de ideeën van het oorspronkelijke neoliberalisme en die van de christendemocratie. Het samengaan van de maatschappijkritiek van Fortuyn en de ideeën die door Balkenende onder het stof vandaan waren gehaald, maakte duidelijk dat een samengaan van politieke representanten van die gedachten binnen VVD en CDA, aangevuld met de populistische Lijst Pim Fortuyn (LPF), voor de hand lag. Niet alleen maar

‘Er is belangrijke overeenstemming tussen de ideeën van het oorspronkelijke neoliberalisme en die van de christendemocratie.’

BRON

www.scp.nl/
publicaties/monitors/2019/06/28/
burgerperspectieven-2019-2, p. 20

'Het failliet van Paars was nu juist dat het onvoldoende oog had voor de sociale impact van haar politiek.'

vanwege de politieke aardverschuiving die zich met de opkomst van Fortuyn zelf had voorgedaan, maar ook omdat hier ideologisch gezien belangrijke aanknopingspunten lagen.

OOG VOOR KWETSBAREN

Het neoliberalisme heeft de naam asociaal te zijn en vooral gunstig te zijn voor de rijken. Maar het failliet van Paars was nu juist dat het onvoldoende oog had voor de sociale impact van haar politiek. En dat terwijl Paars het aloude poldermodel van politiek bedrijven tot norm verheven had. Binnen dat model waren het vooral gevestigde belangengroepen die met succes invloed uitoefenden op het beleid.

Met het proces van ontzuiling verloren deze belangengroepen het zicht op de belangen van veel zwakken in de samenleving. Die zwakken behoorden zoals eerder gezegd niet alleen maar tot de sociale onderklasse (de traditionele achterban van de PvdA), maar ook de middenklasse van kleine ondernemers (de traditionele achterban van de VVD). Die groepen hadden relatief veel te lijden van immigratie waarvan sinds de komst van de gastarbeiders sprake was geweest. Zowel qua werk en inkomen als in hun directe woonomgeving betaalden zij daarvoor

de prijs. Daarnaast was door toenemende schaalvergroting sprake van afnemende kwaliteit van onderwijs, gezondheidszorg en sociale voorzieningen.

Het ontbrak onder Paars aan 'de menselijke maat' – daarover waren Balkenende en Fortuyn het in ieder geval roerend eens. De achtereenvolgende kabinetten Balkenende stonden voor de zware taak om de maatschappelijke onvrede daarover zodanig te kanaliseren dat polarisatie niet zou ont-aarden in gebrek aan economische regie en toenemend geweld in de samenleving. Wielenga concludeert dat ze daar over het geheel genomen goed in zijn geslaagd. Aan het leiderschap van Balkenende werd door de media wel eens getwijfeld. En ook het debat over normen en waarden werd door VVD, D66 en later de PvdA wel eens badinerend afgedaan als een typisch CDA-dingetje waaraan zij zich niet al teveel gelegen lieten liggen. Maar lokaal leidde het wel degelijk tot vruchtbare initiatieven. En dat laatste moet ook Balkenende, als voorvechter van de eigen verantwoordelijkheid van het maatschappelijk middenveld, veel deugd hebben gedaan.

HERSTELD VERTROUWEN?

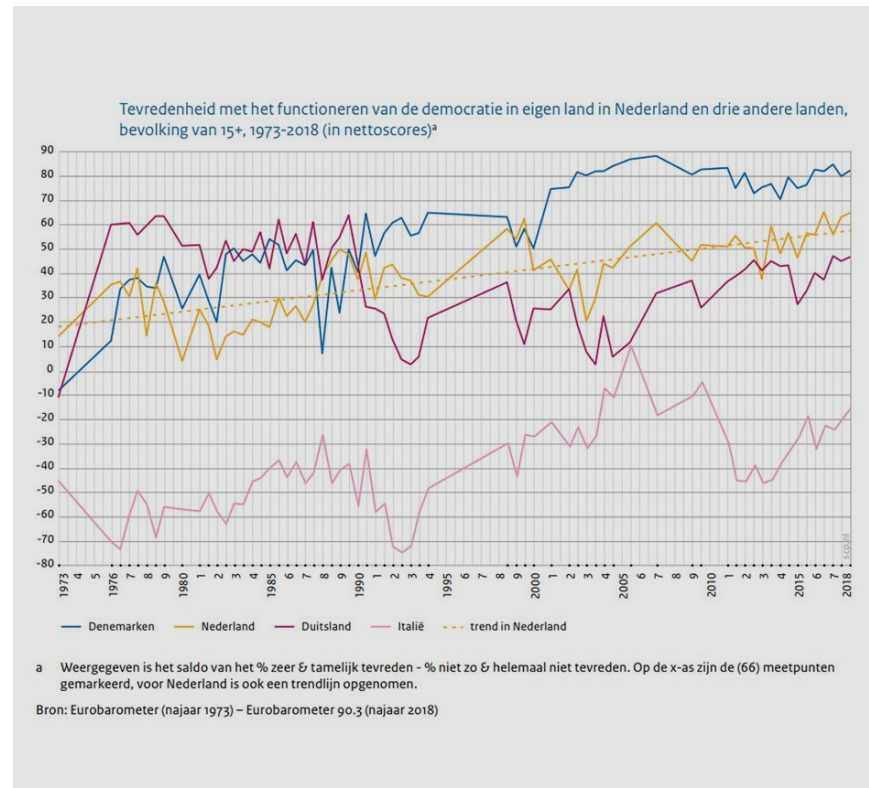
Maar was hij ook in staat het afnemende vertrouwen in de politiek zoals dat door Fortuyn was verwoerd, te herstellen? Inderdaad zien we ten opzichte van Paars een lichte opleving van het vertrouwen. Zij het dat dit vertrouwen tijdens zijn laatste kabinet, samen met PvdA en CU, weer afnam.

Bij een internationale vergelijking¹ valt echter op dat burgers in ons land gemiddeld meer vertrouwen hadden in de politiek dan Duitsers. Maar veel minder dan bijvoorbeeld

de Denen. En met name in dezelfde periode nam het vertrouwen van de Denen fors toe. Wielenga gaat voorbij aan de mogelijke oorzaken daarvan. Kan het iets te maken hebben met het feit dat daar zelfs de sociaaldemocraten zich de kritiek van populistten aantrokken en kozen voor een radicale koerswijziging waarin zij haar roeping als 'schild der zwakken' opnieuw serieus begon te nemen?

Eenzelfde beweging als in Denemarken valt in Italië te zien. Traditioneel is daar het vertrouwen in de politiek gering. Maar juist in de periode 2001-2011, toen het land geleid werd door de populist Silvio Berlusconi, nam het vertrouwen in de overheid significant toe. Anders dan Wielenga zou je dus kunnen concluderen dat het feit dat in Nederland en Duitsland het vertrouwen veel minder sterk verbeterde te maken heeft met de omstandigheid dat het beleid hier minder beantwoordde aan de onvrede die er in het land heerste dan in landen als Denemarken en Italië.

De vraag kan gesteld worden of afscheid van het neoliberalisme leidt tot herstel van dit vertrouwen. De omslag van het boek van Mellink en Oudenampsen, met haar gebroken ketens, lijkt dat te suggereren. De beide auteurs hebben een zeer informatief boek geschreven over de invloed van het neoliberalisme op de politiek in Nederland – ondanks het feit dat zij onvoldoende oog hebben voor de betekenisverschuivingen in het begrip neoliberalisme gedurende de twintigste eeuw. Afscheid van het neoliberalisme in haar huidige verschijningsvorm naar het voorbeeld van Denemarken, namelijk als ideologie die zweert bij de zegeningen van globalisering en Europese Unie, zou inder-

'Het debat over normen en waarden werd door VVD, D66 en later de PvdA wel eens badinerend afgedaan als een typisch CDA-dingetje waaraan zij zich niet al teveel gelegen lieten liggen.'

‘Omdat de overheid een schild voor kwetsbaren is, zal de SGP juist ageren tegen globalisering, schaalvergroting en verstrengeling van internationale politiek en grote multinationals.’

daad mogelijk kunnen leiden tot herstel van het vertrouwen in de politiek.

WELK NEOLIBERALISME?

En de politiek van Balkenende? Volgens Wielenga hebben zijn kabinetten “geen breuk met de eerder zo bekritiseerde neoliberale marktorientatie teweeg gebracht.”² Wat dat betreft vormde zijn beleid teveel een voortzetting van de Paarse politiek. Daar staat tegenover, zo moet Wielenga erkennen, dat van sommige hervormingen, zoals de afschaffing van de VUT en de herziening van het ziektekostenstelsel de positieve effecten vandaag de dag nog steeds doorwerken. “Wel dient erop te worden gewezen,” zo vervolgt hij, “dat een deel van die hervormingen vooral marktgericht waren (gezondheidszorg en aanpassing WAO/WIA) en niet zo zeer leidden tot de beoogde versterking van het maatschappelijk middenveld.”³

Het is de vraag wat Wielenga hier precies bedoelt. Dat de gezondheidszorg verder gedereguleerd had moeten worden en totaál overgelaten aan het maatschappelijk middenveld? Dat niet het bedrijfsleven, maar het maatschappelijk middenveld in brede zin verantwoordelijk zou moeten worden voor re-integratie van werknemers? Hier wreekt zich dat neoliberalisme verondersteld wordt iets anders te beogen dan toenemende verantwoordelijkheid voor het maatschappelijk middenveld. Terwijl die twee in het denken van een oorspronkelijke liberaal als Wilhelm Röpke elkaar idealiter aanvullen – zodanig dat de overheid zich met de daadwerkelijke invulling van die verantwoordelijkheden verder niet hoefde te bemoeien.

Die invulling van het begrip ‘neoliberalisme’ lijkt echter, ondanks de inspanningen van

Mellink en Oudenampsen om haar vanonder het stof te halen, niet langer gemeengoed te zijn.

TEN SLOTTE

Wat zou dit voor de SGP kunnen betekenen? Dat zij zich in het huidige politieke debat duidelijker uitspreekt tegen dat wat tegenwoordig voor liberaal doorgaat: toenemende globalisering, schaalvergroting en verstrengeling van internationale politiek en grote multinationals. Omdat de overheid een schild voor kwetsbaren is, zal de SGP juist tegen die trends ageren. Daarbij kan ze zich laten inspireren door het oorspronkelijke neoliberalisme in de betekenis die mannen als Röpke en zijn volgeling, de christendemocratische staatsman Erhard, eraan gaven. Een klassiek neoliberalisme waarin de wetten van de vrije markt en de eigen verantwoordelijkheid van het maatschappelijk middenveld van overheidswege volop ruimte krijgen om dienstbaar te zijn aan het welzijn van de samenleving als geheel.

BRONNEN

- 1 Friso Wielenga, Op zoek naar stabiliteit. Nederland tijdens de Balkenende-jaren 2002-2010 (Amsterdam 2022), pp. 118-120. In deze bijdrage wordt naar dezelfde grafiek verwezen als die in het boek op p. 118 staat afgebeeld.
- 2 Idem, p. 353.
- 3 Idem, p. 354.

Zicht is met zorg vormgegeven. Dat is ons vak!

Wij wensen u veel leesplezier.

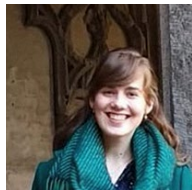
**BLADEN
MAKERS**

Specialist in het vertellen van uw verhaal. In magazines, videoproducties en podcasts.

BladenMakers.nl

AUTEUR

Jacoline Waaij-
berg MA en Henri
Krooneman MA,
beiden redactied

“Recht doen over grenzen: niet vóór maar mét mensen”

Interview met Rina Molenaar, Chris Lukkien en Gerben Heldoorn, de respectievelijke directeuren van Woord en Daad, ZOA en Kom over en Help.

LATEN WE BEGINNEN MET EEN VOORSTELRONDE.

Chris Lukkien: Van 1993 tot 1997 werkte ik voor ZOA in Kenia. Vijf jaar geleden keerde ik terug als algemeen directeur. ZOA staat voor noodhulp en wederopbouw. Ik zeg altijd: ‘Wij werken in die landen waar een negatief reisadvies geldt.’ Dus in landen waar vaak sprake is van langdurige nood vanwege oorlog of natuurrampen, zoals Jemen, Soedan en Congo. Daar proberen we hoop te bieden, middels noodhulp, maar ook herstel. We willen zelfredzaamheid bevorderen. Want omzien naar de medemens in nood is duidelijk een Bijbelse opdracht.

Rina Molenaar: Ik werk nu twintig jaar bij Woord en Daad en ben letterlijk van stagiaire meegegroeid naar de functie van directeur. Ook wij zijn christelijk. Aansluitend op wat Chris zegt: wij zitten op die plekken waarvan ZOA wellicht zegt, ‘Deze hulprelatie wordt

wel erg structureel, wij gaan hier weg en Woord en Daad gaat verder.’ Dat is wat gearchargeerd, want wij werken deels in dezelfde ‘spannende’ landen als ZOA. Statutair gezien is ons eerste doel duurzame ontwikkeling en armoedebestrijding. Het tweede doel is bewustwording in Nederland. Dat doen we naar onze omvangrijke achterban en richting de politiek.

Gerben Heldoorn: Kom over en Help is in 1974 opgericht als organisatie die onder het communisme de vraag naar (Bijbelse) lectuur vanuit Oost-Europa verzorgde. Dat is erg veranderd. Kom over en Help is echter nog steeds echt een achterbanorganisatie, vergelijkbaar met wat Rina zegt. Onze drive is om het Woord praktisch te maken. Dat gebeurt door ontwikkeling naar zelfredzaamheid, en wel via drie interventies. De eerste is educatie, met name voor kinderen en jongeren. De tweede is maatschappelijke zorg voor wie afhankelijk is van hulp. Hier werd in

BEELD
Artistiek beeld
Vluchtelingen-
problematiek.
Bron: Stock

BOVEN

Chris Lukkien
Rina Molenaar
Gerben Helder

het verleden honderd procent op ingezet. De derde interventie draait om inkomsten genereren: met maatschappelijke organisaties, overheden en bedrijven werkgelegenheid vergroten. Een baan is immers cruciaal voor meer zelfredzaamheid. We werken bewust in zes voormalig communistische landen in Oost-Europa.

Wat is jullie rol als directeur?

GH: Kom over en Help is een kleine en platte organisatie met 12 medewerkers. Mijn functie heeft alles in zich: van strategische en operationele werkzaamheden, met de nadruk op de koers van de organisatie, tot netwerken en de dagelijkse aansturing van de organisatie in Nederland. Ik heb een sterk mandaat vanuit het bestuur dat zich op zijn beurt echt richt op hoofdlijnen.

RM: Woord en Daad is een organisatie met een omzet van bijna 35 miljoen euro. We hebben een Raad van Toezicht en ik ben bestuurder van onze platte organisatie. We hebben geen managementteam, maar een strategisch team. We leggen veel verantwoordelijkheid bij collega's neer, en werken projectmatig. Ik zie mijzelf als facilitator die mensen de vrijheid en ruimte geeft om hun werk te doen. Maar ik bewaak tegelijk de strategie. Daarbij staat ook bewustwording binnen de achterban centraal, zowel over 'geefgedrag' als 'leefgedrag'.

CL: Naar de achterban moet het duidelijk zijn dat je het gezicht van de organisatie bent. Als ik op projectbezoek ben voor ZOA, bezoek ik vaak de ambassade. Waar nodig kun je zaken weer even lostrekken. Intern ben ik vooral bezig met de strategie en het leiden van het managementteam. Ik voeg toe dat ik het niet alleen doe: Edwin Visser is medebestuurder. We doen het samen, met heel veel plezier.

Wanneer komt een land in aanmerking voor ontwikkelingssamenwerking of noodhulp?

CL: Wij concentreren ons landen met korte of langdurige conflictsituaties. Typische landen zijn voor ons Jemen, Zuid-Soedan, Syrië en Irak, maar ook Oekraïne. Omdat ze door het conflict niet weerbaar zijn om andere klappen op te vangen, zoals bijvoorbeeld droogte, krijg je een opeenstapeling van problemen. Dat noem je gebrek aan veerkracht ('resilience'). In zulke gebieden proberen wij via wederopbouw mensen toch in staat te stellen om zelfredzaam te zijn. Tegelijkertijd kijk je naar de oorzaken van conflicten, en naar welke rol je als NGO kunt spelen om een bijdrage te leveren om die oorzaken weg te nemen. Dan ben je duurzaam bezig.

GH: Ik denk dat dit de ontwikkeling is in het hele werkveld. Het gaat niet meer sec om jouw project, maar dat je veel meer kijkt naar de bredere invloeden, om uiteindelijk de problemen in een regio of een land te helpen oplossen. Daar hebben NGO's toch wel een specifieke rol in.

RM: Wij zoeken niet fragiele staten op, maar zitten wel in landen die fragiel worden of kunnen worden. Dan zoeken wij ZOA op. Niemand schrijft erover, maar in Tsjad is vorig jaar de president vermoord, en ook in Haïti, met een crisis op overheidsniveau als gevolg. Dan is het maatschappelijk middenveld belangrijk om grondoorzaken aan te pakken. Maar juist in zulke landen is het heel lastig om op systematische manier te gaan werken, want je hebt een overheid nodig. Dus kijk je hoe je het op een andere manier voor elkaar kunt krijgen. Als systeemverandering niet lukt via de overheid, moet je andere actoren in het land zien te bereiken. Je kan systeemverandering wel bewerkstel-

ligen, maar bijvoorbeeld in Haïti, waar we al jaren zitten, is dat veel moeilijker dan in Ethiopië. Ook in Ethiopië is er oorlog, maar daar bestaat nog een overheid die iets met je wil op regionaal en nationaal niveau.

CL: Tegelijkertijd is onze ervaring dat je daar zelfs in conflictsituaties naartoe moet werken. Met alleen hulpverlening kom je niet verder.

Onder meer in Tsjad neemt de fragiliteit dus toe. Welke andere ontwikkelingen zijn urgent?

RM: Klimaatinvloeden en de daaraan gerelateerde voedselcrisis.

CL: De huidige voedselcrisis is ook mede gerelateerd aan Oekraïne. We zien nu dat het Wereldvoedselprogramma van de VN de voedselrantsoenen halveert. Brandstofprijzen rijzen de pan uit. De prijzen gaan omhoog, terwijl er minder voedsel beschikbaar is. En er is inderdaad meer extreem weer: meer droogte en meer regen, en dat helaas tegelijkertijd.

RM: We kijken hoe je met hetzelfde budget meer kunt bereiken. Partners worden ook creatief. Dat hebben we in coronatijd ook gezien. Toen heb ik veel partners een stap vooruit zien zetten, waar wij juist een stapje terug deden. Dan merk je dat er veel veerkracht is in bepaalde landen.

GH: Dat hebben wij ook gezien. Oekraïners zeggen: de coronacrisis hadden we nodig om ons voor te bereiden op de oorlog. Het hele online werken heeft ons geholpen. Wel worden de kwetsbaren het meest getroffen. Stijgende prijzen raken dat soort landen dubbel hard. Bijvoorbeeld bij schaarste aan brandstof, waar ze gezien de grote afstanden extra afhankelijk van zijn.

CL: Klimaatverandering hakt er veel harder in voor de landen waar wij werken dan in het Westen.

Laten we even doorgaan over Oekraïne. De oorlog breekt daar uit, en dan komt er gelijk een grote hulpactie op gang, ook vanuit het Christelijk Noodhulpcluster. Hoe gaat dat precies in zijn werk?

RM: Ik vond het verschrikkelijk, maar had zelf in eerste instantie het gevoel van 'wij werken daar niet en ik heb geen expertise'. Tegelijk vroeg mij direct af wat dit voor Afrika zou kunnen betekenen.

GH: Ja, dat snap ik heel goed. Wat bij Oekraïne speelde sprak veel mensen aan omdat het relatief dichtbij is. Het is Europa. Kom over en Help zit normaliter niet bij het Christelijk Noodhulpcluster, maar voor deze ramp mochten wij gezien onze ervaring en ons netwerk in Oekraïne aansluiten. Geld binnen halen was niet het probleem. Het verantwoord besteden: dat is ingewikkelder. Je moet goed nadenken wat je als organisatie gaat doen. Wij zijn kritisch geweest op al die organisaties die met grote inzamelacties begonnen en rijst gingen inzamelen. Ik hoorde van mijn Moldavische partner dat er voor tien jaar rijst lag, maar dat zij geen rijst aten. Blijven luisteren naar wat nodig is, is belangrijk.

RM: Jullie hebben wel een heel nuchtere toon aangeslagen. De dynamiek die loskwam was ontzettend krachtig. Het was beemoedigend om te zien hoeveel liefde er voor de naaste was.

CL: Hoe komt een gezamenlijke actie op gang? We hebben het Christelijk Noodhulpcluster, daar zitten directeuren in van allerlei organisaties. Ik ben daar voorzitter van. Als zo'n crisis ontstaat, bellen we elkaar binnen

'Omdat landen door conflicten niet weerbaar zijn om andere klappen, zoals droogte, op te vangen, krijg je een opeenstapeling van problemen. Dat noem je gebrek aan veerkracht.'

'Ik hoorde van mijn Moldavische partner dat er voor tien jaar rijst lag, maar dat zij geen rijst aten.'

vierentwintig uur. Op dat moment nemen we het besluit: gaan we gezamenlijk optrekken of doen we dat niet. Er was eensgezindheid dat we op deze crisis moesten reageren.

Zo kwam de actie dus op gang: via een telefoongesprek maak je binnen 24 uur strategische keuzes. Hoe kwam de hulp vervolgens ter plaatse?

CL: We hebben bij ZOA een noodhulpteam. Zo probeer je zo snel mogelijk met z'n allen in kaart te brengen welke capaciteit we hebben, waar we zitten, waar de nood is. Die eerste fase is ingewikkeld, want het is moeilijk om naar die gebieden toe te komen. Het is dus niet eenvoudig om een goed beeld te krijgen van wat er speelt.

GH: Dorcas en wij zitten al langer in Oekraïne. We konden vrij snel in beeld brengen in welke regio's wij en onze partners nog actief zijn. Chris, jullie needs assessment heeft ons daarbij goed geholpen.

Kunnen jullie ook iets delen over de leermomenten in het proces?

GH: Het is lastig om je achterban aangesloten te houden. Je wilt als organisatie waardig communiceren. Je kan echt heel ellendige beelden laten zien. Maar we hebben gezegd: dat doen we niet. Dat stemmen we dan ook met elkaar af. Vervolgens hebben we bij de noodhulp veel gehad aan de expertise van ZOA en Red een Kind. Projectvoorstellen en partners zijn kritisch bevraagd en er zijn duidelijke keuzes gemaakt. Terwijl geld niet het probleem was.

CL: Om het concreet te maken: bij noodhulp denken mensen snel aan dekens en

teddyberen, maar als organisatie kijk je of de lokale markt nog functioneert. Dan is het vaak beter om mensen geld te geven in plaats van goederen, omdat ze dan zelf de keuzes kunnen maken. Daarin spelen de Verenigde Naties ook een belangrijke rol. Zij berekenen hoeveel geld je moet geven per persoon. Dat is vaak een effectieve manier van hulpverlening.

RM: Laten we qua lessons learned een kijkje in de keuken geven. We voelden in de eerste weken veel emotie. Toch hebben we als Christelijk Noodhulpcluster onderling het gesprek gevoerd: wat is emotie en wat is feit? Ten tweede konden we de communicatie nog beter afstemmen. We hadden bijvoorbeeld vrij laat een Q&A-lijst.

De Tweede Kamer debatteert ook over wederopbouw van Oekraïne, en dan gaat het onder meer over het 'Mars-hallplan' van organisaties als het IMF en de Wereldbank. Hoe verhoudt het werk van NGO's zich tot de miljardenplannen van zulke grote instellingen?

CL: Als je kijkt naar de grote wederopbouwplannen, dan zijn wij als organisatie daar te klein voor. Dat moet je bij die grote clubs laten. Als organisatie blijven wij juist kijken naar de meest kwetsbaren in de samenleving.

GH: Die kwetsbaren komen ook niet in dit soort plannen aan bod. Ook al zegt iedereen van wel en denkt iedereen van wel; die groep valt er in werkelijkheid vaak gewoon buiten.

RM: Deze plannen zijn nodig om een land er weer bovenop te krijgen. Vanuit Woord en Daad benadrukken we bij dergelijke plannen altijd: denk aan de rol van het

maatschappelijk middenveld. Vanuit onze rol kunnen wij die stem goed vertegenwoordigen, samen met onze partnerorganisaties in het netwerk.

GH: Denk concreet aan de kapotgeschoten flats die door projectontwikkelaars worden opgebouwd vanuit dit soort fondsen. Voor de oorlog betaalde men 200 euro huur, maar in zo'n nieuwe flat wordt dat zomaar 400 euro. Dat kunnen de oude bewoners niet betalen. Dat soort mensen vallen vaak buiten de boot, en daar is ons werk heel relevant voor.

Welke Bijbelse uitgangspunten zijn leidend voor jullie organisaties?

CL: Voor ons is dat heel duidelijk Mattheüs 25: "Ik had honger en u hebt mij gevoed, Ik was naakt en u hebt mij gekleed." We willen concreet uiting geven van de liefde van Christus in de dingen die wij doen. Daarnaast ook aan het grote gebod van God liefhebben boven alles en je naaste als jezelf. Dat zijn de twee primaire uitgangspunten van ons werk.

GH: In onze naam 'Kom over en Help' hoor je Handelingen 16:9 al doorklinken. Wat is de vraag en wat is de nood, en wat is je antwoord daarop? Dat zijn voor ons kernwaarden. En het dan niet zelf gaan doen, maar lokale partners daar wel in ondersteunen. Dat kan financieel, via expertise, of middels netwerken.

RM: Woord en Daad is in het Hebreeuws eigenlijk één woord, 'dabar'. Wij beleven dat ook heel erg als één woord. Door de programma's heen willen wij 'echt' zijn. In onze aanbestedingen, in de manier hoe wij watterputten slaan: uit alles moet blijken dat je een christelijke organisatie bent. Het is mooi om te ervaren dat je richting overheden veel

ruimte ervaart in landen om te zeggen vanuit welke hoop je werkt. Dan hoeft je echt niet alleen met christenen samen te werken, ook seculiere mensen vinden dat mooi.

CL: Het gaat mij ook om de participatie van de doelgroep zelf. Je doet werk samen met mensen en niet voor mensen. Je kijkt verder kijkt dan alleen de acute noodhulpvraag; je richt je op een duurzame oplossing.

'We werken mét, maar niet vóór de mensen': is dat wat juist in de christelijke noodhulp centraal staat?

CL: Dat is van belang voor alle hulpverlening, maar ik denk voor christelijke organisaties eens te meer, omdat je de mens ziet als geschapen door God. Het is belangrijk voor mij dat je niet over die persoon heen walst, maar met die persoon kijkt wat de hulpvraag is en hoe we hem of haar verder kunnen helpen.

RM: Ik wil niet zeggen dat niet-christelijke organisaties dat niet doen. Menselijke waardigheid is echt een thema wat overal speelt.

GH: En ruimte en verantwoordelijkheid geven, want mensen weten over het algemeen best aan te geven waar hun probleem ligt. Laat mensen zelf bijdragen aan oplossingen.

Is jullie christelijke profiel soms ook een reden om terughoudend te zijn in de samenwerking met overheden of rondom subsidies? Er kan dan immers ideologische sturing plaatsvinden.

RM: Ons beleid is: 70% eigen geld en 30% subsidies. We blijven scherp op wat we aanvragen. Zo blijven we onafhankelijk.

GH: Kom over en Help doet niets met subsidies, dus voor ons speelt dit punt eigenlijk niet. Als je probeert met overheden samen te werken kunnen ideologische verschillen wel voorkomen. Een voorbeeld: in Moldavië

'Ook bij grote "Marshallplannen" vallen kwetsbaren in werkelijkheid vaak buiten de boot.'

'Woord en Daad is in het Hebreeuws eigenlijk één woord: "dabar".'

'Omdat de mens is geschapen door God, mogen we niet over de ander heen walsen.'

zei de Nederlandse ambassadeur: "Wij kunnen geen zaken met jullie doen vanwege jullie compleet andere agenda." Dan vragen we door: "Hoe kunnen we dan wel samenwerken?" En dan blijken er gelukkig toch mogelijkheden te bestaan.

CL: Wij krijgen veel institutionele gelden. Daarvoor hanteren wij duidelijke humanitaire principes en die zijn vastgelegd in de Internationale Code van het Rode Kruis.

Een kritische lezer kan zich afvragen: heeft Nederland eigenlijk wel een taak in Jemen of Ethiopië? Die overheden zijn toch zelf verantwoordelijk voor stabiliteit en ontwikkeling?

RM: Ik denk wel dat overheden gebaat zijn bij een internationale gemeenschap die met hen meedenkt. Alleen willen ze wel ruimte om hun eigen agenda te bepalen. Het zijn vaak fragiele landen die gewoon steun kunnen gebruiken.

CL: Wij kijken natuurlijk altijd vanuit de hulpvraag, maar tegelijkertijd vanuit Nederlands perspectief, omdat ook wij in Nederland gebaat zijn bij een stabiele wereld.

Toch: moeten we wel pleiten voor een ruim overheidsbudget voor ontwikkelings samenwerking? Er vloeien immers honderden miljoenen naar abortusdiensten. En in de discussie over de Armenwet van 1854 meende Groen van Prinsterer dat, uit oogpunt van godsdienstvrijheid, niet de staat maar 'Christelijke weldadigheid' moest voorzien in armenzorg...

RM: Ik denk liever vanuit overvloed dan vanuit schaarste. Ik kan allemaal vertellen wat ik niet wil, maar ik vertel liever welke toegevoegde waarde ik wel zie. Waarbij ik het wel belangrijk vind dat je als maatschappelijke

organisatie je eigen rol pakt en houdt. Wat ik zie is dat wij in ons strategisch partnerschap met de overheid heel eerlijk onszelf kunnen zijn. We weten waar we verschillen, we weten waar we elkaar kunnen vinden en we zoeken de verbinding.

GH: De Nederlandse ambassadeur in Moldavië zei: "Mijn opdracht is het bevorderen van mensenrechten en zorgen dat hier over twee jaar een gay pride is." Ik ga dan het gesprek aan: is dat waar dit land op dit moment het meest behoefte aan heeft? Waar kunnen wij elkaar vinden? Dan ontstaan er toch mogelijkheden om samen te werken. Terwijl zijn formele agenda wellicht voor 80% procent een andere is, wil ook hij dat het met de kwetsbare mensen in Moldavië goed gaat. Er zijn altijd mogelijkheden om elkaar te vinden. Mits je eerlijk bent.

Hebben jullie afsluitend nog een goede raad voor SGP'ers?

CL: Blijf oog houden voor de medemens in nood, maar dat is in zekere zin een open deur. We zijn heel blij dat jullie ons een stem geven door vaak met ons in gesprek te gaan.

RM: Blijf investeren in inhoudelijke kennis van wat ontwikkelingswerk inhoudt. Ook ik ben dankbaar dat jullie vaak met ons in gesprek gaan rondom debatten. Vanuit inhoud kom je heel ver.

GH: Omzien naar de ander moeten we samen blijven doen.

- Christelijke kijk op politiek en samenleving
- Uitleg bij actuele ontwikkelingen
- Inzicht in politieke praktijk

Smaakt deze
Zicht naar meer?

Het magazine voor gereformeerd zicht op politiek en maatschappij! Word nu abonnee! Ga naar onze website

▶ wi.sgp.nl

VAN LAAR
REKLAME

VANLAARREKLAME.NL

SCHULP
FRUITKENNERS
SINDS 1861

In onze sap-perserij, langs rivier de Vecht, selecteren en combineren wij de lekkerste fruitsoorten. Dagelijks zetten wij ons persoonlijk in om hier heerlijk sap van te maken. De smaak van de natuur, en dat proef je.

Jan. Schulp

Schulp Vruchtensappen | Breukelen | www.schulp.nl

COLUMN

Arthur Alderliesten MA is directeur bij de organisatie Schreeuw om Leven

De overheid laat het schild zakken

Als de overheid het schild laat zakken, moet de niet-overheid het schild weer overeind hijsen. Er zit niets anders op. Misschien hebben we te veel verwacht of te hoog gedacht van de overheid in haar beschermende taak van het kwetsbare door te zijn als een schild. Aandacht voor de kwetsbare schepping is een zegen; afkalkende bescherming van kwetsbare minderheden een vloek. De toenemende zorg voor het dierenwelzijn staat in schril contrast met (initiatief) wetgeving rond de randen van het leven.

Zo zou het hele idee van 'voltooid leven' nooit in naam van barmhartigheid omarmd mogen worden middels verruimende (euthanasie)wetgeving. Mensen met een persisterende doodswens zitten niet te wachten

op de bevestiging van hun gedachte dat ze er niet toe doen. Nee, zij willen een einde aan bijvoorbeeld hun situatie van existentiële eenzaamheid. Geen genadeklap, maar een daad van liefde. Net als vele ouderen die een euthanasiewens hebben omdat zij hun kinderen niet tot last willen zijn.

Een andere groep die op minder bescherming moet rekenen zijn de ongeborenen. In naam van vrijheid voor de vrouw wordt de verplichte bedenktijd bij abortus afgeschaft. Met minder overlevingskans voor het ongeboren kind als desastreus gevolg. Een andere ontwikkeling die haaks staat op de bescherming van het kwetsbare is de wens om embryo's te kweken voor wetenschappelijk onderzoek. Het tegenovergestelde van bescherming lijkt me dat leven wordt gecreëerd om even later te eindigen als onderzoeksmateriaal. Geïnstrumentaliseerd menselijk leven gaat de bescherming van het leven ver voorbij.

De afnemende bescherming van kwetsbaren in onze samenleving komt voort uit

het dominerende mensbeeld in politiek in samenleving. Daarin ligt de waarde van het mens-zijn niet in zichzelf, maar hangt de waarde af van iemands eigenschappen, wat iemand kan. Dat werd mij in 2016 geleden duidelijk in een ander dossier: de toenmalige 'vluchtelingencrisis'. Onze minister-president benadrukte meerdere keren dat vluchtelingen welkom zijn als ze een positieve bijdrage leveren. Een pijnlijk criterium dat naar mijn indruk hoort bij het dominerende liberaal-seculiere mensbeeld. Ongeboren leven dat niet welkom is of aan de andere kant als 'voltooid' wordt beschouwd, mensen die geen bijdrage meer kunnen leveren, niet tot last willen zijn en daarom kiezen voor euthanasie... Het komt voort als de waardebevestiging van menselijk leven afhankelijk wordt gemaakt van de eigenschappen van de mens. Bevrijdend is daarom een christelijke antro-

pologie die uitgaat van een schepping naar Gods beeld waarin menselijk leven door God gewild is en geschonken wordt. Het leven zelf is waardig, vol zingeving en betekenis. Daarmee is de mens ook een relationeel en verantwoordelijk wezen. Dietrich Bonhoeffer schreef ooit: 'Vrijheid is niet in de eerste plaats een individueel recht, maar een verantwoordelijkheid. Vrijheid heeft niet in de eerste plaats iets te maken met het individu, maar met de naaste.'

Als een overheid hoe langer hoe meer begint te falen in het beschermen van de zwakken, moeten we haar daar onverminderd op blijven aanspreken. Maar ook verantwoordelijkheid nemen en 'er zijn' voor kwetsbaren, voor afhankelijk die sterkeren tot last mogen zijn. We vormen niet voor niets een samenleving. Misschien moeten we wel leven alsof de overheid niet bestaat.

'Een andere groep die op minder bescherming moet rekenen zijn de ongeborenen. In naam van vrijheid voor de vrouw wordt de verplichte bedenktijd bij abortus afgeschaft.'

De Europese Unie...

...een zegen voor de zwakken?

AUTEUR

JaapJan Wondergem is econometrist en deed voor de Eurofractie van de SGP onderzoek naar de houdbaarheid van de euro

Vanzelfsprekend doet de Europese Commissie regelmatig onderzoek naar de vermeende zegeningen van de Europese Unie, de interne markt (vrij verkeer van goederen, diensten, kapitaal en personen) en uiteraard ook de euro. Gelukkig bestaan er ook bronnen die met minder zelfbevestiging en meer neutrale oordeelsvorming gepaard gaan.

Zo heeft de BertelmannStiftung onderzocht¹ in hoeverre de interne markt voordelen heeft opgeleverd voor de lidstaten van de Europese Unie. Eén van de conclusies luidde dat landen en regio's in het geografische hart van Europa (ook wel bekend als de "blauwe banaan", die zich uitstrekt van het zuiden van het Verenigd Koninkrijk via Nederland, Duitsland, Zwitserland naar Noord-Italië) veel meer profiteerden dan landen en regio's in de periferie.

TOENEMENDE VERSCHILLEN

De welvarende gebieden in het hart van Europa hebben al sinds de Middeleeu-

wen innige handelsrelaties, waarvoor de interne markt dus grote aanvullende voordelen biedt. De BertelmannStiftung stelt zelfs dat de interne markt al bestaande verschillen in welvaart verder vergroot. Daardoor worden de kern van de EU en de periferie steeds verder uit elkaar gedreven en wordt hiermee op Europese schaal eigenlijk ongelijkheid (ongewild) verder vergroot.

Nu maakt ons land al eeuwen deel uit van het Europese handelshart en zal dat gelet op ligging, infrastructuur en handelsgeest niet snel veranderen. Voor wat betreft de totstandkoming van de interne markt in de Europese Unie zijn er dus voor Nederland zeker voordelen vast te stellen, waar andere landen dat maar nauwelijks onder vinden.

Echter, als er meer op micro- dan op macroniveau wordt gekeken zijn ook voor Nederland de voor- en nadelen van deelname aan de EU, de interne markt en ook de euro ongelijk verdeeld. Grote bedrijven met veel internationale handel, internationaal vertakte financiële instellingen en bijvoorbeeld ook goed opgeleide kenniswerkers met een kosmopolitische inborst zijn duidelijk in het voordeel geweest met al deze veranderingen. Werknemers met

'Als er meer op micro- dan op macroniveau wordt gekeken zijn ook voor Nederland de voor- en nadelen van deelname aan de EU, de interne markt en ook de euro ongelijk verdeeld.'

wat minder opleiding en onderhandelingsmacht ondervinden helaas steeds meer concurrentie van anderen binnen de groter geworden interne markt. Ook de voordelen van de gemeenschappelijke munt belanden vooral bij de eerdergenoemde groepen, waar de nadelen van de zich ontvouwende transferunie zich inmiddels flink manifesteren bij spaarders, pensioengerechtigden en eigenlijk bij iedereen die boodschappen et cetera doet, maar ook via steeds gebrekiger wordende dienstverlening als gevolg van personeelstekorten op alle fronten.

HOEDER VAN DE EURO?

Inmiddels maakt Nederland al bijna een kwart eeuw deel uit van de eurozone, waarbij sinds 1 januari 1999 het monetair beleid uit handen is gegeven aan de Europese Centrale Bank (ECB). De Nederlandsche Bank (DNB) die tot die datum als hoeder van de gulden lange tijd verantwoordelijk was voor het op peil houden van de waarde van het geld, werd daarmee een bijwagen van de ECB in Frankfurt. DNB vervult sindsdien enerzijds de rol van nationale toezichthouder op financiële instellingen die actief zijn in Nederland, en heeft anderzijds met bankpresident Klaas Knot een stem in de Raad van Bestuur van de ECB samen met de gouverneurs van de 18 (binnenkort 19, met de toelating van Kroatië tot de eurozone) andere centrale banken van het eurogebied. Christine Lagarde is voorzitter van het bestuur.

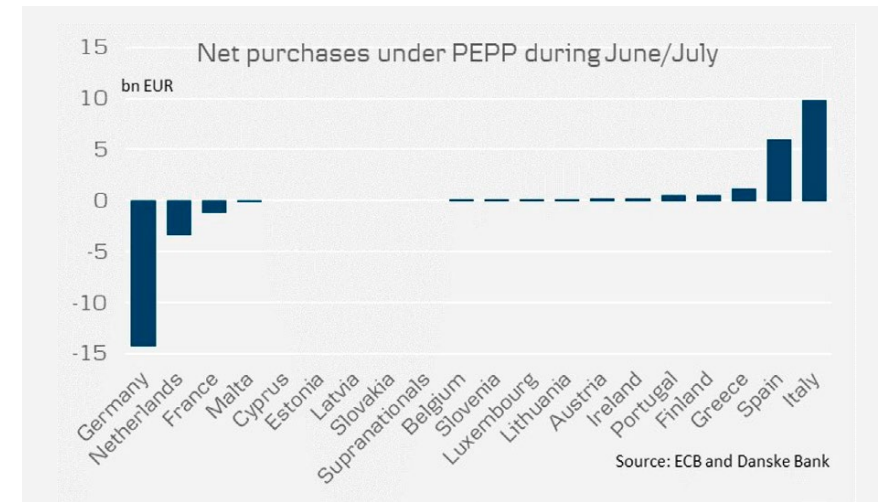
Zoals betoogd tijdens de door de SGP Eurofractie georganiseerde conferentie "Hoe houdbaar is de euro?" van 13 mei jongstleden² is de euro het schoolvoorbeeld van een mislukte muntunie waarbij politici alle waarschuwingen vooraf in de wind hebben geslagen. In tegenstelling tot wat Europe-

se beleidsmakers het publiek in de aanloop naar de euro graag hebben laten geloven, is de constructie van de munt allesbehalve een logische stap die de interne markt verder zou faciliteren, maar toch vooral een politiek project. De euro bracht landen met grote onderlinge verschillen bij elkaar in een monetaire unie. Ze ontnam daarmee de broodnodige aanpassingsmechanismen (een eigen monetair beleid, inclusief de mogelijkheid van devaluatie van de nationale munt) om concurrerend te kunnen blijven.

Lidstaten zijn sindsdien hooguit ten dele geconvergeerd, en het risico van zich verdiepende divergentie ligt bij toekomstige crises in de eurozone op de loer. De grote kunstgrepen na de eurocrisis van 2010-2012 met onder meer grootschalige opkoopprogramma's van staatsobligaties, die tijdens de coronacrisis nog veel verder zijn opgepookt, hebben langdurig elk marktmechanisme verstoord. Recentelijk is binnen het pandemisch opkoopprogramma van obligaties door de ECB (PEPP) veel Duits en Nederlands staatspapier verkocht (zie grafiek rechtsboven).

Daarmee zijn vervolgens vooral Spaanse en Italiaanse obligaties opgekocht. De afgelopen jaren betoonde de ECB zich al de belangrijkste opkoper van Italiaanse staatschulden. De financiële markten keren zich als geldverstrekker daarom steeds verder af van landen zoals Italië en Griekenland, omdat de onderliggende risico's op wanbetaling door hen groter worden geacht, dan de rentevergoeding op dit schuld papier.

De financiële markten hebben de afgelopen maanden de spread (renteverschil tussen Italiaanse en Duitse staatsobligaties) meermaals beproefd, met als gevolg een

gestaag verder oplopende rente op Italiaans staatspapier. Inmiddels heeft de ECB ter verdediging nog een aanvullend instrument opgetuigd dat deze rentestijging zou kunnen bedwingen, het zgn. *Transmission Protection Instrument* (TPI). Het idee daarbij is dat de ECB in staat zou zijn om te beoordelen in hoeverre relatief hogere rentevoeten op staatsobligaties van landen zoals Italië een intrinsiek financieel-economische achtergrond hebben, dan wel het gevolg zijn van speculatie op de financiële markten. Wanneer naar het oordeel van de ECB het laatste het geval is, zal staatspapier van het betrokken land worden opgekocht om dit deel van de renteversillen de kop in te drukken. TPI heeft daarmee een sterk subjectief karakter, en kan worden ingezet zonder nadere voorwaarden te stellen aan de betrokken lidstaat om economische hervormingen door te voeren, voor wie daar na bijna een kwart eeuw euro nog vertrouwen in heeft... Rente is feitelijk niets meer dan de prijs van geld, voor leningen op korte of langere ter-

mijn, en zou in een markteconomie vooral door het krachtenspel op de financiële markten tot stand moeten komen. Helaas worden rentestanden in de eurozone nu al ruim een decennium op nogal sovjetachtige wijze gedictieerd door de ECB, met behulp van een steeds meer gevulde gereedschapskist. Dit blijft helaas niet zonder gevolgen.

GIERENDE INFLATIE

Ondanks veelvuldige waarschuwingen van diverse serieuze economen hebben centrale banken zoals de ECB gedurende het afgelopen decennium hun opgeblazen balansen niet of nauwelijks afgebouwd. Het gevolg is dat het goedkope geld dat daarmee tot stand is gekomen eerst zijn weg heeft gevonden naar aandelen- en vastgoedmarkten, maar ook steeds meer in cryptovaluta, waardoor waarderingen hiervan enorm zijn opgelopen. Deze zgn. *asset price inflation* (waardestijging van vermogenstitels) lekt uiteindelijk altijd door naar de rest van de economie, niet nadat de groep die toegang

BEELD

Bron: ECB en Danske Bank, augustus 2022

'Is de euro het schoolvoorbeeld van een mislukte muntunie waarbij politici alle waarschuwingen vooraf in de wind hebben geslagen?'

'Helaas worden rentestanden in de eurozone nu al ruim een decennium op nogal sovjet-achtige wijze gedicteerd door de ECB.'

heeft tot deze beleggingen zich er eerst mee heeft weten te verrijken. Ook bij DNB is dit fenomeen natuurlijk bekenden er is in het verleden al uitvoerig onderzoek naar gedaan.³

Er wordt als verklaring voor de oplopende inflatie veelvuldig verwezen naar de oorlog in Oekraïne, waardoor energie- en grondstoffenprijzen verder oplopen. Ook de problemen met chips en containers spelen zeker nog een rol aan de aanbodkant van de economie. Dit laat onverlet dat de geldschepping van het afgelopen decennium het mogelijk maakte dat de Nederlandse economie na de coronaperiode flink oververhit raakte. Prijsstijgingen sijpelen momenteel door in alle hoeken en gaten van de economie (ook buiten de sectoren voedsel en energie, nl. in de zgn. kerninflatie), er worden inmiddels flinke loonstijgingen gevraagd en de eerste stakingen zijn een feit (o.a. Nederlandse Spoorwegen). Indien Nederland meer monetaire autonomie zou hebben gehad dan

op dit moment mogelijk is in de eurozone, was er vermoedelijk al veel eerder naar het rentewapen gegrepen!

HET RISICO VAN LANGDURIGE, HOGE INFLATIE

Een langdurend hoge inflatie gaat vaak gepaard met een wisselend niveau hiervan. Dit geeft onzekerheid over de inflatie op termijn, wat tot een hogere inflatierisicopremie zal leiden. Alle planning door producenten, consumenten en overheden wordt hierdoor bemoeilijkt, en (in reële zin) duurder dan nodig. Alle inspanningen om inflatie te ontwijken gaan ook nog ten koste van de productiviteit in een economie. Beslissingen over sparen en beleggingen worden in toenemende mate gedomineerd door inflatieverwachtingen. Tenslotte, snelle prijsstijgingen maskeren relatieve prijsveranderingen die normaal gesproken tot andere aankoopbeslissingen zouden hebben geleid.

De nieuwsgaring en -duiding in de Neder-

landse pers werkt helaas ook niet bevorderlijk voor het begrip van deze materie bij het brede publiek, de NOS bijvoorbeeld⁴ stelde zich de vraag "Gaan de prijzen omhoog?" en beweerde daarop: "Toch zal het nog een hele tijd duren voordat de hogere rente doorsijpelt in lagere prijzen van veel goederen en diensten. Het is niet zo dat de boodschappen de dag na de renteverhoging goedkoper worden, dat duurt al gauw zes tot twaalf maanden." Voor de goede orde, structurele prijsdalingen (deflatie) zijn doorgaans een zeldzaam fenomeen in moderne economieën en duren hooguit kortstondig (enige maanden), met uitzondering van een wat langere periode in het geval van Japan. Hogere prijzen zullen uiteindelijk hooguit wat minder hard gaan stijgen.

Waar de ECB (vooral President Christine Lagarde, maar ook onze eigen Klaas Knot van DNB) tot in het afgelopen voorjaar bleven volhouden dat het inflatiepiekje van voorbijgaande aard zou zijn en de inflatie snel weer in de buurt van rond de 2% zou verkeren, is de inflatie in de zomer van 2022 opgelopen naar zo'n 10%. Desondanks hebben de modellen van de ECB de hardnekkige neiging binnen afzienbare tijd (in minder dan 2 jaar) telkens weer terug te keren naar 2% inflatie (zie de grafiek links).

Pas zeer recent, vooral bij de onlangs gehouden Jackson Hole conferentie voor centrale bankiers, worden andere signalen bij de ECB waargenomen. De Amerikaanse FED sprak zich daar uit tot het uiterste te willen gaan om de inflatie te bedwingen om een herhaling van de jaren '70 te voorkomen, waarbij de ECB uiteraard niet kon achterblijven. Er klinkt vooralsnog nu dus wat krachtiger taal (vooral van de kant van de vermeende havi-

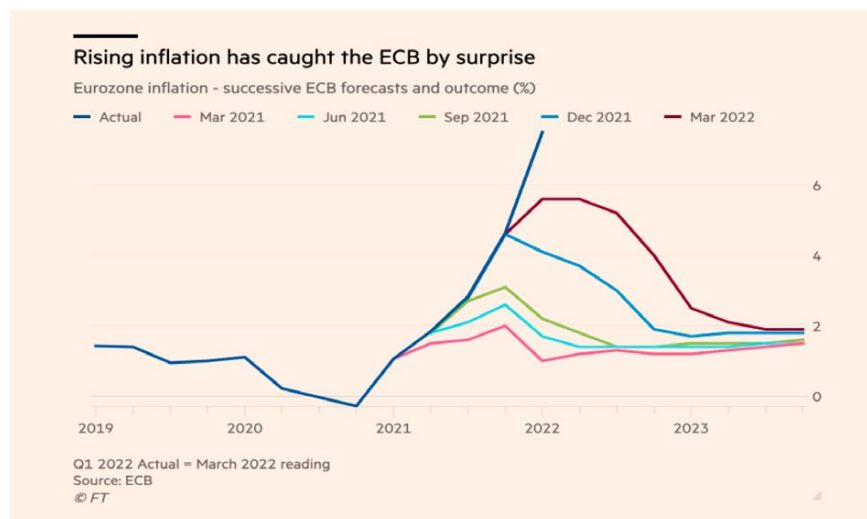

BEELD

De Economische en Monetaire Unie: een zinkende Titanic?

'Indien Nederland meer monetaire autonomie zou hebben gehad dan op dit moment mogelijk is in de eurozone, was er vermoedelijk al veel eerder naar het rentewapen gegrepen!'

BEELD
Financial Times, 28 april 2022

'Zeker bij lage tot modale inkomensklassen en uitkeringsgerechtigden ontstaan langzamerhand bijzonder nijpende situaties.'

zelf inmiddels al wel looneisen gesteld in lijn met de hard oplopende inflatie, zodat hun toch al bovengemiddelde koopkracht gewaarborgd blijft.⁸

België kent een regeling die automatisch veel lonen aanpast aan het gestegen prijspeil. Een dergelijk mechanisme klinkt wellicht sympathiek op het eerste gehoor, maar heeft als nadeel dat het prijspeil van de Belgische export al snel boven dat van concurrerende buurlanden uitkomt waardoor op termijn ontslagen dreigen en de staatschuld verder onder druk komt.

Tenslotte

Inflatie heeft zich inmiddels diep genesteld in de Nederlandse economie. Het is een veelvuldig terugkerend onderwerp in de media en heeft zich in belangrijke mate veranderd in ieders verwachtingen van de nabije financieel-economische toekomst. Zeker bij lage tot modale inkomensklassen en uitkeringsgerechtigden ontstaan langzamerhand bijzonder nijpende situaties. Het is goed dat hen de helpende hand wordt geboden door de overheid. Belangrijk is hierbij te beseffen dat dit betaald wordt door te bezuinigen op bepaalde overheidsuitgaven, of het weg te halen bij andere inkomensgroepen. Ook kan het begrotingstekort, en in het kielzog hiervan de staatsschuld weer oplopen. De economie zelf wordt hiermee niet vooruitgeholpen, en al helemaal niet als de situatie van (te) hoge inflatie blijft voortduren. Op grond van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) heeft de ECB een duidelijk mandaat, namelijk het handhaven van prijsstabiliteit. Het wordt tijd dat de trukendoos van de ECB om vooral zuidelijke landen een reddingsboei toe te werpen snel weer dichtgaat, en deze landen

hun eigen verantwoordelijkheid nemen om hun economieën op orde te brengen. Dat stelt de ECB in staat om zich de komende tijd volledig richten op hetgeen waarvoor ze destijds naar model van de Duitse Bundesbank (en een beetje De Nederlandsche Bank) is opgericht, als hoeder van de euro en het beheersen van prijsontwikkelingen. Wanneer de ECB en de lidstaten van de EU blijven verzaken bij het nemen van hun respectievelijke verantwoordelijkheden, zullen de laatste restjes draagvlak onder de gemeenschappelijke munt wegvallen.

BRONNEN

- 1 Estimating economic benefits of the Single Market for European countries and regions, Policy Paper, BertelmannStiftung, 2019.
- 2 <https://www.youtube.com/watch?v=zQUxWs4MUUc>
- 3 o.a. Asset inflation in the Netherlands: assessment, economic risks and monetary policy implications door Jeannette Capel and Aerdt Houben, 1998 <https://www.bis.org/pub/confp05n.pdf>
- 4 <https://nos.nl/artikel/2431995-einde-lijjk-europese-renteverhoging-verwacht-maar-helpet-het>
- 5 <https://inside-business.net/business/interest-rates-must-hit-6pct-to-tame-inflation-says-founding-bank-of-england-rate-setter/>
- 6 <https://www.nporadio1.nl/podcasts/met-het-oog-op-morgen/73763/met-het-oog-op-morgen-20-08-2022>
- 7 <https://www.omfif.org/2022/08/ecb-must-provide-explanations-on-bond-programmes/>
- 8 <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-09/lagarde-spurns-ecb-staff-plea-for-pay-rises-linked-to-inflation>

Huisman Keukens & Sanitair | Voltastraat 1 | 2952 AW Alblasserdam | 078-6932541 | info@huismanalblasserdam.nl

Bestel online: sallux.eu/bookstore
Kortingscode: Wij bieden een korting van **10%** met onze speciale kortingscode: **SalDisc22**

'Sallux Publishing' is de uitgeverij van Sallux | ECPM Foundation.
Wij ontwikkelen publicaties op basis van onze studies en studies van onze lidorganisaties. De naam Sallux komt van "zout" en "licht" in het Latijn en dat is precies wat wij willen brengen! Sallux brengt, door de bijbel geïnspireerde, politieke oplossingen voor Europa door het organiseren van relevante evenementen over politieke onderwerpen die belangrijk zijn voor Christenen. Daarnaast publiceren wij relevante analyses, vooruitstrevende ideeën en beleidsopties. Sallux Publishing boeken zijn wereldwijd beschikbaar via onze eigen online boekenwinkel, en vele externe boekenwinkels online en offline te bestellen. We werken aan een breed scala aan onderwerpen samengevat met de volgende iconen: Christelijke Politiek, Economie & Geopolitiek, Toekomst van de EU, Leven & Ethiek. Onze publicaties zijn voornamelijk Engelstalig!

A Relational Response to Climate Change
Door: Calum Samuelson
De uitdaging van klimaatverandering is een van de bepalende problemen waarmee de wereld wordt geconfronteerd. Het heeft een hele nieuwe generatie sociale activisten gemobiliseerd, van wie sommigen tot het uiterste gaan om het publiek en vooral politieke leiders te confronteren. Een zorgvuldige Bijbelse reflectie over deze kwesties levert echter een meer genuanceerd en hoopvol beeld op.

The 4th Industrial Revolution from an Ethical Perspective
Redactie: Timo Plutschinski
Hoe moeten we, nu de Vierde Industriële Revolutie (4IR) een nieuw tijdperk inluidt, reageren op de maatschappelijke en ethische dilemma's die samenhangen met dit nieuwe tijdperk? Dit onderzoek benadrukt de behoefte aan een ethische en wereldwijd gedeelde kijk op hoe technologie het dagelijks leven beïnvloedt. Auteurs zijn: Prof. Dr. Jack Barentsen (België), Andrew Bunnell (VS), Jonathan Ebsworth (VK), Prof. Dr.-Ing. Klaus Henning (Duitsland), Prof. Dr. Bruce A. Little (VS), Jeremy Peckham (VK) en Rev. Timo Plutschinski (Duitsland)

A Relational Agenda
How putting relationships first can reform European society
Redactie: Jonathan Tame
Dit boek is een compilatie van vijf rapporten, waarvan er twee het algemene concept van relationeel denken bespreken, terwijl de andere laten zien hoe het kan worden toegepast op drie hedendaagse kwesties: de noodzaak van monetaire hervorming, de uitdagingen van kunstmatige intelligentie en de ethiek van beloning. Relationeel denken is diep bijbels, bouwt bruggen door middel van de taal van relaties. Dit concept biedt een frisse benadering van Europa's grootste uitdagingen op het gebied van openbaar beleid.

Disclaimer: Sinds 2011 ontvangt Sallux, voor het uitvoeren van haar activiteiten financiële steun van het Europees Parlement. De aansprakelijkheid voor elke communicatie of publicatie door Sallux, in welke vorm en welk medium dan ook, berust bij Sallux. Het Europees Parlement is niet verantwoordelijk inhoudelijke communicatie van en door Sallux.

Auteurs
Aris van Dijk
MSc & Jacoline
Waaijenbergh MA,
redactieleden

Armoede in Nederland en wereldwijd infographic

Volgens het Sociaal Cultureel Planbureau zijn mensen arm wanneer ze gedurende langere tijd niet de middelen hebben voor de goederen en voorzieningen die in hun samenleving als minimaal noodzakelijk gelden. Dit artikel schetst door middel van infographics een beeld van armoede in Nederland en wereldwijd.

NEDERLAND

Het rapport Armoede in kaart van het Sociaal Cultureel Planbureau stamt uit 2019 en gebruikt cijfers uit voorgaande jaren tot en met het jaar 2017. Het SCP gaat voornamelijk uit van het niet-veel-maar-toereikendbudget. Dit budget neemt naast kleine uitgaven voor een zelfstandig huishouden voor basale zaken als eten, kleding en wonen ook kleine bijdragen voor ontspanning en sociale activiteiten mee. Vanaf 2017 zijn er nog geen verdere cijfers beschikbaar.

Figuur 1.

ARMOEDE NAAR GEZINSSAMENSTELLING

Armoede naar gezinssamenstelling in %¹

EENOUDERGEZIN

- Met 3 kinderen, daarvan is 43% arm
- Met 2 kinderen, daarvan is 13% arm
- Met 1 kind, daarvan is 10% arm.

TWEEOUDERGEZIN

- Met 3 kinderen, daarvan is 12% arm
- Met 2 kinderen, daarvan is 4% arm
- Met 1 kind, daarvan is 5% arm.

Figuur 2.

REFERENTIEBUDGETTEN VOOR EEN ALLEENWONENDE.
2017 (Maandbedragen in euro's)

Basisbehoeftenbudget Minimaal Noodzakelijke kosten

Huur (A)	443
Gas	60
Elektriciteit	20
Water	9
Telefoon, televisie en internet	54
Verzekeringen (B)	45
Contributies en abonnementen	2
Vervoer	14
Kleding en schoenen	56
Inventaris	74
Onderhoud huis en tuin	24
Voeding	201
Was- en schoonmaakartikelen	6
Persoonlijke verzorging	21
Diversen	10

Totaal minimaal noodzakelijke kosten **1039**

Bron: Nibud (2017:95:100 en WoON2015, SCP-bewerking).

Additioneel pakket sociale participatie en ontspanning

Contributies en abonnementen	18,5
Bezoek ontvangen	19,5
Op bezoek gaan	5,5
Vakantie / uitgaan	39
Vervoer	13,5

Totaal sociale participatie

96

A Dit bedrag is de brutohuur, dus voor aftrek van eventuele huurtoeslag. We tellen een fictief bedrag aan ontvangen huurtoeslag (Passend bij deze brutohuur) bij het inkomen op.
B De ziektekostenpremie (Basispakket en eventuele aanvullende verzekering) is geen onderdeel van de post 'verzekeringen'. Deze kosten trekken we - net als de overige ziektekosten - van het inkomen af.

BEELD

De SIRE campagne over armoede onder kinderen dateert van 2021. Het thema van de campagne is uitsluiting door armoede.

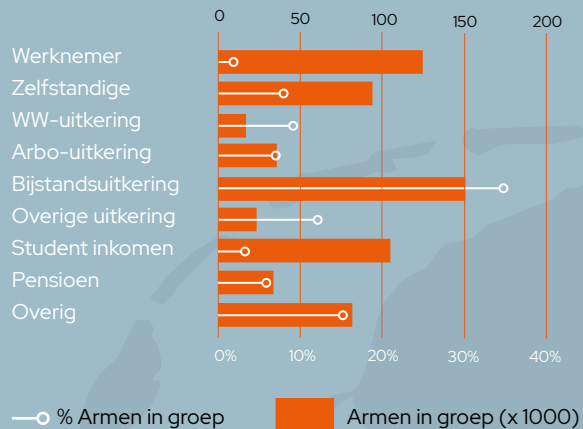

Figuur 3.

GROOTSTE KANS OP ARMOEDE

Belangrijkste eigen inkomstenbron van mensen met een niet-veel-maar-toereikendbudget, bijstandsgerechtigden hebben de grootste kans op armoede (35%)

BELANGRIJKSTE EIGEN INKOMSTENBRON

Bron: CBD (Integrale Inkomens- en Vermogensstatistiek '17), SCP-Bewerking

Figuur 4.

ARMOEDE PROGNOSE KOMENDE JAREN

2020	2021	2022	2023	
4,9	4,2	3,4	3,9	Werkloze beroepsbevolking (niveau in % beroepsbevolking)
	5,7	6,7	7,6*	Personen in armoede (niveau in %) (B)
	7,2	9,2	9,5**	Kinderen in armoede (%)

* gecorrigeerd voor energiekosten: 8,1 ** gecorrigeerd voor energiekosten: 9,8

B De ratio van het aantal personen in huishoudens onder de armoedegrens en het totaal aantal personen. Het niet-veel-maar-toereikend criterium van het Sociaal en Cultureel Planbureau is als armoedegrens gehanteerd.

D De ratio van het aantal kinderen in huishoudens onder de armoedegrens en het totaal aantal kinderen. Het niet-veel-maar-toereikend criterium van het Sociaal en Cultureel Planbureau is als armoedegrens gehanteerd.

Bron: Kerngegevensstabel cMEV 2023 (augustus 2022)

ONTWIKKELING

Het Centraal Planbureau publiceert dit jaar voor het eerst een raming over de ontwikkeling van armoede in Nederland. Het kabinet heeft namelijk als doel om meer indicatoren van brede welvaart mee te nemen in de begroting. Apart wordt vermeld hoeveel kinderen in armoede leven. Als de raming wordt gecorrigeerd voor het feit dat de energiekosten een relatief groot aandeel hebben in het basisbudget, is de stijging groter.

BRONNEN

- Kerngegevensstabel cMEV 2023 (augustus 2022)
- CPB, Concept-Macro-Economische Verkenning 2023 (2022), Concept Macro-Economische Verkenning 2023 (augustus 2022) (cpb.nl).
- OCHA, OCHA's World Humanitarian Data and Trends 2018, World Humanitarian Data and Trends - Humanitarian Data Exchange (humdata.org).
- Ortiz-Ospina, Esteban en Max Roser, Global Extreme Poverty (2013), ourworldindata.org/extreme-poverty.
- Ritchie, Hannah en Max Roser, Hunger and Undernourishment (2019), ourworldindata.org/hunger-and-undernourishment.~/water-access#access-to-safe-drinking-water.
- Ritchie, Hannah en Max Roser, Sanitation (2019), ourworldindata.org/sanitation.~/child-mortality
- SCP, Armoede in kaart (2019), Wat is armoede? | Armoede in kaart: 2019 - SCP.
- SIRE, Kinderen in Armoede, 2021 - Kinderen in Armoede - Sire.

Figuur 5.

Figuur 6.

ARMEN WERELDWIJD ZIJN ER OP VEEL GEBIEDEN ERNSTIGER AAN TOE

In de volgende cijfers valt Nederland telkens in de laagste score wat betreft extreme armoede, ondervoeding, voedselonzekeheid, onveilig water, sanitaire voorzieningen en kindersterfte.

Wereldwijd	Nederland
10%	0-0,1%
8,9%	0-2,5%
25%	0-2,5%
26%	0-25
32%	0-2,5%
32%	0-1%

Strijd tegen thuisloosheid

De inzet van Stichting Ontmoeting

BEELD
Stock.

“Hoeveel is een huis in Nederland waard?” Het is een vraag waar je misschien niet meer van opkijkt. De stijging van de huizenprijzen en de situatie op de woningmarkt zijn al een lange periode een groots onderwerp in ons land. Toch bedoelen wij als Stichting Ontmoeting met deze vraag iets anders: hoeveel emotionele en praktische waarde zit er aan ons huis in Nederland? En wat doe je als je geen eigen thuis hebt?

DE EMOTIONELE WAARDE VAN EEN THUIS

Naast de financiële waarde die er aan onze stenen en grond verbonden zit, betekent een huis namelijk iets essentieels: het biedt ons een thuis. Muren om ons heen die een veilige plek markeren die ons en ons gezin even scheiden van de rest van de wereld. Thuis kun je opladen, ontspannen, ontmoeten en genieten. Je trekt je terug, slaapt er veilig en maakt er je eigen programma, voordat je aankomt op de plek waar jouw verplichtingen of verantwoordelijkheden die dag liggen.

Ons thuis is ook een plek die echt van ons is. Daarmee draagt het bij aan onze autonomie. We nodigen er mensen uit die we liefhebben, we richten ons thuis in naar onze eigen smaak, en we slaan er onze eigen essentiële en minder essentiële voeding, kleding en toebehoren in op. Ons thuis vertelt dus ons verhaal. Het is een plek waar we volledig onszelf kunnen zijn en een plek die herkenbaar voor ons is: we hebben er ons ritme, en het is als het ware een veilige haven waar we altijd naar terug kunnen keren.

AUTEUR

Marie Tulin van Ekeren MA is Coördinator Marketing en Communicatie bij Stichting Ontmoeting

‘De sleutel van mijn huis in mijn hand. Dit voelt als een nieuwe start van een nieuw leven.’

EMOTIONELE IMPACT VAN THUISLOOS ZIJN

Dit alles laat zien hoeveel emotionele waarde er aan een huis verbonden zit. Een eigen thuis hebben is een belangrijk onderdeel van ons mens-zijn. Hiermee gaat dus gepaard, dat wanneer mensen niet over een eigen thuis beschikken, zij een groot gemis ervaren. Deze emotionele impact van het thuisloos zijn, zien we elke dag terug in ons werk bij Ontmoeting. Ook zien we hoeveel het voor iemand betekent wanneer wij deze persoon kunnen begeleiden naar begeleid wonen op één van onze locaties, of zelfs een eigen woning.

De praktijk is, dat veel van onze cliënten die (nog) geen eigen thuis hebben, het gevoel hebben dat zij niet volledig meedoen met de maatschappij. Er is vaak sprake van het volgende scenario: doordat mensen iets ingrijpends meemaken in een hun leven – vanuit een onstabiele kindertijd, of door gebeurtenissen die later optreden – treedt er dikwijls psychisch lijden, verslaving en/of gedragsproblematiek op. Hierdoor worden mensen ongeschikt voor het arbeidsproces en raken zij in de schulden. Een eigen woning wordt

“Door Ontmoeting kreeg ik een kamer en daardoor dus ook een adres! Ik kon een uitkering aanvragen en mocht weer stemmen. Hierdoor deed ik voor mijn gevoel weer mee in de maatschappij. Ik vond rust, ritme en regelmaat en kon daardoor weer stappen zetten. Ik heb mijn eigen plek gevonden.”

- Cliënt Ontmoeting

“Mijn cliënt kreeg de sleutel van zijn woning. Beduusd stapte hij over de drempel. Hij vertelde dat hij 20 jaar geleden in precies zo’n zelfde appartement woonde, een paar straten verderop. Ik vond het een bijzonder moment. Voor hem voelde het als een nieuw begin, een nieuwe ik. Alsof hij opnieuw mocht beginnen en over kon doen wat in het verleden mislukt was.”

- Woonbegeleider Ontmoeting

daarmee financieel onhaalbaar en iemand wordt uit huis gezet. Iemand raakt zijn fysieke omgeving kwijt, en daarmee vaak ook een stuk identiteit, veiligheid en autonomie.

ZONDER ADRES, WEINIG MOGELIJKHEDEN

Naast de emotionele impact is er ook een grote praktische impact op het leven van iemand die geen thuisadres heeft. Voor ons zo vanzelfsprekend dat we er vaak niet bij stilstaan. Maar het hebben van een adres betekent dat je spullen kunt laten bezorgen, een bankrekening kunt openen, een BSN-nummer kunt krijgen en een identiteitskaart kunt aanvragen. We staan er misschien wel te weinig bij stil hoe groot de impact is van het hebben van een plek om te wonen.

WAT WIL ONTMOETING BEREIKEN?

Ontmoeting wil graag alle kwetsbare mensen in Nederland een beschutte plek bieden, waar ze tot rust kunnen komen en kunnen groeien. Een plek die hen helpt hun plaats en rol in de maatschappij weer in te nemen, weer in verbinding te zijn met zichzelf en hun

omgeving. Om deze reden willen wij al onze cliënten begeleiden naar een eigen huis.

Dit begint bij het openen van ons hart op onze locaties in Nederland. Er is grote vraag naar een beschutte plek om onder begeleiding te wonen. We hebben verschillende woonsituaties voorhanden die inspelen op de behoeften van onze cliënten. Hierbij kunnen cliënten bijvoorbeeld op een groep wonen, of zij beschikken over een eigen woonruimte binnen één van onze locaties. In beide situaties is er begeleiding aanwezig op de locatie.

De trend in de maatschappij en in de politiek in Nederland en in Europa is steeds meer dat elk mens een huis verdient. De planvorming is er op gericht dit voor elkaar te krijgen. Denk hierbij aan initiatieven als *Housing First*, participatiewetgeving en toewijzingsbeleid. Dat betekent extra vraag naar en behoefte aan geschikte woonruimte voor mensen die dak- of thuisloos zijn of daarin dreigen terecht te komen.

Tegelijkertijd is de woningmarkt in Nederland overspannen. Huurprijzen zijn hoog, de toestroom van woningzoekenden is groot en de uitstroom is beperkt, omdat we steeds langer in de huidige woning blijven wonen. De rente loopt op en de woonlasten gaan ook omhoog. De prijzen van woningen zijn hoog, wat zorgt voor een heel beperkt passend aanbod. Hoogste tijd om nadrukkelijk stil te staan bij het belang van wonen voor iedereen, en voor de enorme inspanningen die we bij Ontmoeting verrichten om mensen naast begeleiding te helpen aan een plek om te wonen. Het is letterlijk en figuurlijk de sleutel voor een eigen plek en hersteld leven!

“Bij Ontmoeting bieden we honderden cliënten een dak boven het hoofd. Dat doen we door het huren en weer verhuren aan cliënten in geclusterde, zelfstandige en 24-uurs voorzieningen. Daarnaast verwerven we soms eigen locaties als er geen andere mogelijkheid is, om woonruimte te (blijven) faciliteren aan onze cliënten.”

**- Wim Everts,
manager bedrijfsvoering**

OVER ONTMOETING

Onze missie is om samen met kwetsbare mensen, die de verbinding met zichzelf en hun omgeving zijn kwijtgeraakt, te werken aan hersteld leven, door van en met elkaar te leren. Vrijwilligers en professionals zijn daarbij present, gedreven door christelijke naastenliefde. Zij zetten zich met hart en ziel in voor hun medemens. Door een luisterend oor of praktische begeleiding te bieden. Of door ondersteunende taken te verrichten.

Jaarlijks bieden we honderden cliënten een dak boven het hoofd. Dat doen we op verschillende manieren. Soms verwerven we hiervoor eigen locaties als er geen andere mogelijkheid is, om woonruimte te (blijven) faciliteren aan onze cliënten. Die locaties financieren we met geleend geld van vermogenden uit onze achterban. Meer informatie: www.ontmoeting.org/vastgoed.

Ontmoeting
samen • leren • leven

‘Het standaardverhaal over de financiële wereld dat ik in de media hoorde deed geen enkel recht aan deze complexiteit.’

COLUMN

Ardjan Boersma MA
is beleidsmedewerker
VWS bij de SGP
Tweede Kamerfractie
en voorzitter van de
SGP-fractie in de
Gemeenteraad van
Papendrecht

Zelfredzame ouders?

Minister Conny Helder sneeuwde een beetje onder. Vlak voor het zomerreces presenteerde zij haar visie op de toekomst van de ouderenzorg. Waarschijnlijk heeft u er niet veel van vernomen. Andere crises eisten onze aandacht op. Maar hoewel ogenschijnlijk minder acuut dan koopkracht, stikstof of asiel, raakt het vraagstuk van de vergrijzing ons uiteindelijk allemaal. Hoe houden we de zorg op peil voor het toenemend aantal ouderen, met een afnemend aantal mensen dat zorg kán verlenen? Doen we niks, dan wordt ouderenzorg op termijn onbetaalbaar en onuitvoerbaar.

De minister wil daarom wat doen. Ze zet in op (het versterken) van de eigen regie van ouderen. Trapliften en *tablets* hebben de toekomst: 'zelf als het kan, thuis als het kan, digitaal als het kan'. Want, zo lang mogelijk zelfredzaam zijn, dat is ook wat ouderen zélf willen, aldus Helder.

De vrees voor en afkeer van een bemoeizuchtige overheid zit in het DNA van onze partij. De uitdijende verzorgingsstaat kon nooit op SGP-applaus rekenen. Meer nadruk op de eigen verantwoordelijkheid voor burgers om voor zichzelf en anderen (in dit geval: ouderen) te zorgen, spreekt ons door-

gaans aan. Toch permitteer ik mij een kritische kanttekening.

In 2015 werden gemeenten verantwoordelijk gemaakt voor de zorg en maatschappelijke ondersteuning voor jongeren, mensen met een beperking en ouderen. Ook toen waren eigen regie en zelfredzaamheid de uitgangspunten. In aanloop ernaartoe gaf de Guido de Brès-Stichting de brochure *In het oog, in het hart* uit. Ik las daarin: "Het baart de SGP zorgen dat de herwaardering van sociale verbanden plaatsvindt in een tijd dat de gemeenschapszin kleiner is dan ooit tevoren. Hierdoor kan het beleid van de terugtreden-

de overheid, in combinatie met forse bezuinigingen, extra hard aankomen."

Deze zorgen waren niet uit de lucht gegrepen. Onderzoek laat zien dat mensen sinds 2015 niet méér voor elkaar zijn gaan zorgen. Burgers blijken minder zelfredzaam dan gedacht en gehoopt. Het zou niet erg hoeven te verbazen. Een gewenste maatschappelijke verandering laat zich niet zomaar afdwingen door middel van wetgeving. Daarbij zijn door de ontzuiling en ontkerkelijking sociale verbanden uiteen gerafeld. De overheid verklaart arbeidsparticipatie bijkans heilig, ten koste van gezinsleven, mantelzorg of vrijwilligerswerk. Ben ik mijn moeders hoeder? Het ideaal van zelfredzaamheid sluit aan bij een geseculariseerd en individualistisch denk- en leefpatroon. Ik heb niet de illusie dat SGP'ers hier immuun voor zijn.

Politici moeten zich dus niet te snel rijk rekenen. Laten zij realistischer zijn over wat burgers anno 2022 aankunnen. De overheid mag haar roeping om 'schild der zwakken' te zijn niet verzaken (artikel 6 beginselprogramma). Tegelijkertijd moet de overheid de voorwaarden scheppen voor een daadwerkelijk 'zorgzame samenleving'. De wederopbouw van gemeenschappen is nodig om weer in staat te zijn voor anderen te zorgen. Hier is ook een rol voor kerken weggelegd! Niet 'zelfredzaamheid' zou de norm moeten zijn, maar 'samenredzaamheid'.

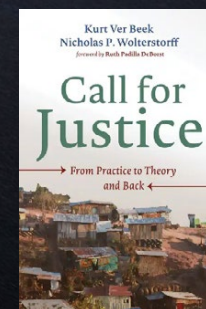

'Onderzoek laat zien dat mensen sinds 2015 niet méér voor elkaar zijn gaan zorgen.'

Dienstbaar tot gerechtigheid

Hoe Honduras ons in Holland een spiegel voorhoudt

Call for Justice. From Practice to Theory and Back (2019)
Uitgave van Wipf & Stock Publishers te Eugene, Oregon in de VS, 208 blz.; € 29,99.

Onrecht is van alle tijden. Maar dat betekent niet dat we het bestaande onrecht maar op zijn beloop moeten laten, laat staan eraan meewerken. In plaats van te strijden voor gerechtigheid, zien we regelmatig ook overheden medeplichtig zijn aan onrecht. Wat is dan onze roeping als christenen? Onderstaand enkele reflecties vanuit de praktijk van de *Asociación para una Sociedad mas Justa* (ASJ, Vereniging voor een Rechtvaardiger Samenleving) in de Zuid-Amerikaanse staat Honduras. Valt daaruit iets voor ons te leren?

AUTEUR
dr. Hans van de Breevaart

Ik had de titel al een tijdje thuis liggen: *Call for Justice. From Practice to Theory and Back* (2019). Maar er was nooit van gekomen om er eens goed voor te gaan zitten. Dit themanummer vormde een goede aanleiding om nu eindelijk de koe bij de horens te vatten. Wat me destijds intrigeerde in de titel van het boek was de beweging van praktijk naar theorie en vanuit theorie weer terug naar praktijk. Bovendien gaat het om een praktijk die zich ver van ons bed afspeelt, namelijk in de Zuid-Amerikaanse staat Honduras, maar ons niettemin mogelijk ook hier wat te zeggen kan hebben.

COMBINATIE VAN PRAKTIJK EN THEORIE

De praktijkverhalen in dit boek zijn geschreven door de Amerikaanse socioloog Kurt VerBeek, zowel verbonden aan *Calvin University* in Grand Rapids als aan de Hondure-

‘Dat maakt lezing van dit boek tot een uiterst inspirerende ontdekkingstocht waarbij herkenbare noties de nodige houvast bieden en via een omweg ook voor verrassende inzichten zorgen.’

se *Asociación para una Sociedad mas Justa* (ASJ, Vereniging voor een Rechtvaardiger Samenleving) in Tegucigalpa. Zijn verhalen worden voorzien van wijsgerige beschouwingen door de bekende filosoof Nicolas Wolterstorff. Laatstgenoemde was voor zijn emeritaat verbonden aan het eerder genoemde *Calvin University*, de Vrije Universiteit in *Yale University*. Hij is auteur van onder andere *Justice, Rights and Wrongs* (2008), *Journey towards Justice* (2013) en *Justice in Love* (2016).

Bij die interactie komen allerlei concepten voorbij die ooit vruchtbaar zijn gemaakt in een Nederlandse context. Duidelijk is dat de auteurs Hollandse voorouders hebben. Daarnaast zijn zij verbonden (geweest) aan *Calvin University*. Het onderwijs aldaar wordt nog altijd geïnspireerd door de Nederlandse gereformeerde traditie van Abraham Kuyper, Herman Bavinck en Herman Dooyeweerd. Zo komen regelmatig concepten als algemene genade, geschapen-zijn-naar-Gods-beeld en maatschappelijk middenveld voorbij. Daarnaast komen ook de begrippen zonde, genade en vergeving, en wat die betekenen voor de verhouding tot onze naasten, uitgebreid aan de orde. Dat maakt lezing van dit boek tot een uiterst inspirerende ontdekkingstocht waarbij herkenbare noties de nodige houvast bieden en via een omweg ook voor verrassende inzichten zorgen.

WAT DOET ASJ?

ASJ is een NGO die nu ruim twintig jaar geleden door vooraanstaande Hondurezen uit het maatschappelijk middenveld, met steun van Amerikaans geld en input van VerBeek en zijn vrouw, werd opgericht om armoede in Honduras te bestrijden. Al snel groeide het besef dat je armoede kunt bestrijden

tot je een ons weegt, wanneer je niets doet aan de oorzaken van die armoede. Niet zelden bleek vervolgens dat die zijn gelegen in omstandigheden die armoede en onrecht in stand houden.

Schoonmaaksters en beveiligingsbeambten in Honduras vaak veel minder betaald dan het wettelijk minimumloon. Ze zijn daardoor genoodzaakt minimaal 80 uur in de week te werken om in het levensonderhoud van hun gezin te voorzien. Bovendien wordt bij ziekte loon vaak niet doorbetaald, ondanks het feit dat bedrijven daartoe wettelijk wel verplicht zijn.

Dan zijn er nog de verhalen van stelselmatige uitbuiting en verkrachting van vrouwen. Niet zelden zijn het mannen die op goede voet staan met lokale autoriteiten die zich daaraan schuldig maken. Door deze machtsrelaties kunnen dergelijke praktijken voortbestaan, zonder dat ooit iemand ervoor wordt veroordeeld.

ASJ voelt zich geroepen in dergelijke situaties de autoriteiten aan te klagen, dan wel ter verantwoording te roepen en wanneer zij daarvoor openstaan, te helpen bij het rechtzetten van de situatie, zo stelt VerBeek. Aanklagen doet ASJ bij voorkeur via de plaatselijke of landelijke media door het benoemen van concrete feiten. Wanneer daartoe de mogelijkheid bestaat, kan een betrokken bewindspersoon via een een-tweetje ter verantwoording worden geroepen. Dat ligt voor de hand in gevallen waarin het van belang is dat degenen die verantwoordelijk zijn voor onrecht imagoschade willen voorkomen. Zij hebben er dan ook belang bij dat de organisatie de zaak niet aan de grote klok hangt. Volgens Verbeek gaat het om het eindresultaat: een rechtvaardige samenleving.

WAT IS DE MOTIVATIE VAN ASJ?

ASJ gaat uit van de veronderstelling dat er rechten bestaan waarvoor christenen dienen op te komen. Maar hebben mensen rechten? En zo ja, wat bedoelen we daarmee? Wolterstorff is van mening dat wij die rechten kunnen laten gelden tegenover instanties die ze kunnen garanderen. De rechten zelf zijn gegrond in het feit dat wij allen geschapen zijn naar het beeld van God en dat wij elkaar ook als zodanig moeten behandelen. Zo kan ik tegenover de overheid aanspraak maken op het recht niet van mijn leven of van mijn bezittingen te worden beroofd. En daarbij mag het niet uitmaken of ik man of vrouw ben, lid van de regering, van de oppositie of van een NGO die de overheid aanklaagt voor onrecht in de samenleving. Wel brengen mijn rechten ook verantwoordelijkheden met zich mee, al naar gelang de gaven die ik van God heb ontvangen – verantwoordelijkheden tegenover mijn medemens en tegenover de natuurlijke omgeving waarin God ons geplaatst heeft. Een over-

heid die tekort schiet in haar verantwoordelijkheid tegenover degenen waarover zij gesteld is, zo benadrukt Wolterstorff, moet daarop aangesproken worden. Wanneer zij daarbij rechten schendt, dient zij te worden aangeklaagd. Hetzelfde geldt voor burgers onderling. Wanneer ik een ander onrecht aandoe, dan dien ik daarvoor gestraft te worden.

Maar waarom zou je je als medewerker van een NGO inzetten voor de strijd tegen onrecht? Wolterstorff vraagt zich naar aanleiding daarvan af hoe het komt dat de overgrote meerderheid van mensen zich van bestaand onrecht niets aantrekken. Dit terwijl anderen zich daarentegen geroepen voelen om er daadwerkelijk de strijd mee aan te binden. Naast moreel besef (erkennen: ‘dit is fout!’) wijst hij op het belang van emotionele betrokkenheid (‘ik moet iets doen!’). Die betrokkenheid ontstaat, zo weet Wolterstorff uit eigen ervaring, wanneer mensen tegenover degenen gezeten hebben die het slachtoffer zijn van onrecht. Je moet hun verhalen hebben gehoord en hun leed met eigen ogen hebben aanschouwd.

BOOSHEID EN STRAF GERECHTVAARDIGD?

Daarbij is boosheid over het aangedane onrecht gerechtvaardigd. Die boosheid dient gepaard te gaan met de roep om gerechtigheid. Dat is voluit Bijbels, aldus Wolterstorff. Zowel in het Oude als Nieuwe Testament zien we die roep steeds opnieuw terugkeren – van Mozes tot Micha en van Jesaja tot Jezus Christus. Ook daar waar in het Nieuwe Testament in bepaalde vertalingen sprake is van ‘rechtvaardigheid’, wordt volgens Wolterstorff ‘gerechtigheid’ bedoeld. Het is ook in die betekenis, stelt VerBeek, dat ASJ

BEELD

Misbruik van vrouwen is een groot probleem in Honduras. Beeld: ORLANDO SIERRA/AFP via Getty Images

‘De rechten zelf zijn gegrond in het feit dat wij allen geschapen zijn naar het beeld van God en dat wij elkaar ook als zodanig moeten behandelen.’

‘Onrecht past niet in onze samenleving en, mocht het desondanks toch voorkomen, dan dienen daders daarvoor een prijs te betalen die in verhouding staat tot het onrecht dat zij begaan hebben.’

getuige wil zijn van Christus in deze wereld: niet alleen door op gezette tijden het geloof te belijden, maar ook en vooral: door recht te doen.

Boosheid bij het zien van al het leed om ons heen is terecht. Évenals de roep om straf voor degenen die dat onrecht hebben begaan, zo is Wolterstorff stellig van mening. Alleen dan niet als uiting van persoonlijke wraakgevoelens, maar als moreel statement. ‘Onrecht past niet in onze samenleving en, mocht het desondanks toch voorkomen, dan dienen daders daarvoor een prijs te betalen die in verhouding staat tot het onrecht dat zij begaan hebben.’

De noodzaak van straf wordt niet teniet gedaan door het feit dat daders in sommige gevallen schuld belijden en beterschap beloven, zo stelt Wolterstorff nadrukkelijk. Wel is dan vergeving van de kant van degenen die het onrecht gedaan hebben op zijn plaats. Die vergeving is geen vergeten, omdat dat wat gebeurd is hoeft niet te worden ontkend, maar een kwestie van de ander diens zonde niet langer aanrekenen en hem of haar de kans geven met een schone lei opnieuw te beginnen. Dit vanuit de gedachte: ‘Gaat heen en zondig niet weer!’ Op die manier kan ook herstel van geschonden verhoudingen plaatsvinden, zo is Wolterstorff van mening.

WAT IS DE ROL VAN VERGEVEN IN DE SAMENLEVING?

Maar wat als er geen schuld wordt beleden en onrecht onbestraft blijft? ASJ had de bedrijfstak van beveiligers aangeklaagd, omdat de betrokken ondernemingen hun werknemers minder betaalden dan waar zij wettelijk gezien recht op hadden. Op een dag werd, net als altijd, op kantoor gezamenlijk begonnen met gebed om een zegen

over het werk dat wachtte. Echter, nog maar net van kantoor vertrokken en op weg naar de rechtbank, werd Dionisio Díaz García, de advocaat die de belangen van betrokken werknemers behartigde, dood geschoten. Degenen die de aanslag pleegden, werden kort daarop gearresteerd en niet lang daarna veroordeeld tot een zware gevangenisstraf – zonder schuld te bekennen en zonder dat bekend werd wie hen opdracht had gegeven tot de moord.

VerBeek kon aanvankelijk niet geloven, dat zo kort na hun gebed, Díaz García het leven had gelaten. Al snel volgde echter de woede over zoveel onrecht, gedaan aan een man die zijn leven gewijd had aan de strijd voor gerechtigheid. Tegelijkertijd worstelde hij met de vraag of hij de mannen, maar vooral hun opdrachtgevers diende te vergeven. Was hij daartoe niet geroepen vanuit zijn overtuiging als christen en gedreven door de christelijke liefde? Was het Jezus niet die uitriep: ‘Vergeef het hen want ze weten niet wat ze doen?’

Wolterstorff schrijft dat vergeving alleen mogelijk is wanneer de dader om vergeving vraagt. En hoewel in de vertaling van Jezus’ roep sprake is van het woord ‘vergeving’, zou ‘loslaten’ of ‘afzien van straf’ meer recht hebben gedaan aan wat er staat. Het mag nooit zo zijn dat woede over verschrikkelijk onrecht het leven van een christen gaat beheersen – zodanig dat die christen niet meer kan focussen op het doen van precies datgene waar Díaz García zich voor had ingezet: dienstbaar te zijn tot gerechtigheid. En die gerechtigheid gaat veel verder dan degenen die de moord op hem op hun geweten hadden voor het gerecht slepen.

HOE STREVEN NAAR GERECHTIGHEID?

Die dienstbaarheid aan gerechtigheid is een continue balanceer-act, aldus VerBeek. Daarbij is het steeds opnieuw zoeken naar de juiste rol: die van de profeet, de priester of juist die van de koning.

Het zijn de priesters die zich wijden aan het verlenen van daadwerkelijke hulp aan armen en rechtelozen. Dat vereist intensieve, langdurige en gewetensvolle arbeid. Naast allerlei andere organisaties – dankzij Gods algemene genade zowel niet-christelijke als christelijke – is dat ook waar dat ASJ zich voor inzet. Daarnaast zijn er de koningen die met de zittende macht in gesprek gaan over het onrecht, haar wijzen op haar verantwoordelijkheid en wegen wijst om datgene te doen waartoe de zittende macht geroepen is: recht te doen. Ook dat vereist geduld en de nodige tact. Er zijn onder de initiatiefnemers van ASJ enkelen die dergelijke gaven bezitten en deze al regelmatig met succes hebben toegepast.

En rol waarvoor velen terugschrikken, is echter die van de profeet. Een profeet neemt de roeping aan om onrecht aan de kaak te stel-

len en degenen die daarvoor verantwoordelijk zijn aan te klagen. Dat vereist boosheid over onrecht dat anderen is aangedaan. De profeet richt zich tot degenen die verantwoordelijk zijn en spreekt hen desnoods persoonlijk aan. De waarheid die hij te vertellen heeft is vaak hard, en wordt hem of haar door betrokkenen niet in dank afgenomen. Het is een roeping waarvoor weinigen in de samenleving en de politiek, ook christenen, de moed hebben, zo stelt VerBeek. Een profeet maakt gemakkelijk vijanden en kan daardoor ook gevaar lopen. In het beste geval word je belachelijk gemaakt, maar in het ergste geval loopt je leven gevaar. Toch is het in de strijd tegen onrecht nodig dat er profeten zijn die dat risico durven lopen en die bereid zijn aan deze roeping gehoor te geven.

VERSCHIL MET HET HUIDIGE POPULISME?

De rol van profeet lijkt in de politiek op dit moment vaak voorbehouden aan populistten, zo moet ook Wolterstorff toegeven. Zij werpen zich naar zijn inzicht op als woordvoerders van de terechte grieven van een

BEELD

Muurschildering ter nagedachtenis aan Dionisio Díaz García, ‘de advocaat van de armen’. Rechts zijn vrouw Lourdes en zoon Maurice. Bron: Dionisio: The Life Of A Brave Christian (asj-us.org)

‘Een profeet maakt gemakkelijk vijanden en kan daardoor ook gevaar lopen. In het beste geval word je belachelijk gemaakt, maar in het ergste geval loopt je leven gevaar.’

'Het is jammer dat Wolterstorff hier het niveau van de gangbare academische literatuur over populisme niet ontstijgt.'

middenklasse die haar bestaan bedreigd ziet – niet alleen in economisch, maar ook in cultureel opzicht. Alleen gaat dit volgens hem te vaak gepaard met vrouwonvriendelijke uitingen, discriminatie van seksuele en etnische minderheden en moslimhaat. Daarnaast lijken ze zich slechts de profetenmantel te hebben eigen gemaakt en laten ze de priesterlijke, daadwerkelijke zorg voor de armen, en de koninklijke rol, op zoek gaan naar oplossingen door in gesprek te gaan met machthebbers die zich niet geroepen voelen tot gerechtigheid, vooral aan anderen over. Het is jammer dat Wolterstorff hier het niveau van de gangbare academische literatuur over populisme niet ontstijgt. Ik verwijs in dat verband graag naar mijn boek *Concurrent of bondgenoot. Een christelijke perspectief op populisme* (2020). Hij had, geheel overeenkomstig zijn eigen voorkeuren voor gedrevenheid vanuit moreel besef en emotionele betrokkenheid, in gesprek kunnen gaan met de christenen die destijds, ondanks al hun eigen mitsen en maren, op Donald Trump stemden. Hoe kan het dat daaronder niet minder vrouwen waren dan bij andere Republikeinse kandidaten? Hoe kan het dat er voor hem veel meer steun was onder etnische minderheden dan onder welke Republikeinse kandidaat voor hem? Zij waren hem dankbaar voor de bestrijding van criminaliteit in hun woonwijken en de verbetering van hun woonsituatie in het algemeen. Terecht?

Het lijkt er niet op dat Wolterstorff de mensen die op Trump stemden persoonlijk heeft gesproken om een indruk te krijgen van de problemen waarmee zij voorheen te kampen hadden – iets dat hij even daarvoor nu juist had aangeprezen als belangrijke voorwaarde

om tot de broodnodige empathie te komen. Kortom: Wolterstorff komt op dit punt wel erg gemakkelijk tot een oordeel dat de rest van zijn vaak fundamentele reflecties enigszins ontsiert. Hij gaat iets te gemakkelijk voorbij aan een eerdere observatie van VerBeek dat je jezelf met het aanklaarten van misstanden en degenen die daarvoor verantwoordelijk zijn er persoonlijk op aanspreken niet zelden gehaat maakt.

Natuurlijk is het goed om ook profeten kritisch te bevragen op hun inspiratiebronnen en eigen handelen. Dat populistische zelf ook misstappen begaan, laat alleen al het voorbeeld van Trump duidelijk zien. Maar uiteindelijk moet er ook iemand zijn die de moed heeft om tegen onrecht te ageren – hoe gehaat diegene zich daarmee ook maakt bij de machthebbers die er belang bij hebben dat onrecht nota bene met de mantel der liefde bedekt wordt. En daarvoor heeft Wolterstorff naar mijn smaak wat te weinig oog.

WAT HEEFT DIT ALLES ONS TE ZEGGEN?

AJS is een organisatie uit het Hondurese maatschappelijk middenveld die in staat is geweest uit te groeien tot een lokale factor van groot belang. Met behulp van zowel media als overleg met regeringsfunctionarissen weet ze onrecht aan te kaarten en de samenleving iets rechtvaardiger te maken. Ze probeert daartoe altijd de koninklijke weg te bewandelen. Maar wanneer de regering doof blijkt voor haar roep, blijkt profetisch getuigen tegen onrecht niet zelden veel effectiever om de benodigde maatschappelijke onrust te veroorzaken waardoor autoriteiten zich genoodzaakt voelen alsnog de noodzakelijke hervormingen door te voeren. Zouden wij hier in Nederland iets van deze

NGO kunnen leren? Ook in ons land is regelmatig sprake van onrecht. De toeslagenaffaire ligt nog vers in het geheugen. De onrust over de aanpak van de stikstofproblematiek is van nog recenter datum.

Ook hier waren er gelukkig nog maatschappelijke organisaties die al in een vroeg stadium aangaven dat op deze dossiers zaken fout gingen en regelmatig sprake was van schrijnend onrecht. Anders dan in Honduras valt op dat in Nederland media doorgaans veel minder adequaat reageren op dergelijk onrecht. Hier was het vooral aan de inspanningen van enkele meer of minder populistische parlementariërs als Pieter Omtzigt, Renske Leijten en Farid Azarkan te danken dat de misstanden rond de toeslagen uiteindelijk boven water kwamen. Bij de stikstofproblematiek waren het de boeren zelf die het voortouw namen en, zij het daarbij gesteund door populistische als Caroline van der Plas, aandacht vroegen voor de niet zelden zeer schrijnende situatie waarin zij zich bevonden.

In beide gevallen geldt echter dat er uiteindelijk een koninklijke weg gevonden dient

te worden om tot een oplossing te komen. Ondertussen kunnen christelijke organisaties mogelijk langs priesterlijke weg de nood verlichten. Maar zonder het profetisch benoemen van onrecht had de overgrote meerderheid van mensen in onze samenleving geen idee gehad welke problemen er speelden. Dat is althans wat het voorbeeld van ASJ ons kan leren.

TEN SLOTTE

Veel sterker dan nu dient beseft te worden dat een al te grote kloof tussen politiek en samenleving inderdaad gemakkelijk tot schrijnende situaties kan leiden. Het is te hopen dat ook hier, onder druk van maatschappelijke onrust en politieke druk, politiek en samenleving gezamenlijk hun verantwoordelijkheid erkennen de strijd tegen onrecht aan te gaan. Zoals ASJ dat doet in Honduras, zo kan ook het maatschappelijk middenveld in Nederland daarbij mogelijk een beslissende rol spelen. Daarbij van harte gesteund door de SGP die zich elk op hun eigen wijze inzetten voor gerechtigheid in ons land.

BEELD

Politici op bezoek bij recente boerenprotesten. Bron: De Volkskrant

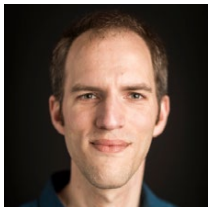
'Veel sterker dan nu dient beseft te worden dat een al te grote kloof tussen politiek en samenleving inderdaad gemakkelijk tot schrijnende situaties kan leiden.'

AUTEUR

Gertjan de Jong is Lead Media Affairs bij International Justice Mission Nederland. Zie ook www.ijmnl.org

Moedige mensen zijn onmisbaar

Moedige mensen zijn onmisbaar om rechtssystemen te laten werken

De overheid een schild voor de zwakken? In veel landen zijn mensen eerder doodsbang voor de politie dan dat ze er bescherming zoeken. Daarnaast zitten wereldwijd 50 miljoen mensen vast in moderne slavernij, zo blijkt uit recent onderzoek van de Walk Free Foundation. Dit geweld blijft voortbestaan omdat veel rechtssystemen zo lek zijn als een mandje. Toch zijn er verhalen én harde feiten die hoop bieden.

Miljoenen Amerikanen haalden op 21 april vorig jaar opgelucht adem: de Amerikaanse agent Derek Chauvin werd op alle aanklachten schuldig bevonden aan de dood van de zwarte Amerikaan George Floyd. De advocaat van de familie Floyd, Ben Crump, sprak van een "keerpunt in de geschiedenis". Hij zei: "Dit gaat veel verder dan deze stad en heeft aanzienlijke gevolgen voor het land en zelfs de wereld. Gerechtigheid voor zwart

Amerika is gerechtigheid voor heel Amerika." "Het systeem heeft gewerkt", zei de Republikeinse volksvertegenwoordiger Jim Jordan tegen CNN. Maar dat systeem werkt niet vanzelf. Mensen die alert zijn, lef hebben en gerechtigheid zoeken, zijn hiervoor onmisbaar.

Bij de moord op Floyd begon dat met de 17-jarige scholier Darnella Frazier. Zij was getuige van het brute politiegeweld tegen Floyd en legde het vast met haar telefoon. Op de beelden die zij maakte, is te zien hoe een stervende Floyd naar adem snakt, terwijl Chauvin zijn knie in zijn nek blijft drukken, 9 minuten en 29 seconden lang. Deze beelden gingen de hele wereld over en zorgden voor massale protesten. De beelden van Darnella speelden een cruciale rol in de zaak tegen Chauvin.

WAARHEID IN HET VERBORGENE

Daarbij durfden enkele collega's van Chauvin, (onder wie zijn hoofdcommissaris), het aan om gerechtigheid te zoeken binnen hun organisatie. Ze hielden hun collega niet de hand boven het hoofd en verkozen gerechtigheid boven het tegengaan van "imagoschade". Ten slotte waren er juryle-

‘Het systeem werkt niet vanzelf. Mensen die alert zijn, lef hebben en gerechtigheid zoeken, zijn hiervoor onmisbaar.’

den zelf die eerlijk keken naar de (op beeld vastgelegde) feiten en onderscheid maakten tussen feiten en valse geruchten.

Van Jones, een politiek commentator en activist, zei na de veroordeling van Chauvin: “Het is niet zo dat het systeem heeft gewerkt. Mensen hebben ervoor gezorgd dat het systeem werkte.”

Bijna alle landen ter wereld kennen wetten die burgers moeten beschermen tegen geweld, zoals moderne slavernij en politiegeweld. In theorie vormt de overheid bijna overal een ‘schild tegen de zwakken’. Maar dat die wetten er zijn, betekent lang niet altijd dat ze ook worden gehandhaafd. Een rechtssysteem werkt niet vanzelf. Er zijn mensen voor nodig die het systeem laten werken, die naar hun geweten luisteren, zoeken naar gerechtigheid en ‘waarheid doen in het verborgene’ (Psalm 51:8).

POLITIEMOORDEN

International Justice Mission (IJM) is een organisatie die in onder andere Zuid-Amerika, Afrika en Zuid-Azië strijdt tegen moderne slavernij en andere vormen van geweld. Ons doel is: zorgen dat het rechtssysteem gaat doen waarvoor het bedoeld is: burgers in kwetsbare situaties beschermen tegen geweld. Dat doen we door kinderen, vrouwen en mannen te bevrijden uit situaties van geweld, zoals moderne slavernij. We staan hen bij en geven juridische hulp en traumahulp. We vechten ervoor dat uitbuiters en geweldplegers niet langer weggelaten worden met hun misdaden, en zich niet langer kunnen vergrijpen aan mensen in armoede. Ook geven we trainingen aan bijvoorbeeld politieagenten en officieren van justitie, zodat de overheid stap voor stap daadwerkelijk een ‘schild voor de zwakken’ gaat vormen.

Tragisch genoeg is het nu op veel plekken nog zo dat burgers (zeker als ze weinig geld en invloed hebben) eerder bang zijn voor de overheid dan dat ze het gevoel hebben dat die hen beschermt. Dit geldt bijvoorbeeld in Kenia. Volgens de organisatie Missing Voices zijn er sinds 2007 in Kenia door de politie 1257 mensen vermoord en 236 Kenianen verdwenen nadat ze in aanraking kwamen met de politie. In Kenia verdedigt IJM-slachtoffers van politiegeweld. Zij streven ernaar dat moordenaars (ook als zij bij de politie werken) niet weggelaten worden met hun misdaden.

BRIEFJE MET NOODKREET

Dat werk is niet zonder gevaar. Dit laat bijvoorbeeld het verhaal van de vermoorde IJM-advocaat Willie Kimanie zien. In 2006 nam Willie, advocaat bij IJM Kenia, de verdediging van Josephat Mwenda op zich. Josephat was motortaxichauffeur en in zijn hand geschoten door de politie en vals beschuldigd van een verkeersovertreding. Op 23 juni 2016 bezoeken Willie, Josephat en hun chauffeur Joseph Muiruri een hoorzitting over de aanklacht voor de verkeersovertreding. Na het verlaten van de rechtbank, ontvoert de politie hen en zet hen vast in een politiecel.

Willie slaagt erin een briefje aan Josephats vrouw te schrijven met een noodkreet. Hij gooit het briefje uit het raam, waar een motorrijder het later vindt. De chauffeur probeert Josephats vrouw te bellen, maar zij kent het nummer niet en neemt daarom niet op. Tegen de avond zet het IJM-team een zoektocht op touw. Ze gaan langs politiebureaus in de wijde omtrek en roepen de namen van Willie, Josephat en Joseph. Om 19:30 komen ze aan op de plek waar de drie

mannen vastzaten, maar inmiddels zijn ze daar al weggevoerd.

Er wordt aangifte gedaan van vermissing en IJM-medewerkers vervolgen hun zoektocht. Na een week vinden ze de zwaar toegenakelde lichamen van de drie mannen in de rivier in Ol Danyo Sabuk, bijna honderd kilometer verderop. De drie mannen zijn naar schatting rond 22.00 uur op 23 juni 2016 vermoord. De ontdekking veroorzaakt een schokgolf in Kenia, haalt wereldwijd het nieuws en in Nairobi gaan mensen massaal de straat op. In augustus 2016 worden vijf personen, waaronder vier politieagenten, aangeklaagd voor de moorden. Het proces begint in november 2016 en sleept zich jaren voort door talrijke verdagingen en vertragingen. Zes jaar later heeft rechter Jessie Lessit getuigenissen gehoord van 46 getuigen van de vervolging, 34 getuigen van de verdediging en 6.114 pagina's over de zaak getypt. Volgens rechter Lessit is dit de langste zaak die zij ooit heeft behandeld.

De impact van politiegeweld op families is enorm. Zij raken verscheurd door verdriet en belanden vaak in economische misère. Bovendien moeten ze de moordenaar van hun familielid onder ogen blijven komen, omdat die vaak gewoon in functie blijft. Paul Kinuthia, de vader van Willie Kimanie, vertelde vorig jaar in een interview met *The Guardian* over de impact van de moord. De aanblik van het dode lichaam van zijn zoon, op oever van de rivier waarin hij als kind speelde, staat in zijn geheugen gegrift. “Ik heb een wond in mijn hart,” vertelde hij. “Zolang deze zaak voortduurt, zal die wond niet genezen. Elk jaar dat voorbijgaat is een herinnering aan hoe mijn zoon en twee anderen

BEELD

De vermoorde advocaat Willie Kimanie

werden gedood.”

Uiteindelijk spreekt de rechter op 22 juli 2022, op grond van het overvloedige bewijs, uit dat vier moordenaars van Willie, Josephat en Joseph worden veroordeeld. Dit betekent een doorbraak in de strijd tegen politiegeweld in Kenia. Tegelijk is een nog een lange weg te gaan. 1 op de 3 mensen in Kenia heeft in het afgelopen jaar te maken gehad met mishandeling of intimidatie door de politie (*Kenya's Independent Policing Oversight Authority*). Wereldwijd belanden jaarlijks zo'n 10 miljoen mensen in de gevangenis zonder enige procedure om hun schuld of onschuld vast te stellen (*Open Society Foundations*).

Ook in de strijd tegen moderne slavernij is er nog een lange weg te gaan. Recent onderzoek van de Walk Free Foundation laat zien dat 50 miljoen mensen wereldwijd vastzitten in moderne slavernij. De laatste keer dat zo'n groot onderzoek werd gehouden, in 2016, ging het nog om 40 miljoen mensen. De stijging heeft er onder andere mee te maken dat internet voor steeds meer mensen toegankelijk wordt, ook voor criminelen. Zo worden wereldwijd duizenden kinderen vastgehouden om seksuele handelingen bij elkaar te verrichten tijdens ‘seksshows’ die worden gelivestreamd.

‘De impact van politiegeweld op families is enorm. Zij raken verscheurd door verdriet en belanden vaak in economische misère.’

‘Ja, ik geloof echt dat er kwaad onder ons is. Maar hoeveel krachtiger en inspirerder zijn de stemmen van degenen die zich daartegen verzetten.’

Vaak gaat het om kinderen uit arme gemeenschappen in bijvoorbeeld de Filipijnen. De vraag naar dit kindermisbruik komt vooral uit westerse landen als Australië, Verenigde Staten en Europese landen. Criminelen dragen kinderen via een videoverbinding op om seksuele handelingen bij elkaar te verrichten. Ook worden kinderen op verzoek mishandeld of verkracht door een volwassene.

MACHT VAN HET KWAAD

Wie alleen naar deze cijfers en feiten kijkt, loopt het gevaar wanhopig of cynisch te worden. Maar christenen hebben de morele plicht om hoop te houden. C.S. Lewis noemde wanhoop zelfs ‘een grotere zonde dan alle zonden die het uitlokken’. De Engelse biologe en milieuactiviste Jane Goodall stelt in haar *Book of Hope* dat ze vaak de verleiding voelt van cynisme en wanhoop. “Zoals alle mensen die lang genoeg leven, heb ik veel donkere periodes meegemaakt en veel leed gezien,” schrijft ze. “Maar elke keer als ik depressief word, denk ik aan alle verbazingwekkende verhalen over moed, standvastigheid en vastberadenheid van iedereen die vecht tegen de ‘macht van het kwaad’. Ja, ik geloof echt dat er kwaad onder ons is. Maar hoeveel krachtiger en inspirerder zijn de stemmen van degenen die zich daartegen verzetten. En zelfs als ze hun leven verliezen, als ze verdwenen zijn, klinken hun stemmen nog lang na.”

Persoonlijk herken ik mij in deze uitspraak. Ontmoetingen met collega’s en IJM-betrokkenen uit bijvoorbeeld Kenia en de Filipijnen hebben mij geholpen om hoopvol te blijven. Zo ontmoette ik afgelopen mei David Makara, die nu werkt als advocaat voor het hooggerechtshof in de Keniaanse hoofdstad

Nairobi. Hij is een man met een veelbewogen en inspirerend levensverhaal. Als hij nog maar tien is, laat zijn vader hem in de steek en komt zijn moeder in de gevangenis. Hij belandt op straat, waar hij voor zichzelf en zijn kleine broertje moet zorgen. Hij begint lijm te snuiven en doet zich stoer voor, in de hoop dat hij als kleine jongen op straat niet in elkaar geslagen wordt.

Uiteindelijk kan David dankzij enkele plaatselijke katholieke nonnen de lijmverslaving overwinnen en zijn middelbareschooldiploma halen. Om geld te verdienen, organiseert hij filmvoorstellingen. Zijn favoriete films zijn superheldenfilms, vooral die met Arnold Schwarzenegger in de hoofdrol. In zijn kerk helpt hij slachtoffers van aids. En hij is helemaal verliefd op zijn schoolliefde, Beatrice, die voor verpleegster studeert. Ze krijgen een relatie en het leven lacht David eindelijk toe.

Tot in december 2002 het noodlot toeslaat. Dronken politieagenten vallen David aan op straat, beroven hem, schieten hem neer en laten hem achter in de veronderstelling dat hij dood is. Zijn arm bloedt hevig, maar David weet overeind te komen. Hij sleept zichzelf over straat naar een ziekenhuis. Daar zakt hij in elkaar. Dit is het einde, denkt hij, en hij verliest zijn bewustzijn.

Artsen en verplegers weten het bloeden echter te stoppen en redden Davids leven, maar pas nadat ze zijn rechterhand hebben geamputeerd. Als de agenten nuchter genoeg zijn om te beseffen dat hun prooi nog leeft, stormen ze het ziekenhuis binnen. Ze bedreigen het personeel, binden David met handboeien aan zijn metalen bed en beschuldigen hem van een geweldsmisdrijf dat David levens-

lang in de gevangenis kan doen belanden. David heeft geen geld en het lijkt hem onmogelijk om een advocaat in de arm te nemen. Hij heeft echter wel veel vrienden. Vrienden uit zijn kerk en gemeenschap protesteren op straat tegen de valse aanklacht.

BLINDE ADVOCaat

IJM hoort van zijn verhaal en wijst hem een advocaat toe. In eerste instantie troostte dit David niet, want de advocaat is blind. “Ik kon me gewoon niet voorstellen dat een blinde advocaat mij kon beschermen tegen de machtige politie in mijn buurt,” zegt hij. Maar Victor blijkt een deskundig advocaat te zijn en werkt onvermoeibaar om Davids onschuld te bewijzen en de politieagenten aan te klagen.

Intussen belandt David in een overvolle ge-

vangenis. Hij zoekt hulp bij God en vraagt zich af wat zijn roeping was. Zou hij in de toekomst anderen kunnen helpen zoals IJM hem nu hielp? Het wordt voor hem steeds helderder, dat dit zijn levenstaak is.

Nadat David uit de gevangenis is vrijgelaten, gaat hij rechten studeren. Naast zijn bed hangt hij een foto van Victor. Op die manier wordt hij elke morgen herinnerd aan de man die onvermoeibaar werkte om hem te vrij te krijgen. “Ik kreeg nieuwe hoop,” vertelt hij. “Ik realiseerde mij: hoe klein of arm je ook bent, er zijn mensen in de wereld die zich inzetten voor de rechten van mensen in nood.” David werkt nu als advocaat voor het hooggerechtshof in Kenia, hij vertegenwoordigt mensen uit arme gemeenschappen.

GRUWELIJKE BEELDEN

Ontmoetingen met collega’s van IJM in de Filipijnen hebben grote indruk op mij gemaakt. Zij strijden, in samenwerking met de lokale autoriteiten, tegen seksuele uitbuiting van kinderen. Ze worden geconfronteerd met gruwelijke beelden en verhalen. Soms gaat het zelfs om baby’s van enkele maanden die misbruikt worden. Hoewel het werk vaak loodzwaar is, kiezen ze steeds weer voor vreugde in plaats van wanhoop. Zodra ze de kans hebben om iets te vieren, dan doen ze dat.

Bij IJM de Filipijnen maken ze, net als op andere IJM-kantoren, dagelijks tijd voor gebed. Sam Inocencio, directeur van IJM in de Filipijnen, vertelde mij in 2019 dat ook dit gebedsritme ervoor zorgt dat ze het werk volhouden. “We doen dit werk in vertrouwen op Gods soevereine macht en wil,” zei hij. “We willen steeds weer teruggaan naar de Gever van de missie. Uiteindelijk is dit werk een geestelijke strijd. Je hebt te maken

BEELD

‘Onze stemmen verenigd hebben ongekende kracht.’
- David Makara
Bron: IJM

‘De liefde van Christus dringt ons om naar buiten te gaan, de duisternis in, gedragen door gebed en beschermd door het bloed van Christus.’

BEELD

Seksueel kindermisbruik is wereldwijd een groot probleem

met kwaad in de puurste vorm. De liefde van Christus dringt ons om naar buiten te gaan, de duisternis in, gedragen door gebed en beschermd door het bloed van Christus.”

MINDER KINDERPROSTITUTIE

Hoop is er niet alleen dankzij dit soort verhalen en getuigenissen. IJM laat geregeld onafhankelijk onderzoek uitvoeren naar de impact van het werk, waaruit eveneens hoopvolle resultaten naar voren komen. In 2007 werden in Cebu (Filipijnen) kinderen op grote schaal seksueel geëxploiteerd in barretjes. IJM streed er jarenlang om kinderen te bevrijden, te zorgen dat wetten worden nageleefd en zij die kinderen exploiteren worden vervolgd. In 2010 maakte een extern, onafhankelijk onderzoek duidelijk dat het aantal kinderen in de seksindustrie in deze metropool met 79 procent was gedaald.

Recent voltrok zich in een grote staat in Zuid-Azië een soortgelijke verandering. Tien jaar geleden, toen we begonnen met ons werk in Zuid-Azië, was het rechtssysteem corrupt en ontbrak het aan de juiste hulpmiddelen om bevrijdingsacties te kunnen uitvoeren. De minister ontkende zelfs dat er sprake was van gedwongen slavenarbeid in zijn gebied.

Inmiddels zit IJM met dezelfde minister aan tafel en wil hij alles op alles zetten om slavernij uit te bannen. In 2014 was het percentage arbeiders die die tot slaaf waren gemaakt nog 29,9 procent, nu is dat 6,89 procent. In zeven van de 38 districten in de staat is het percentage zelfs 0 procent. In deze districten kun je een steenfabriek, een steengroeve of een kledingfabriek binnenwandelen, zonder ook maar een iemand te vinden die slachtoffer is van gedwongen slavenarbeid.

Verhalen over politiegeweld, moderne slavernij en uitbuiting kunnen je wanhopig en cynisch maken tot op het bot. Maar de Bijbel roept op tot hoop tegen alle weten in. Over Abraham schrijft Paulus: “Hij heeft tegen hoop op hoop geloofd” (Romeinen 4:18, Naardense Bijbelvertaling). Die hoop is niet op onszelf gericht, maar die op een God die zelfs in de diepste duisternis licht kan brengen. Dit geeft een ongekend perspectief en moed om door te strijden. Of zoals Augustinus zei: “Hoop heeft twee prachtige dochters, woede en moed. Woede over de dingen zoals ze zijn en moed om te geloven dat ze niet zullen blijven zoals ze zijn.”

‘Verhalen over politiegeweld, moderne slavernij en uitbuiting kunnen je wanhopig en cynisch maken tot op het bot. Maar de Bijbel roept op tot hoop tegen alle weten in.’

WALO
Hygiëne en Reinigingssystemen

**Uw duurzame
totaaloplossing voor
hygiënevraagstukken**

Alles voor een schone vloer

Bent u op zoek naar een goede oplossing om uw vervuilde vloeren te reinigen en te onderhouden?

www.walo.nl

BEELD
De oprichter
van de Anti-
revolutionaire
Partij, Abraham
Kuyper

Staat of maatschappelijk middenveld?

Accentverschillen bij SGP en ChristenUnie

De overheid als schild der zwakken is een ideaal dat door beide christelijke partijen, de SGP en de ChristenUnie wordt omarmd. Het ideaal is afkomstig uit de antirevolutionaire traditie die beide partijen in meer of mindere mate heeft beïnvloed.

Het christelijk-sociale gedachtegoed, zoals deze onder de oprichter van de Antirevolutionaire Partij, Abraham Kuyper, vorm kreeg is in het bijzonder aan te wijzen als de oorsprong van het beginsel van de overheid als beschermer der zwakken in de Nederlandse, christelijke politiek.

Hoe er invulling moet worden gegeven aan dit beginsel was en is toch dikwijls een politieke splijtzwam. Tegenwoordig zien we de verschillende benaderingen van dit principe in de sociale visies van de SGP en de ChristenUnie, waar we dadelijk op terug zullen komen.

Ook Kuypers ARP was niet immuun voor politieke strubbelingen op dit terrein. Bepalend daarbij is de verhouding tussen het christe-

lijk-sociale beginsel en een ander beginsel dat in het denken van Kuyper een belangrijke rol speelt: dat van de soevereiniteit in eigen kring. De kern van deze politieke worsteling lag toen en ligt nu vaak in het vinden van een balans tussen staatsingrijpen ten behoeve van de zwakken en de soevereiniteit en verantwoordelijkheid van het maatschappelijk middenveld.

Daarbij rijst de vraag in hoeverre de verschillen tussen de SGP en de ChristenUnie in hun sociale visie zijn terug te voeren op de spanning binnen de antirevolutionaire traditie tussen het beginsel van soevereiniteit in eigen kring enerzijds en zijn sociale politiek anderzijds.

SOEVEREINITEIT IN EIGEN KRING

Het principe van soevereiniteit in eigen kring, wellicht Kuypers meest bekende beginsel, is door de ChristenUnie in haar beginselverklaring opgenomen en wordt door de SGP in de praktijk doorgaans onderschreven. Het principe was bedoeld om het maatschappelijk middenveld en het individu te behoeden tegen vergaande staatsbemoeienis. Kuypers organische maatschappijbeeld lag ten grondslag aan het welbekende beginsel.

AUTEUR

Mart Kranen MA is historicus en deed als stagiair voor het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP onderzoek naar het de wijze waarop SGP en ChristenUnie het denken van Abraham Kuyper met betrekking tot overheid en maatschappelijk middenveld hebben verwerkt in hun politieke standpunten

‘Het principe was bedoeld om het maatschappelijk middenveld en het individu te behouden tegen vergaande staatsbemoeienis.’

Zo zag hij de samenleving als een organisme, bestaand uit een web van verschillende maatschappelijke kringen, elk met eigen verantwoordelijkheden en specialisaties. Voorbeelden van dergelijke maatschappelijke kringen reiken van het terrein der wetenschap, de landbouw, de handel en het gezin, om er maar een paar te noemen. Elk van deze maatschappelijke verbanden is soeverein in hun eigen domein. Deze soevereiniteit was volgens Kuiper direct van God afkomstig en werd dus niet aan de staat ontleend. Zo behoort een kind zijn ouders toe, niet omdat de overheid dit toestaat, maar omdat dit de vanuit God afkomstige orde is.

Naast de vele organische maatschappelijke kringen is er de staat – ernaast en dus niet erboven. Met deze horizontale indeling onderscheidt Kuipers soevereiniteitsprincipe zich van het hiërarchische, katholieke subsidiariteitsprincipe, waar de staat wel boven de rest van de samenleving wordt geplaatst. Binnen de antirevolutionaire traditie wordt de staat onder andere de rollen van rechtspraak en wetshandhaving toebedeeld, waarbij de staat ook het geweldsmonopolie heeft. Kuiper zag de staat als een mechanisch instrument om de orde in de organische, maar gebroken wereld te handhaven, waarbij het publieke domein binnen de verantwoordelijkheid van de staat valt. De staat had zich echter verre te houden van de soevereiniteit van de andere maatschappelijke kringen. Eventueel ingrijpen diende tot een minimum beperkt te blijven.¹

Waar de staat en de overheid een rol speelde in de verschillende kringen, was dat in het bewaren van de balans en de verhoudingen tussen de kringen, bijvoorbeeld tussen het terrein van de landbouw tegenover de natuur, of tussen het terrein van de arbeid

en dat van de nijverheid. Abraham Kuiper gebruikte zelf een metafoor waarin de samenleving, ironisch genoeg, als een machine werd neergezet waarbij elke maatschappelijke kring als tandwielen in mekaar haakten en zo de samenleving draaiende houden.

Wanneer de tandwielen niet meer goed op elkaar inhaakten of op elkaar botsten, dan was het aan de staat om in te grijpen en de verhoudingen weer te herstellen zodat de machine weer soepel kan draaien. Zo diende elk staatsingrijpen erop gericht te zijn om de samenleving weer op eigen kracht te kunnen laten draaien en eventuele barrières weg te nemen en dus niet om zelf de verantwoordelijkheden van de samenleving op zich te nemen of de soevereiniteit en vrijheid in te perken.²

Daar komt bij dat de staat een gelijke behandeling van de verschillende kringen diende na te streven. Kuiper pleitte zo, na de invoering van een Wetboek voor de Koophandel, ook voor een Wetboek voor de Arbeid, opdat de kring van de Arbeid niet zou worden achtergesteld tegenover dat van de Koophandel, waar ook de industriële en andere werkgevers onder vielen.

CHRISTELIJK-SOCIAAL DENKEN

Het soevereiniteitsprincipe werd een van de basisbeginselen van de Antirevolutionaire Partij. Hoewel Kuipers soevereiniteit in eigen kring veel ruimte bood voor interpretatie betreffende de macht dat de overheid kon uitoefenen, was de geest van het beginsel gericht op het indammen van de staatsmacht. Daarnaast was er het christelijk-sociale gedachtegoed, dat eveneens haar wortels heeft in de antirevolutionaire traditie, en wat tot enige wrijving leidde binnen de antirevolutionaire geleerden. Het was Abraham

BEELD

Kees van der Staaij (SGP, l.) en Gert-Jan Segers (CU, r.). beeld ANP, Robin Utrecht

Kuiper die in 1891 het eerste Christelijk-Sociale Congres organiseerde in de hoop een christelijk, antirevolutionair antwoord te formuleren op de sociale kwestie. De sociale kwestie betrof de erbarmelijke leefomstandigheden en wijdverbreide armoede onder de arbeidersklasse in de tweede helft van de negentiende eeuw, als gevolg van de industriële revolutie. Kuiper zag de onhoudbaarheid van de ‘tegenwoordige toestand’ als een appel op de politiek – zowel overheid als maatschappelijk middenveld – om maatschappelijke ontworping tegen te gaan.

In het zoeken naar een balans tussen overheidsingrijpen en de soevereiniteit in eigen kring werd er gezocht naar maatregelen die het maatschappelijk middenveld weer in staat zouden stellen om zelf de samenleving weer draaiende te kunnen houden. Directe stoffelijke hulp aan de armen, zoals door middel van uitkeringen, werd gezien als enkel symptoombestrijding en diende volgens de deelnemers aan het Christelijk-Sociaal Congres tot een minimum beperkt te blijven. Daar komt bij dat de liefdadigheid vanuit de staat inbreuk zou maken op het terrein van de liefdadigheidsorganisaties en de kerk. In plaats daarvan werd er gekeken naar faciliterende maatregelen, zoals het opzetten van

een Kamer van Arbeid als tegenhanger van de Kamer van Koophandel. Deze Kamer zou kunnen helpen in het bemiddelen van conflicten tussen werknemers en werkgevers, in de hoop dat er zo vanuit de samenleving zelf een meer permanente oplossing voor de maatschappelijke problemen zou worden gevonden.³

Abraham Kuiper zag in deze verzekeringsplicht een oplossing voor de vele arbeiders die door ongevallen op de werkvloer in de armoede belandden. Ook deze plicht zag Kuiper als een tijdelijke maatregel, zij het dat er wel een halve eeuw overheen zou gaan. Hij hoopte namelijk dat men in de loop der tijd zou wennen aan deze verzekering en deze zouden gaan waarderen, waardoor zij deze ook zouden afsluiten wanneer de plichtmatigheid zou worden weggenomen. De verzekering zelf zou vanuit de samenleving, door het particulier initiatief, moeten worden verzorgd. Dit zou de samenleving in staat stellen zelf deze verantwoordelijkheid te dragen, ook wanneer er geen verzekeringsplicht meer zou zijn en het zou volgens Kuiper overmatige staatsbemoeienis tegengaan. Het instellen van de Staatsverzekering-bank als uitvoeringsorgaan in de uiteindelijke

‘Het is belangrijk te bedenken dat in de tussenoerlogse periode extremistische wereldbeelden veel eerder dan nu regel waren dan uitzondering.’

‘Zo bleek de verzekeringsplicht een van de meest duidelijke splijtzwammen binnen de anti-revolutionaire visie op sociale politiek.’

Ongevallenwet van minister Cornelis Lely in 1901 deelde in Kuypers ogen de staat dan ook een te grote invloed toe over de maatschappij.

De verzekeringsplicht stootte velen, ook onder de antirevolutionairen tegen, de borst. Onvrede over onder andere deze wetgeving was voor de Gereformeerde Gemeente predikant G.H. Kersten reden om de SGP op te richten. In zijn kritiek op de verzekeringsplicht kon Kersten zich dikwijls beroepen op criticasters vanuit de rechterflank van de ARP, waaronder ook Dr. D.P.D. Fabius. Fabius zag de verzekeringsplicht als een verloochening van de antirevolutionaire beginselen, waarbij hij zich in zijn onderbouwing veelal beriep op Kuypers eigen uitspraken. Zo had Kuyper zelf gesteld dat de enige blijvende oplossing kan worden verwacht vanuit een sterk particulier initiatief en dat overheidsingrijpen de staat dikwijls op een pad stuurt waar het steeds verder op de weg van staatsbemoeienis wordt voortgedrongen.⁴ Kersten voegde zich onder andere achter de kritiek van Fabius dat de verzekeringsdwang het volk en met name de arbeiders, als kinderen aan vaders staat zou onderwerpen. Het zou de Nederlanders onder curatele van de staat stellen, aangezien de staat dacht te weten wat het beste voor hen was en hen dit met dwang oplegde.⁵ Zo bleek de verzekeringsplicht een van de meest duidelijke splijtzwammen binnen de antirevolutionaire visie op sociale politiek.

NIETS NIEUWS ONDER DE ZON

Het principe van de overheid als schild der zwakken is dus allermint een vaststaand begrip en met name mate van overheidsingrijpen heeft binnen de confessionele politiek veel onenigheid en discussie aange-

wakkerd. Waar de ChristenUnie doorgaans een actievere overheid op het sociaal domein beoogd, vanuit hun christelijk-sociale profilering, houdt de SGP, in de lijn van dr. Fabius en ds. Kersten, vast aan de eigen verantwoordelijkheid en de vrijheid van het maatschappelijk middenveld.

Dat wil echter niet zeggen dat de ChristenUnie het principe van soevereiniteit in eigen kring, dat nog altijd in de beginselen van de partij is opgenomen, volledig heeft losgelaten. Dit bleek onder andere bij de debatten rondom de transitie naar een participatiesamenleving in 2014. Hier was ook de ChristenUnie voorzichtig positief over het idee dat de overheid een stapje terug zou nemen en de maatschappij wat meer verantwoordelijkheid zou dragen in het zorg dragen voor elkaar. Toch bestond er binnen de ChristenUnie enig scepticisme betreffende de daadwerkelijke draagkracht van het maatschappelijk middenveld. Zo noemde het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie het idee van een vitale en zelfredzame samenleving een mythe.⁶ Gert-Jan Segers sprak daarnaast zijn zorgen uit over mensen zonder een sterk sociaal netwerk die zonder het sterke sociale vangnet buiten de boot zouden vallen.⁷

Vanuit de SGP was het geluid daarentegen positiever, waarbij Van der Staaij wel opriep om de regeldrang vanuit de overheid sterk terug te dringen, aangezien dit vaak particuliere initiatieven vanuit de samenleving in de kiem smoren. Wanneer enkele ouders doordeeweeks beslissen op elkaars kinderen te passen moeten zij bijvoorbeeld plots aan allerlei eisen voldoen aangezien ze dan dienst doen als kinderopvang.⁸ De SGP zag zo de regeldrang uit Den Haag als grootste belemmering voor een participatiesamenleving, waar de ChristenUnie het zwakke maatschap-

pelijk middenveld als grote risicofactor zag.

Meer dan honderd jaar na de invoering van de verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering kwam deze kwestie in de afgelopen jaren weer aan de orde, in dit geval rondom het vraagstuk of zzp'ers ook verplicht verzekerd dienen te zijn. De CU pleit al jaren voor de invoering van de verplichte AOV voor zzp'ers. In lijn met Kuyper zien zij het feit dat slechts 1 op de 5 zzp'ers verzekerd en de risico's van armoede en andere schrijnende situaties voor onverzekerden als reden om het verplicht te stellen. Ook wil de CU hiermee dat het beleid rondom zzp'ers meer gelijk wordt getrokken met dat van de werknemers, aangezien het nu voor werkgevers vaak goedkoper is om onverzekerde zzp'ers in te huren dan om vaste werknemers aan te nemen.⁹ De verzekeringsplicht voor zzp'ers is dan ook in het regeerakkoord van Rutte-IV opgenomen.

Net zoals Kersten iets meer dan eeuw geleden had de SGP ook dit keer weer positie ingenomen tegen de verzekeringsplicht. De SGP beriep zich op de vrijheid, eigen verantwoordelijkheid en de gemoedsbezwaren waar deze wetgeving inbreuk op zou maken. SGP-kamerlid Chris Stoffer wees in zijn kritiek op reeds bestaande maatschappelijk opgezette initiatieven zoals het Broodfonds, die zzp'ers in staat stelt zich in te dekken tegen arbeidsongeschiktheid.¹⁰ In de lijn van Fabius zet de SGP zich dus nog altijd in voor het particulier initiatief tegenover overheidsbemoeienis.

TENSLOTTE

De invulling van het principe van de overheid als schild der zwakken is dus al sinds het begin van de Nederlandse partijpolitiek met de oprichting van de ARP door Abra-

ham Kuyper een punt van discussie in de confessionele hoek. Het vinden van een balans tussen overheidsingrijpen en particulier initiatief en wanneer de overheid de verantwoordelijkheden op zich moet nemen is en blijft een vraagstuk dat ons bezighoudt. En hoewel directe vergelijkingen tussen heden en verleden het risico met zich meebrengen te vervallen in anachronismen tonen zich hier genoeg gelijkenissen om te eindigen met de woorden van Prediker: 'Er is niets nieuws onder de zon'.

‘In de lijn van Fabius zet de SGP zich dus nog altijd in voor het particulier initiatief tegenover overheidsbemoeienis.’

NOTEN

- 1 Abraham Kuyper, *Ons Program*. Vierde door den auteur herziene druk (Amsterdam 1900).
- 2 *Sovereiniteit in Eigen Kring. Rede ter inwijding van de Vrije Universiteit*. Tweede Druk (Amsterdam 1880).
- 3 *Proces-verbaal van het sociaal congres, gehouden te Amsterdam den 9, 10, 11, 12 November 1891*.
- 4 D.P.D. Fabius, *Staatkundige Gedachten. Twee brieven van Dr. A. Kuyper besproken* (Kampen 1908).
- 5 Ds. G.H. Kersten, *Tegen verzekering en verzekeringsdwang. Onze bezwaren geschetst, ons verzet verdedigd*, *In het spoor* (1 juli 2012), pp. 139-140.
- 6 Robert van Putten en Wouter Beekers, *Coöperatiemaatschappij. Solidariteit organiseren in de eenentwintigste eeuw*. Christelijk-Sociaal 2030 Deel 3 (Amsterdam 2014), p. 86.
- 7 Gert-Jan Segers, *Hoop: Voor een verdeeld land* (2016).
- 8 *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, nr. 2014D25508 (2 juli 2014), https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verlagen/detail/2013-2014/101.
- 9 ChristenUnie, *Hoopvol Realistisch. Voorstellen voor een samenleving met toekomst. Verkiezingsprogramma 2017-2021 (november 2016)*, 53-54.
- 10 'Pensioenakkoord prima, maar geef ZZP'ers meer vrijheid', *SGP*, (19 juni 2019) <https://sgp.nl/actueel/nieuws/pensioenakkoord-pri-ma-maar-geef-zzpers-meer-vrijheid>.

AUTEUR
Hans van de
Breevaart

'...dat ge de onhoudbaarheid van den tegenwoordige toestand inziet...'

In het najaarsnummer van Zicht (2021-3) verscheen rond de vraag of je de overheid kunt vertrouwen mijn bijdrage over de aanpak van de coronacrisis. Daarin stelde ik dat de regering Rutte-III bij die aanpak teveel was uitgegaan van het moderne centralistische beheersingsdenken. Daarmee liep ze enerzijds het risico de complexiteit van de problematiek teveel uit het oog te verliezen en anderzijds bood ze het zelforganiserend vermogen van de samenleving te weinig ruimte. Onderschatting van de complexiteit van de problematiek maakt dat er al snel gekozen wordt voor eendimensionale oplossingen zonder oog te hebben voor de negatieve bijeffecten van genomen maatregelen.

Om die stelling nader te onderbouwen heb ik een aantal beweringen gedaan die de gang van het betoog ontsieren zo niet onjuist waren. De belangrijkste daarvan volgen onderstaand. In het algemeen zijn kritische uitslatingen over het Nederlands coronabeleid (onbedoeld) veel stelliger geformuleerd dan op basis van de bronnen verantwoord was.

1. Allereerst heb ik beweerd dat het sterftecijfer (de zogenaamde *infection fatality rate*) als gevolg van het coronavirus toentertijd anderhalf keer zo hoog was als het sterftecijfer als gevolg van het gemiddelde griepvirus, zonder bij dat laatste cijfer (eveneens de *infection fatality rate*) een bron te noemen (pp. 46-47). Dit in de veronderstelling dat de informatie zoals die door het WHO op dit punt wordt gecommuniceerd als *common sense* geldt. Achteraf gezien is dat een foute veronderstelling. Nog afgezien van het feit dat beide cijfers niet exact via dezelfde methoden zijn verkregen. Bij het coronavirus is namelijk veel vaker getest terwijl bij het griepvirus eerder sprake is van grove schattingen. Door mij hiervan geen rekenschap

te geven, zo is mij van verschillende kanten verweten, wekte ik onterecht de indruk de ernst van het coronavirus te bagatelliseren. Dat spijt mij. Want mijn bedoeling was slechts om aan te geven dat het coronavirus tot veel minder doden geleid heeft dan aanvankelijk gevreesd door de WHO en wetenschappers die zelfs de vergelijking maakten met de Spaanse griep of het Ebolavirus.

2. Op p. 47 stel ik dat, gezien het sterftecijfer van 0,15%, Covid-19 ten onrechte is ingedeeld in de A-groep. Daarop kwam kritiek die stelde dat het sterftecijfer niet het enige criterium is op basis waarvan een ziekte wordt ingedeeld in de A-groep. En dat klopt. Zo weegt bijvoorbeeld ook de mate mee waarin een beroep wordt gedaan op de beschikbare zorgcapaciteit.

3. Op basis van figuur 2 heb ik gesteld dat het maar de vraag is of lockdownmaatregelen voldoende effectief zijn om hogere sterftecijfers tegen te gaan (pp. 47-48). Daarvoor vertoont het verloop van de oversterfte in Nederland (met stevige lockdownmaatregelen) teveel overeenkomsten met dat van Zweden (vrijwel geen lockdownmaatregelen). Per ongeluk heb ik echter in plaats van 'Nederland' 'Duitsland' geschreven (p. 48). Daardoor is verwarring ontstaan – waarvoor mijn excuus. Want het verloop van de oversterfte in Zweden en Duitsland verschilt behoorlijk. Mijn suggestie was dat dit iets te

maken zou kunnen hebben met het verschil in ziekenhuiscapaciteit in beide landen, omdat die, net als in Nederland, in Zweden veel lager is dan in Duitsland.

Uiteraard wordt veel onderzoek gedaan naar de effectiviteit van lockdownmaatregelen. De meeste wetenschappers concluderen dat die maatregelen significant hebben bijgedragen aan een sterk vertraagde verspreiding van het virus en veel meer in de tijd gespreide aantallen ziekenhuisopnames. En ook (in lijn daarmee) dat de maatregelen significant hebben bijgedragen aan het voorkomen van oversterfte. Die gegevens heb ik ten onrechte niet in het artikel vermeld. En waar het artikel de suggestie wekt dat ik de overheid verdacht van oneigenlijke bedoelingen bij het coronabeleid, dan wil ik die suggestie graag voor alle duidelijkheid verwerpen.

Wel moeten we mijns inziens de kritische geluiden bij de wetenschappelijke consensus serieus blijven nemen en op merites beoordelen. Wetenschappelijke consensus is immers niet automatisch een garantie voor betrouwbaarheid. Verder is nog niet duidelijk of alle negatieve effecten van lockdowns voldoende in beeld zijn, en of mogelijke alternatieve manieren van pandemie-bestrijding voldoende onderzocht zijn (zoals het verhogen van de zorgcapaciteit). In het artikel had ik echter duidelijk onderscheid moeten

maken tussen de wetenschappelijke consensus, en de kanttekeningen die ik daarbij heb.

4. Vervolgens heb ik een aantal uitspraken gedaan die correctie, of op zijn minst nuancering, behoeven (pp. 49-50). Zo kan niet bewezen worden dat het effect van vitamine D op het voorkomen van ernstige symptomen zondermeer positief is. Hoewel daarvoor wel degelijk aanwijzingen bestaan, zou mijns inziens meer wetenschappelijk onderzoek hiernaar aanbeveling verdienen. Hetzelfde geldt voor mijn beweringen omtrent hydroxychloroquine en ivermectine. De informatie op de websites waarnaar ik in mijn bijdrage verwees, vertoont methodisch dusdanige zwaktes dat op basis daarvan niet kan worden gesteld dat beide middelen effectief zijn ter voorkoming van ernstige symptomen. Uit meta-analyses volgt dat de werkzaamheid van hydroxychloroquine niet is aangetoond en die van ivermectine onduidelijk is. Daarnaast is het zo dat beide middelen potentieel schadelijk zijn bij de hoge doseringen die in sommige trials gebruikt zijn ter behandeling van corona. Om deze redenen wordt het voorschrijven van beide middelen als een wettelijk vergrijp gezien waarop voor betrokken artsen forse boetes staan. Het artikel miste deze informatie waardoor het te stellig suggereerde dat de maatregelen tegen deze middelen dubieus waren. Wel blijf ik me afvragen of die maat-

regelen niet voorbarig of overtrokken waren. In elk geval blijft het mijns inziens noodzakelijk om via wetenschappelijk onderzoek een breed palet aan middelen tegen corona te ontwikkelen, iets waarvoor de SGP-fractie in de Tweede Kamer ook heeft gepleit.

TOT SLOT

Ik dank degenen die mij op genoemde onvolkomenheden gewezen hebben. Door die onvolkomenheden is onterecht het beeld ontstaan dat de overheid willens en wetens verkeerd gehandeld zou hebben. Dat was nadrukkelijk niet de boodschap van mijn bijdrage. Mij was het te doen om aan te geven dat er ook voor andere wegen gekozen had kunnen worden op basis van een andere visie op politiek en maatschappij. Een visie waarin de politiek zich minder laat leiden door het beheersingsdenken waarvan de genomen coronamaatregelen en gekozen vaccinatiestrategie blijk gaven. Het pleidooi om meer ruimte te geven aan de eigen verantwoordelijkheid van maatschappelijke verbanden en burgers blijft staan. De zojuist genoemde nuanceringen en correcties doen daaraan niets af.

HELP ONS HELPEN

Met uw steun kunnen we een steentje bijdragen ten behoeve van deze bijzondere kinderen.

Het beschermen van de heiligheid van het leven is de grootste waarde van alles.

PPCU project 2021-2022

We letten op de geestelijke behoefte van het kind. Veel van deze kinderen weten dat zij zullen sterven. Vooral als ze hun laatste dagen bereiken, is ons doel om te zorgen voor een goede thuiszorg situatie (Home Hospice).

“Ouders mag nooit worden verteld dat hun kind moet sterven in het ziekenhuis. Waar mogelijk creëren we een thuisituatie waar sterven mogelijk is.” Dit brengt extra kosten met zich mee (de vergoeding van zorgverzekeraars zijn begrensd) en maakt palliatieve zorg tot een ‘zorgenkindje’.

Shaare
Zedek

T 0184-612632
M 06-51236636 (b.g.g)
E info@shaarezedeek.nl

NL51 INGB 0004 2954 26
NL74 ABNA 0436 4270 60
t.n.v. Stichting Shaare Zedek

DONEER ONLINE: WWW.SHAAREZEDEK.NL

Boeken schap

Plussen en minnen. Over de rol van, recht, staat en ('links') christendom in de strijd om gerechtigheid

REDACTIELEDEN

Mr. Frank van Putten,
drs. Jan Schippers en
dr. Klaas van der Zwaag

Biedt het recht daartoe voldoende waarborgen voor bescherming van burgers tegen onrecht? Hoe (slecht) is de strijd tegen de armoede geregeld in Nederland? Hoe verhouden overheid en religieuze organisaties zich hierbij tot elkaar? Is de moderniteit een 'bedrijfsongeval' dat we aan het christendom, en dan met name aan de Reformatie, te danken hebben – met alle gevolgen van dien? En is de neiging naar 'links' die onder met name protestanten in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog merkbaar was altijd de juiste gebleken in de strijd tegen onrecht? Zomaar wat vragen die in onderstaande publicaties aan de orde komen. Stuk voor stuk van harte ter lezing aanbevolen!

Ernst Hirsch Ballin, Waakzaam burgerschap. Vertrouwen en democratie en rechtstaat herwinnen.
Uitgave van Querido Facto te Amsterdam, 2022; 304 blz.; € 22,50.

Rond zijn emeritaat als hoogleraar aan de Tilburgse universiteit verscheen van de hand van Ernst Hirsch Ballin een boek over burgerschap, democratie en rechtstaat. Voor de omvangrijke inhoud, is het een compact boek. De rode draad is de noodzaak van ontplooiing en ontwikkeling van mensenrechten, als wezenlijk onderdeel van de rechtstaat. Dat betoog is sterk gekoppeld aan de betekenis van sociale grondrechten, met name ook met het oog op toekomstige generaties. Die manier van denken heeft invloed op zaken als de aanpak van klimaatverandering.

Het boek is allerminst een droge dogmatische verhandeling van verschillende staatsrechtelijke leerstukken. De juridische analyses worden in één adem vervlochten met historische aanleidingen, politieke ontwikkelingen en de internationale (geopolitieke) dimensies.

De democratische rechtstaat is fragiel, en ontregeld geraakt. Het herwinnen van vertrouwen is een dringende opgave. Waakzaamheid is geboden om de eerste signalen van een haperende rechtstaat op te vangen. Met deze noties leidt de auteur het boek in.

Daarna valt het in drie delen uiteen. In het eerste deel gaat over 'democratische turbulenties'. De toeslagenaffaire, de maatregelen tijdens de coronacrisis en de aanpak van de klimaatcrisis worden onderwerpen genoemd die de democratische rechtstaat op z'n grondvesten doen schudden.

Tegenover de krachten van het cultureel conservatisme die zich daarbij ontwikkelen, pleit de auteur voor een democratisch-rechtstatelijk ethos: een levenshouding waarin wordt opengestaan voor de ander en waarin de noodzaak van die houding ook in het publieke debat wordt verdedigd. Juist nu is een ethos nodig waardoor burgers van een politiek verband "zich aangesproken weten op verantwoordelijkheid, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor anderen en voor hun gezamenlijke toekomst", zo klinkt verderop in het boek.

Het tweede deel bespreekt de 'democratie als werkplaats van de rechtstaat'. Een thema dat daarin aan bod komt is hoe we moeten denken over "rechtsgenoten" die door besluitvorming in de democratische rechtstaat, gebonden worden aan beperking van mensenrechten maar op deze besluitvorming geen invloed hebben gehad. Welke plaats komt in die besluitvorming toe aan hen die (nog) niet voor hun belangen kunnen opkomen? Denk bijvoorbeeld minderjarigen, vreemdelingen en aan mensen die "mogelijk zelfs nog niet geboren zijn". De Urgenda-uitspraak noemt de auteur in dat verband een "correctie van de opvatting dat mensenrechten zijn voorbehouden aan degenen die nu via stemrecht politieke zeggenschap hebben". Duidelijk zal zijn dat in het boek ook fundamentele vragen over de verhou-

DOOR

mr. Frank van Putten

'Tegenover de krachten van het cultureel conservatisme die zich daarbij ontwikkelen, pleit de auteur voor een democratisch-rechtstatelijk ethos.'

‘Onder verwijzing naar de sociale context waarin hijzelf opgroeide, stelt de auteur dat we “veelvormigheid” als iets waardevols tegemoet moeten treden en niet als iets “beangstigends”.’

ding tussen wetgever, bestuur en rechter aan bod komen.

Lezenswaardig zijn de reflecties die de oud CDA-minister geeft op het verschil in visie dat de coalitiepartijen elkaar permitteerden binnen het kabinet Rutte-I (religie vs. politieke ideologie). We weten dat de auteur om principiële redenen niet aan dit kabinet wilde deelnemen. Die houding zet zijn pleidooi voor waakzaam burgerschap kracht bij. Zeker wanneer Hirsch Ballin elders in het boek uitsprekt dat waakzaamheid tegen “ontrechting” van medeburgers en “parlementarisering” van uitsluitingsgedachten geboden is.

Voor de SGP-achterban wordt het spannend als religie, burgerschap en onderwijs worden besproken: Een opvatting van de vrijheid van opvoeding en van onderwijs “als bevoegdheid van de ouders om het denken van hun kinderen te conditioneren en ze van andere denkwerelden te isoleren”, strookt niet met de fundamentele rechten van het kind, zo verwoordt de auteur. De auteur betoont zich geen tegenstander van bijzonder onderwijs. Wel noemt hij dat het grondrecht “om een religieus uitzonderlijk opvatting aan kinderen bekend te maken” niet onevenredig wordt beperkt door leerlingen óók kennis te laten maken met andere (wetenschappelijk onderbouwde) inzichten. Onder verwijzing naar de sociale context waarin hijzelf opgroeide, stelt de auteur dat we “veelvormigheid” als iets waardevols tegemoet moeten treden en niet als iets “beangstigends”.

In het derde deel, ‘Reconstructie van vertrouwen’, komt de mondiale dimensie van burgerschap, democratie en rechtstaat aan

bod. De auteur gaat onder andere in op de economische ontwikkelingen in relatie tot beschikbaarheid en invloed van data. De macht van grote bedrijven als Google brengen immers fundamentele veranderingen met zich mee in de relatie tot de overheid. Dat vraagt om tegenwicht. Deze vraagstukken, maar ook de aanpak van de eerder genoemde pandemieën en de oorlog in Oekraïne, noemt de auteur een belangrijke bestaansreden voor de Europese Unie. De uitdagingen voor de democratische rechtstaat worden er door de mondiale verwevenheid die de 21^e eeuw kenmerkt, niet minder op.

WELKE GEDACHTEN BLIJVEN HANGEN NA HET LEZEN VAN DIT BOEK? IK NOEM ER DRIE.

Een belangrijke boodschap van de auteur is dat rechten van de mens alleen dan moreel gezag hebben “als we hebben geleerd ze als rechten van andere mensen te zien.” Dat is een heldere spiegel in een gepolariseerde samenleving. Wel veronderstelt dat overeenstemming over de rechten die aan mensen worden toegekend.

Dat raakt aan iets anders. Wetgeving (en mensenrechten daarbinnen) kan een bestaande praktijk vastleggen (codificeren) of meer tot doel hebben een maatschappelijke ontwikkeling aan te jagen (modificeren). Duidelijk is dat de auteur het niet verstandig acht genoeg te nemen met codificatie. Maar zien we de laatste tijd niet dat een beroep op mensenrechten polariserende effecten kan hebben? Kunnen er omstandigheden zijn waarin een beroep op mensenrechten zodanige effecten heeft dat waakzaam burgerschap om een andere houding vraagt?

Tot slot kom ik maar niet los van de redenering dat mensenrechten betekenis moeten hebben voor toekomstige generaties, ja zelfs voor degenen die nog niet geboren zijn. Een gedachte die stof geeft tot nadenken. Maar zou die redenering dan niet óók betrekking moeten hebben op diegenen van wie de rechtssubjecten die *nu* leven, bewerkstelligen dat zij niet eens geboren worden?

Jonah Falke, Van armoede. Reportages over het leven in de schaduw van de welvaart. Uitgave van Vrij Nederland te Amsterdam, 2022; 256 blz.; € 22,99.

Voor het tijdschrift Vrij Nederland schreef Jonah Falke een aantal reportages over het fenomeen armoede in Nederland. In dit boek zijn deze verslagen en interviews gebundeld. Falke schrijft in een heel directe stijl.

Als lezer is het alsof je met hem meeloopt en meekijkt in een achterstandsbuurt, bij een uitdeelpunt van de voedselbank, in een nachtopvang, met politiemensen, met een dominee, met een sociaal en maatschappelijk werker, et cetera. Op die manier biedt het boek inzicht in wat zich afspeelt in het ongewone dagelijkse leven van Nederlanders die leven aan de onderkant van onze samenleving. En van hulpverleners die proberen in zeer uiteenlopende, maar meestal

benarde en benauwende situaties van daklozen, verslaafden, ongedocumenteerden, asielzoekers en werkende armen enige vorm van verlichting te bieden. Niet alleen de problemen van hen die in armoede leven zijn complex en divers. De problemen van hulpverleners zijn dat evenzeer. Mensen hebben nooit maar één probleem. Veel organisaties zijn zozeer met hun eigen stukje hulpverlening bezig dat ze het geheel niet overzien. Het blijkt in ons – oppervlakkig bezien – aardig georganiseerde landje daarom lastig om armoede te bestrijden. Ook wordt nogal eens over het hoofd gezien dat mensen in de eerste plaats een sociaal netwerk nodig hebben om uit de armoede te kunnen geraken – of te voorkomen dat ze erin belanden.

Falke beschrijft beeldend de armoedeval. Wie uit de bijstand komt en zelf iets gaat verdienen, wordt meteen gekort op de zorgen huurtoeslag. Ook de kwijschelding voor de gemeentelijke belastingen (gedeeltelijk) wordt gestopt. Pas vanaf een bruto inkomen van € 1700 per maand ga je zelf de voordelen merken.

Armoede is niet in de eerste plaats een financieel, maar veel eerder een sociaal en geestelijk probleem. Voor wie meer inzicht wil hebben in de donkere hoeken van onze samenleving is dit een zeer behulpzaam boek.

DOOR
drs. Jan
Schippers

‘Het blijkt in ons – oppervlakkig bezien – aardig georganiseerde landje daarom lastig om armoede te bestrijden.’

DOOR
dr. Klaas van
der Zwaag

Heinz Schilling, **Das Christentum und die Entstehung des modernen Europa**. Aufbruch in die Welt von heute. Uitgave van Herder Verlag te Freiburg, 2022; 472 blz.; € 28.

De reformatoren hebben niets anders geleerd dan dat de christen zich niet als een mysticus terugtrekt uit de wereld, maar dat hij zijn geloof gestalte geeft in deze wereld. Dat is volgens de Duitse historicus Heinz Schilling (1942) zelfs de kern van de Latijns-Europese beschaving.

Schilling is een autoriteit op het gebied van de geschiedenis van het christendom in Europa en heeft vooral naam gemaakt met zijn these van de “confessionalisering” van Europa: het uiteenvallen van Europa eind zestiende en begin zeventiende eeuw in twee confessionele politiek-religieuze machtsblokken, te weten het protestantse en het rooms-katholieke machtsblok. De eenheid van het christelijke Europa werd definitief verbroken.

De “wereldhistorische” gebeurtenis van de Reformatie heeft kerk, staat en samenleving diep “omgeploegd”, aldus Schilling. Door de Reformatie werd de leer- en geloofseenheid van de Latijnse christenheid verbroken en de protestants geworden landen maakten zich geheel los van Rome. Bij de overheden speelden daarbij zowel religieuze als wereldlijke motieven een rol: de verantwoordelijk-

heid voor het zielenheil van de onderdanen en een streven naar bevestiging en consolidering van de staat.

Kenmerkend voor het confessionele tijdperk was de nauwe verbinding tussen kerk en geloof enerzijds en politiek en samenleving anderzijds. Schillings centrale stelling is dat het christendom en de kerken een belangrijke motor zijn geweest op weg naar een moderne samenleving. Uit het algemene priesterschap van gelovigen ontwikkelde zich een verlangen naar maatschappelijke en politieke vrijheid. Goed, er waren de godsdienstoorlogen, maar die hebben vervolgens uiteindelijk de basis gelegd voor pluralisme en tolerantie in de samenleving. De normatieve verplichtende eenheidsidee werd vervangen door de idee van vrijheid. Renaissance, humanisme en Reformatie zijn daarom geen tegenstellingen, maar hebben samen het moderne Europa tot stand gebracht. De moderniteit is dus niet een aan de Reformatie te wijten “bedrijfsongeval”.

De katholieke en protestantse geloofsgemeenschappen representeerden twee voormoderne wegen tot de moderne burgerlijke samenleving van de late achttiende en negentiende eeuw. De bloedige godsdienstoorlogen mondten uit in de *pax christiana*, de Europese vredesorde die niet meer dogmatisch en confessionalistisch werd ingevuld, maar de contouren vastlegde van een bovenconfessionele, dogmatisch neutrale christenheid van het Europese volkerenrecht. De nieuwe staatsorde was het definitieve eind van de, zoals Schilling het verwoordt, “fundamentalistische” verbinding van godsdienst en politiek en daarmee ook van de heilige oorlog in oud-Europese zin.

In godsdiensthistorisch opzicht is het tijdperk van confessionalisme afgelost door Verlichting, liberalisme en nationalisme. Luthers stelling dat elke gelovige zonder aanspraak op ambt of wijding of gezag van de kerk zich tot God kon verhouden en de Bijbel vrij en wetenschappelijk kon onderzoeken, gaf een opening naar het modernisme dat juist in de Rooms-Katholieke Kerk in de negentiende eeuw bestreden werd, gezien het rooms-katholieke accent op gezag, traditie en kerk. De protestanten hebben gemakkelijker de stap gezet naar de moderniteit en de westerse waarden van moderniteit. Zij stonden daarom ook positiever ten opzichte van de ‘bevrijdende’ kracht van de secularisatie. Na de wereldwijde migratiebewegingen moeten de kerken volgens Schilling definitief wennen aan het feit dat de tijden voorbij zijn dat zij aanspraak kunnen maken op een godsdienstig monopolie.

Schilling laat uitstekend zien hoe de christelijke eenheidscultuur door de Reformatie uiteenviel in twee politiek-godsdienstige machtsblokken die op hun manier verantwoordelijk waren voor het ontstaan van het moderne Europa. Het werpt ook schrijnend licht op de politieke verdeeldheid als gevolg van het religieuze schisma in de zestiende eeuw. We voelen de gevolgen ervan tot op de dag van vandaag. Dat de Reformatie verantwoordelijk is voor het ontstaan van de moderniteit is te kort door de bocht en is meer een ongefundeerde claim van de Verlichting. Desalniettemin een rijk boek van een autoriteit, een *eminence grise*, op dit vakgebied.

James C. Kennedy en Mart Rutjes, **Gescheiden partners**. Een geschiedenis van overheid en religieuze organisaties in Nederland. Uitgave van Prometheus te Amsterdam, 2022; 253 blz.; € 22,50.

Een leerzaam en compact boek over de verhouding kerk en staat vanaf de zestiende eeuw, met als actuele prangende vraag: hoe functioneren kerken en religieuze organisaties in de huidige pluralistische tijd?

De tijd van de bevoorrechting van de kerk is voorbij, maar kerken en religieuze organisaties hebben nog steeds een belangrijke en inspirerende boodschap voor de huidige samenleving en de overheid geeft daar ook ruimte voor, zo luidt de conclusie van dit boek. Het boek besteedt uitvoerig aandacht aan allerlei politieke discussies over het onderwijs, de islam, de ontzuiling, de schaalvergroting, de verzorgingsstaat, de grondrechten, de islam en de multiculturele samenleving enzovoorts. Ook over subsidies aan religieuze organisaties en de toenemende nadruk op de vrije ontplooiing van het individu sinds de jaren zeventig wordt aandacht besteed.

Vanaf de vroegmoderne tijd hebben de kerk en de staat zich steeds meer los gemaakt van elkaar, maar tegelijkertijd ging de overheid zich steeds meer accommoderend opstellen ten aanzien van religieuze organisa-

DOOR
dr. Klaas van
der Zwaag

‘Neutraliteit gold als de meest probate garantie voor gelijke behandeling en godsdienstvrijheid.’

‘De overheid toonde eerder een ontwijkende houding ten aanzien van levensverzuiging dan één van vijandigheid.’

ties. Reden was dat deze gemeenschappen van intrinsiek maatschappelijk belang geacht werden en ook veel van hun organisaties taken uitvoerden waar de overheid steeds meer zeggenschap over kreeg. Zij kregen subsidies, maar moesten publieke voorzieningen bieden en hun bestedingen goed verantwoorden.

Over het algemeen koos de overheid voor een voorzichtige aanpak: bestaande verplichtingen, zoals het recht op bijzonder onderwijs en de bekostiging van geestelijke verzorging in instituties bleven gewaarborgd en ook geopend voor levensbeschouwelijke nieuwkomers. “Neutraliteit gold als de meest probate garantie voor gelijke behandeling en godsdienstvrijheid.” Dat neemt niet weg dat religie steeds minder belangrijk werd in wetgeving en politiek. Een bredere trend was dat na de eeuwwisseling religieuze gemeenschappen in een grotendeels seculiere samenleving geen ‘voorrechten’ behielden, bijvoorbeeld op het punt van de bescherming van de zondagsrust of het verbod op godslastering, ritueel slachten of identiteitsgebonden personeelsbeleid.

Toch is deze periode na de eeuwwisseling volgens de beide schrijvers niet te karakteriseren als anti-islamitisch of antireligieus, als zou de Nederlandse overheid zich laten leiden door een seculiere agenda. Er is ook geen reden voor paniekverhalen over een ‘agressieve’ seculiere overheid. De Nederlandse overheid wordt over het algemeen niet gedreven door een sterke ideologische stellingname ten aanzien van religie, met uitzondering van enkele belangrijke thema’s zoals seksualiteit en veiligheid. De ideologie van een seculiere en progressieve meerder-

heid is volgens de beide auteurs meestal niet duidelijk terug te zien in de verhouding tussen ‘kerk’ en ‘staat’. Meestal is de overheid gebaat bij goede, stabiele relaties met bekende en vertrouwde partners, en daaronder zijn ook religieuze organisaties. De overheid is wel zakelijker en veeleisender geworden en religieuze organisaties moeten kwaliteit bieden die voor iedereen toegankelijk is. De overheid benadert hen steeds meer instrumentalistisch. De overheid en de politiek hebben wel steeds minder kennis van religie, wat het pluralistische bestel kwetsbaarder maakt. Onwetendheid op dit punt is onverantwoord, omdat de beleidsmakers niet beseffen hoe geloof nog altijd de samenleving beïnvloedt.

Het verhitte debat na ‘9/11’ heeft niet lang geduurd. De zorgen over religie in het publieke domein verflauwden en religieuze organisaties kregen weer nieuwe kansen in de samenleving, maar de ruimte die hen ter beschikking stond werd aangestuurd door de overheid. Zij werden geacht het publieke belang te bevorderen en daarvoor hielp de overheid hen. Meer dan de inwoners van buurlanden zijn Nederlanders voor een strikte scheiding van kerk en staat. De schrijvers stellen dat het beter zou zijn om het begrip “scheiding van kerk en staat” minder te gebruiken, omdat dit begrip te ver opgerekt is, alsof de staat niets te maken heeft met religieuze organisaties. Een goede samenwerking met hen bevordert namelijk op constructieve wijze de diversiteit in de samenleving. De overheid is er terughoudend in om diep in te grijpen in het leven van orthodoxe religieuze gemeenschappen en is zeker niet antireligieus. “De overheid toonde eerder een ontwijkende houding ten aanzien van levens-

overtuiging dan één van vijandigheid.” Wel is het zo dat gelovigen beducht zijn geworden om openlijk voor hun levensbeschouwelijke identiteit uit te komen, uit angst dat de overheid dan niet met hen wil samenwerken. Al heeft religie mensen weinig te zeggen, de bestaande religieuze aspecten van de *civil society* hebben nog een bescheiden invloed op de maatschappij.

Concluderend, dit is een boek dat nuchter de precaire verhouding tussen kerk en staat in kaart brengt en laat zien hoe kerk en religie nog steeds van betekenis zijn voor overheid en samenleving. Inderdaad, kerk en staat zijn gescheiden partners, maar toch ook weer *partners*. We moeten zuinig zijn op de goede relatie tussen beiden, al is alertheid op ontwikkelingen die deze relatie kunnen beschadigen op zijn plaats. Maar voor een agressieve seculiere overheid hoeven we, in Nederland althans, niet te vrezen.

Syp Wynia, Henk-Jan Prosman e.a., **De linkse kerk. Hoe Calvinistisch Nederland steeds dezelfde afslag neemt.** Uitgeverij Blauwburgwal te Amsterdam, 2022; 263 blz.; € 23,50.

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw vervuilden hervormde en gereformeerde kerken in Nederland hun conservatieve opvattingen in betrekkelijk korte tijd voor progressieve opvattingen over politiek en samenleving. Dat is de kern

van deze bundel, die de prikkelende titel de “linkse kerk” draagt.

We lezen over het atoompacifisme: de demonstraties tegen de Amerikaanse kruisraketten en de neutronenbom. Ook het, al dan niet openlijk, flirten met Rusland en het communisme, met verzwijging van de kwestie van de mensenrechten, komt aan bod. Alsook de kerkelijke steun aan marxistische bevrijdingsbewegingen in (Zuid-) Afrika. Dit was discutabel omdat de kerken daarmee onder meer de terreur van ANC steunden. De omslag bij dagblad Trouw onder hoofdredacteur Bruins Slot ten aanzien van Indonesië - ten koste van de Papoea's - komt langs. Vervolgens de afkeer van het “koloniaal-conservatisme” - Verkuyl - en een kritische kijk op Israël ten gunste van de Palestijnen en de ontwikkeling van de “groene kerk”, dat laatste volgens inleider Wynia allemaal het teken van “religieus gesteund schuldgevoel over de aarde”. Auteurs spreken ook van de verlinking van de Evangelische Omroep en RPF c.q. ChristenUnie, die van christelijk-sociaal naar ‘links’ ontwikkelde en meer een programmapartij dan beginselpartij werd.

Het ‘linkse’ of progressieve zit vooral in de gerichtheid op deze wereld, de wil om de maatschappij en haar vermeende onderdrukkende structuren te veranderen. Er was sprake van een ideologische bevlogenheid, gevoed door een revolutionaire geest en een oecumenische openheid die de traditionele grenzen van de kerken doorbrak.

Wim Berkelaar stelt dat het Nederlands protestantisme sinds 1960 een “ongehoorde kaalslag” liet zien, niet meer een zoutend zout, maar opgaan in de wereld en geloof

DOOR
dr. Klaas van
der Zwaag

‘Het ‘linkse’ of progressieve zit vooral in de gerichtheid op deze wereld, de wil om de maatschappij en haar vermeende onderdrukkende structuren te veranderen.’

'Inmiddels is de PKN zo krachteloos dat haar stem in het publieke debat nauwelijks nog wordt gehoord.'

in maakbaarheid om zo zelf het Koninkrijk te realiseren. Hij spreekt van de teloorgang van het protestantisme in de ether en op papier, verwijzend naar de media (NCRV, EO, *Trouw* en *ND*). De Protestantse Kerk in Nederland (PKN) is veeleer een "halfzachte humanistische organisatie" geworden, waar de nadruk niet meer valt op de zonde, maar op rentmeesterschap. Er moet zorg gedragen worden voor mens en wereld, "een boodschap die naadloos aansluit bij partijen

ter linkerzijde van het politieke spectrum." "Inmiddels is de PKN zo krachteloos dat haar stem in het publieke debat nauwelijks nog wordt gehoord." De aantrekkelijkheid van de moderniteit in protestants-christelijke kring is volgens Berkelaar terug te voeren op een bevrijdingsgevoel van de strikte orthodoxie en het op een ehec uitlopen van de bekering van de wereld. De aanraking van de wereld veranderde niet de wereld, maar de christenen.

Volgens Roelof Bouwman zijn de protestantse kiezers juist te vinden in een liberaal-conservatief blok. Vergeleken met het totale electoraat is het kerkvolk veel minder links en zijn predikanten "heel veel minder rechts." "Het is om die reden een illusie te denken dat (PKN-)predikanten die in de media verschijnen met linkse politieke opinies per definitief spreken namens alle of zelfs maar een meerderheid van de Nederlandse protestanten." Het is niet alleen de Nederlandse kerk, maar ook de Wereldraad van Kerken en pauselijke encyclieken – denk hierbij aan paus Franciscus – die voor deze wending verantwoordelijk waren, zo betoogt deze bundel. Ik denk dat de meeste schrijvers wel een punt hebben ten aanzien van de fikse koerswijzigingen in de jaren zeventig en de blindheid voor de gevaren en consequenties, maar het is natuurlijk de vraag of het opkomen voor gerechtigheid, klimaat en een leefbare wereld per definitie als links en progressief moet worden getypeerd. Immers de kerk is ook voluit betrokken op deze wereld, die immers Gods schepping is en die zorgvuldig beheer en zorg verdient. Het blijft altijd een spanning om de horizontale en verticale aspecten van het Koninkrijk beiden recht te doen.

Dit boekje is samengesteld ter gelegenheid van het 500ste geboortjaar van Guido de Brès (1522-1567), de reformator der Nederlanden. Het bevat een bloemlezing uit de boeken, belijdenis en brieven die hij schreef.

Dit geschenboekje is een fraai gebonden uitgave van 128 pagina's, formaat plm. 16 bij 11 cm. Naast bijna 100 citaten worden de belangrijkste werken van Guido de Brès kort toegelicht. Ook is een korte levensbeschrijving opgenomen.

Bestel het boekje via webshop.sgp.nl óf scan de QR-code!

Dit is een uitgave van het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP. Meer info? Ga naar wi.sgp.nl

NEDERLOFMODE

DÉ PAKKEN-SPECIALIST!

Al decennia lang is Nederlof Mode pakken-specialist. Pakken aanmeten blijft een vak, echt een specialiteit. En dat doen wij nog graag ook!

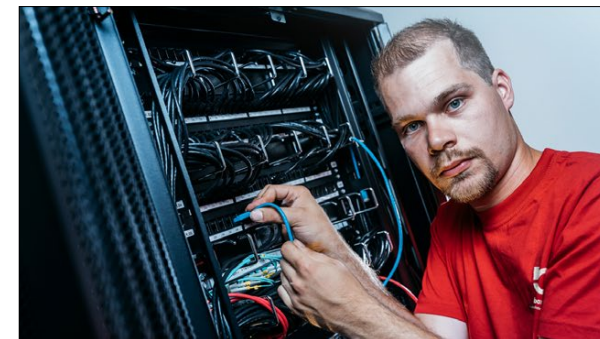
We hebben een prachtige collectie met eigentijdse en gerenommeerde merken. Met onze op maatgemaakte business- en trouwpakken kom je altijd goed gekleed voor de dag.

In alle rust kun je passen en krijg je professioneel advies. Uiteraard onder het genot van een hapje en een drankje. Daarnaast kan via onze tailoring service de aangeschafte kleding vermaakt worden.

Kom gerust eens kijken of maak direct een afspraak bij een van onze winkels.

Capelle a/d IJssel (Mannen- & Bruidgommode) | Bermweg 284 | ☎ 010-4506332
Zoetermeer (Mannenmode) | Samanthagang 192A | ☎ 079-3628182

NEDERLOFMODE.NL | Volg ons ook op:

TECHNOLOGY WITH A SMILE

De Barth Groep helpt bedrijven om optimaal te presteren door het creëren van duurzame en technologische oplossingen. Wij realiseren en onderhouden totaalinstallaties, ontwikkelen en automatiseren machines, leveren plaatwerk-oplossingen voor verschillende industrieën en voeren keuringen uit. Onze kracht ligt in het aanpakken van multidisciplinaire projecten.

Kijk op www.barthgroep.nl voor meer informatie.

barth
installatietechniek

barth
industrial automation

aldonk
plaatwerk

controlscoope
keuring en inspectie

engin
engineering

AUTEUR

drs. Jan Schippers
directeur Guido de
Brès-Stichting

Beste abonnee,

We hopen dat u opnieuw met plezier deze editie heeft gelezen!

Sinds dit jaar verschijnt Zicht in een nieuwe lay-out. We hopen dat die bij u als lezer in de smaak valt. Helaas zijn de kosten van Zicht gestegen, evenals de papierprijzen. Toch willen we de abonnementsprijs nu niet verhogen. We hopen het tekort op onze begroting op te kunnen vangen door middel van uw extra gift. Daarom ontvangt u bij deze Zicht een acceptgiro.

Uw financiële steun aan het WI-SGP betekent veel voor ons, omdat wij daardoor meer mensen kunnen bereiken met het staatkundig gereformeerde gedachtegoed. Bovendien zijn we politici en bestuurders van dienst met ons door-denk-werk.

Heeft u geen acceptgiro ontvangen? U kunt ook via onze website wi.sgp.nl uw gift overmaken. Onderaan de homepage staat een button 'doneren'. Via deze button opent u Ideal en kunt u direct een bedrag naar keuze overmaken.

Via internetbankieren kunt u uiteraard ook uw extra bijdrage overmaken. Ons IBAN is NLO4 RABO 0310 5325 82 ten name van de Guido de Brès-Stichting.

Uw gift is aftrekbaar van uw inkomstenbelasting, want onze stichting heeft een ANBI-status. Bij voorbaat dank voor uw betrokkenheid en steun!

Namens bestuur en redactie,
Jan Schippers

Guido Lezing **Ongehoorzaam aan de overheid?**
Wat Guido de Brès ons vandaag te zeggen heeft

 Dinsdagavond 1 november, 19.15 uur

 Kasteel Woerden

 Spreker: Dr. Bart Jan Spruyt

 Aanmelden via de onderstaande website of scan de QR-code!

Gratis toegang!

▶ wi.sgp.nl

leder voor zich

Als kind kwam ik vaak bij mijn oma. Zij was geboren in het begin van de 20e eeuw, in een plattelands-gemeenschap in Twente en vertelde mij verhalen over haar jeugd.

Wat mij bijgebleven is van die verhalen, is hoe de mensen elkaar kenden. Ze wisten precies waar de een sterk in was en wat de ander zwak in was. De sterkere denker hielp de sterkere doener. Hoewel ieder zijn eigen werk en bedrijvigheid had, versterkten de mensen elkaar. Er was daar in het Twentse platteland echt een samenleving.

Kenmerkend in deze samenleving was een onvoorwaardelijk Godsvertrouwen. God zorgt, daar hoeven we niet aan te twifelen. En wij mensen, onderweg naar de Godsontmoeting, leven hier op aarde en... zorgen.

Tot God verdween uit Jorwerd, Twente en het hele land. De overheid nam Zijn plek in. Het particulier initiatief kreeg de doodssteek. God zorgde niet langer, maar de overheid.

Deze overheid faalde, binnen enkele decennia. De last was voor haar te zwaar, leiders te zwak of de ambities te groot. Of een combinatie van beide. De overheid moest zich terugtrekken en liet de verantwoordelijkheid over aan een participatiesamenleving die niet meer bestond.

In het lege gat, waar ruimte was voor God noch gezag, sprongen de sterken, die de zwakken uitbuitten. Machtige natuurlobby's verpulveren sindsdien de zwakke agrarische sector. Sterke gasbaronnen ruïneren de huizen van zwakke burgers. Geweldige energiereuzen zorgen ervoor dat zwakke Nederlanders in de kou zitten. Samen leven is verworpen tot ieder voor zich. Waar is het schild van de zwakken in deze strijd?

**'O God, sterk' onze overheid,
In 't werk, door U hun opgeleid.'**

COLUMN

Bernard van den Belt MA MSc is als Wethouder in Kampen verantwoordelijk voor Financiën, Onderwijs, Jeugdzaken en Zorg

Colofon

ZICHT

Zicht, 48e jaargang (2022) Nr. 2 • ISSN 0167-2150

Het tijdschrift Zicht is een uitgave van de Guido de Brès-Stichting, het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.

BIJDRAGEN EN AUTEURSRECHTEN

- Lezersbijdragen zijn van harte welkom. Graag vooraf auteursrichtlijnen en informatie over het redactiebeleid opvragen via het contactadres.
- De auteursrechten voor de bijdragen in dit tijdschrift berusten bij de uitgeefster. Auteurs schrijven op persoonlijke titel.
- Aanbevolen citeerwijze: Zicht, 2022-1, p. 1
- De redactie heeft er alles aan gedaan rechthebbenden van het beeldmateriaal te bereiken en waar mogelijk de auteur en bron te vermelden. Mocht er een bronvermelding niet kloppen, neem contact op.

RECENSIES

Boeken ter recensie zenden aan het contactadres. Ter recensie aangeboden boeken worden niet geretourneerd.

ABONNEMENTEN

U kunt abonnee worden van Zicht Magazine. Als abonnee ontvangt u vier keer per jaar een nieuwe editie. We bieden Zicht Magazine zowel gedrukt als digitaal aan. Ben jij student of lid van de SGP-Jongeren? Dan ontvang je Zicht met een aantrekkelijke korting!

U kunt de uitgave van Zicht en ons bredere werk ten behoeve van de SGP ook steunen door donateur worden van de Guido de Brès-Stichting. Kijk op onze website wi.sgp.nl/zicht voor alle abonnementsvormen en prijzen. Het bestellen van een los nummer kan via webshop.sgp.nl of per telefoon.

ADVERTENTIES

Advertentietarieven zijn op aanvraag beschikbaar.

CONTACTADRES

Wetenschappelijk Instituut voor de SGP
t.a.v. mw. B.B. van der Elst-de Weerd
Dinkel 7 • 3068 HB Rotterdam
Telefoon: 010-7200785
E-mail: wi@sgp.nl
Website: wi.sgp.nl

REDACTIE

- Femke van Amerongen BSc
- Dr. Hans van de Breevaart
- Aris van Dijk Msc
- Henri Krooneman MA
- Ben Provoost MSc
- Drs. Jan Schippers (secretaris)
- Jacoline Waaijenberg BA
- Dr. Klaas van der Zwaag (voorzitter)

ADVIESRAAD

- Ing. Joan van Burg MSc
- Jan-Mark ten Hove MA
- Prof. dr.ir. Henk Kievit
- Mr. Frank van Putten
- Drs. Joost Veldman

BESTUUR GUIDO

DE BRËSSTICHTING

- Dr. Roelof Bisschop
- Mr. Jaco van den Brink
- Ir. Kees Hogenhout
- Mr. Arjan Klaassen (voorzitter)
- Dr. Maarten Klaassen
- Ir. Leendert de Knegt
- Dr. Aart van der Linden (secretaris)
- Dr. Hilde Westerman-Dannenberg
- Jaco Zoeteman RA (penningmeester)

COVERBEELD

Adobe.stock

ONTWERP & REALISATIE

BladenMakers.nl, Nijkerk

VOLG ONS ONLINE @WISGP

Ervaren specialisten | Sterke vastgoedportefeuille | Persoonlijke aanpak

Uw vermogen

verdient veiligheid, flexibiliteit en een vast gegarandeerd rendement van 2,5%

Ons bedrijf biedt haar (aspirant-)klanten veilige, flexibele, goed renderende investeringsmogelijkheden voor (tijdelijk) overtollig vermogen. Alle eigen en toevertrouwde gelden investeert zij in haar onroerendgoedportefeuille in Nederland, Duitsland, Florida, Engeland en Schotland. Bij ons inkoopbeleid richten we ons op goed gelegen en goed verhuurd onroerend goed, waarbij we een maximale spreiding beogen.

Momenteel bieden we onze klanten afhankelijk van de opzegtermijn tussen de 1% en 2,5% op jaarbasis. Uiteraard hebben we de afgelopen jaren al onze klanten de rente en aflossing uitgekeerd.

Van Dam, Van Dam & Verkade

INVESTEREN IN ONROERENDE ZAKEN

Herengracht 74, 1015 BR Amsterdam | T +31 (0)20 - 489 6500
info@vandamvandamverkade.com | www.vandamvandamverkade.com

wi.sgp.nl

Guido de Brès-Stichting
Wetenschappelijk Instituut SGP